

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 12

ДЕЦЕМБАР 1958

ГОДИНА X

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Петар БРАЈОВИЋ, Милинко ЂУРОВИЋ, Павле ЈАКШИЋ,
Данило КОМНЕНОВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА,
Зденко УЛЕПИЋ, Вељко КАДИЈЕВИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1958

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
Потпуковник Душан Биланџић: „Неке основне карактеристике оперативно-тактичких поступака НОВ и ПОЈ“ — —	817
Пуковник Саво Матијашевић: „Проблеми извиђања у савременим условима“ — — — — — — — — — —	836
Пуковник Миливоје Станковић: „Оклопне јединице и борба против њих“ — — — — — — — — — —	848
Пуковник Сава Конвалинка: „О јединству операције у атомском рату“ — — — — — — — — — —	864

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Саветник ДСИП Предраг Николић: „Заштита културних добара у случају оружаног сукоба“ — — — — —	875
---	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

General Karter Magruder: Logistika u atomskoj eri — M. Čet. — — —	884
Major Pol. M. Fišer i kapetan Džordž C. Hofmaster mladi: Organizacija i načela upotrebe oklopne divizije — I. S. — — — — — — — —	887
Potpukovnik Čarls Bizuski: Radioaktivne padavine — B. Đor. — — — —	890
Brigadni general Luidi Vismara: Struktura planinskih jedinica — A. Vrh.	894
Pukovnik u penziji Vesli Jejl: Suština vojnog eksperimentisanja — Vl. K.	897

Потпуковник **ДУШАН БИЛАНЦИЋ**

НЕКЕ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКИХ ПОСТУПАКА НОВ И ПОЈ¹⁾

I

Оперативно-тактички поступци су зависни од начина решења стратегиских проблема. А основни стратегиски проблем нашег рата састојао се у томе како да се успешно води и заврши Ослободилачки рат у условима изразите надмоћности агресора у живој сили, а нарочито у ратној техници.

На једној страни окупаторско-квислиншка војска, која је 1942/1943 године бројала око 830.000 војника, сврстаних у 38 комплетних дивизија са око 500.000 војника и више самосталних бригада, пукова и батаљона са око 330.000 људи, што одговара снази од око 52 дивизије, била је модерно наоружана и обучена за фронтално ратовање. Она је и тражила баш такве борбе у којима ће у неједнаким условима, на отвореном бојном пољу наметнути одлучујућу битку нашим снагама на што мањем простору и решити је у што краћем времену. Насупрот тако снажној непријатељској војсци стајала је наша која је у том периоду бројала око 150.000 бораца, а била је наоружана претежно пешадиским наоружањем.

Због тога је наша војска, насупрот непријатељској доктрини „блицкрига“, која тражи фронталне сударе и решење рата са неколико одлучујућих краткотрајних битака, наметнула непријатељу своју доктрину офанзивног и дуготрајног рата који ће се састојати од низа бојева и операција помоћу којих ће се однос снага стално мењати у корист НОВ и ПОЈ све до стварања услова за коначно ослобођење земље.

Овакво решење садржи у себи и одређени почетни облик војне организације која се састојала у стварању партизанских одреда. Тежило се да свако село, општина, град, срез треба да има, у почетном периоду, своју борбену јединицу: десетину, вод, чету, батаљон, одред и на тај начин да читава територија Југославије постане оперативски простор — ратиште. Истовремено је ЦК КПЈ дао перспективу прера-

¹⁾ Разматрања у овом чланку су покушај да се прикажу неки основни методи борбених дејстава Народноослободилачке војске. Према томе, чланак се не односи на почетни и завршни период нашег рата, сем уколико се то изричито каже, већ на период 1942, 1943 и 1944 године.

стања партизанских одреда у крупне војне јединице, па је у првом броју Билтена од 10.VIII.1941 ГШПОЈ одлучио: „У случају повољних стратемских и других околности створиће се из више партизанских одреда крупне војне јединице“.

*Организовањем свенародног рата на читавој територији земље решено је питање димензија простора као стратемског фактора. Познато је да је малим, а донекле и великим земљама недостајао простор за вођење рата. Често су димензије неке земље биле мање од димензија једне до две нападне армиске операције. Армије су капитулирале поред осталог и зато што нису имале простор за маневар по дубини. Насупрот томе ми смо *наш релативно мали простор одређеном стратемском вођења рата претворили у релативно бесконачни простор и водили на њему 4-годишњи рат. То се постигло путем специфичне физиономије нашег фронта, која се битно разликовала од физиономије фронтава Другог светског рата, који су имали облик непрекидних линија.**

Све борбене јединице у Другом светском рату, осим оних које су водиле партизански рат, постројавале су се у хомоген и релативно збијен борбени поредак одређене ширине и дубине којим су се изводили бојеви и операције. Такав облик фронта одговарао је постојећим материјалним борбеним средствима. Само таквим борбеним поретком било је могућно најефикасније искористити убитачну ватру пешадијског наоружања, артиљерије, авијације и оклопних јединица. Ван фронталног облика рата ефекат ватре модерног наоружања рапидно опада. Сви прорачуни у односу снага код таквог облика фронта сводили су се на поређење количине ватре у јединици времена. *При свим осталим једнаким условима побеђује она страна која у јединици времена избаци већу масу ватре изражене у броју метака, граната, бомби и експлозива.*

Насупрот шема непрекидног фронта, у НОР-у имамо испрекидан, испреплетен фронт, у коме противници немају сталан борбени контакт на начин као код непрекидног фронта. Овде нема никакве прецизно одређене линије фронта дуж које би се ефикасно изразила ватра модерног наоружања, јер је читава територија постепено претварана у фронт.

У периодима релативног затишја, на периферији слободне територије налазе се и дејствују партизански одреди, самостални батаљони, чете и друге јединице, а у дубини су партизанске страже, јединице за обезбеђење команди места, подручја, болница и других установа. Унутар „граница“ слободне територије имамо главне снаге: бригаде, дивизије и корпусе у облику релативно јаких маневарских група увек спремних за активна дејства. Тако, на пример, у Славонији на периферији слободне територије VI корпуса дејствује шест партизанских одреда и више самосталних јединица, а на слободној територији три дивизије овог корпуса чине јаку маневарску групу за најразличитија нападна и одбранбена дејства.

Насупрот таквом распореду непријатељ је такође, у основи, имао две групе јединица. Једним делом снага је у упориштима, гар-

низонима и дуж комуникација обезбеђивао окупациону власт и виталне објекте, а другим је готово непрекидно изводио офанзивне акције. Крајем 1941 и почетком 1942 окупатор је у Југославији имао 30 комплетних дивизија са око 370.000 војника, а у саставу самосталних бригада, пукова, батаљона и чета око 250.000. На први поглед види се да је број снага ван дивизија неуобичајено висок. Њихов проценат заиста износи око 40% од свих снага. Оваква структура непријатељских снага је за наше југословенско ратиште нормална, зато што је одбрана многобројних објеката по читавој устаничкој области захтевала да се организује низ упоришта и гарнизона веома различитог састава, а за такве потребе могу се формирати и самосталне јединице у недостатку јединица здруженог састава.

Код оваквог облика фронта наше јединице су биле у сталном оперативном окружењу, али су и непријатељске снаге биле окружене, јер је читава територија Југославије била састављена од низа ослобођених рејона и области између којих непријатељ држи рејоне око већих градова и зоне дуж главних комуникација.

У периоду јачих офанзивних дејстава читав фронт се гiba, мења и креће, наше главне, а и непријатељске врло јаке снаге су истовремено у офанзиви и у сталним покретима, свуда се налазе и наше и непријатељске снаге, врше се смели и дубоки продори наших маневарских група — бригада, дивизија, оперативних група и корпуса — у непријатељеву позадину, а окупаторске групације продиру у слободну територију. Практично, брише се граница слободне и окупиране територије јер се свуда налазе и наше и непријатељске снаге, долази до велике „инфилтрације“ двеју противничких војски на релативно великој „ничијој“ земљи. Али, све се те многобројне борбе и бојеви, привидно ношени стихијом, одвијају плански с обе стране.

Оваква физиономија југословенског ратишта у коме није било тесног борбеног контакта главних противничких снага даје основни печат свим оперативно-тактичким поступцима како наших тако и непријатељских снага. Штабови наших јединица имали су, у већини случајева, главне снаге слободне за офанзивне радње и активна дејства у одбрани. Зато су наше јединице имале углавном иницијативу и наметале борбу непријатељу у условима који су њима одговарали и који су непријатеља лишавали подршке теже ратне технике.

Тако скицирану физиономију наше ратиште није задржало до краја рата зато што се однос снага стално мењао у корист НОВ и ПОЈ, а слободна територија бивала је све стабилнија, па је тај процес водио настајању непрекидног фронта. Када је крајем 1944 ослобођена источна половина Југославије, почео је да се формира мање-више непрекидан фронт — Сремско-славонски у облику тесног и непосредног контакта противника, а јужно од Саве до Јадранског Мора у облику опште линије „лабавог додира“, линије коју чине непријатељски гарнизони у долинама Босне, Врбаса, Уне, Личке висоравни и Хрватског приморја. Позади ове линије дејствовали су VI и X корпус између Саве и Драве, IV и XI у Кордуну, Лици, Банији и Горском Котару и VII и IX корпус у Словенији.

II

Неки оперативно-тактички поступци у нападу

1. — Однос НОВ и ПОЈ према нападу

„У нашој народној војсци мора
владати искључиво офанзивни
дух“ ...

Тито

Овим речима је Врховни командант одредио однос НОВ и ПОЈ према нападу. Наше искуство, као и искуство већине ратова „малих и немоћних“ против „великих и моћних“ подиже принцип офанзивности на степен основног закона одређене врсте рата²⁾. На први поглед *изгледа* да је овај принцип сам по себи *противуречан*, зато што упућује слабијег у офанзивна дејства, а то се противи другом принципу ратне вештине који тражи надмоћност у нападу као битан услов победе.

По правилу, војска агресора, наоружана јачом и модернијом ратном техником, већа по броју војника, обучена за вођење операција и бојева по класично фронталним принципима ратовања, *тражи отсудну битку у што краћем времену и на што ужем простору*, јер само тако може да дође до изражаја њена надмоћност у живој сили, а нарочито у ратној техници.

У оваквим условима мала војска прибегава специфичним врстама вођења борбених дејстава. Она најчешће и мањим снагама задржава нападача, а главним изводи офанзивне акције, нападајући најчешће бокове и позадину непријатеља са тежњом да га присили на развлачење снага у циљу почесног уништења. На тај начин мала војска намеће услове борбе, који, у првом реду, њој одговарају, тежећи, пре свега, да непријатеља лиши надмоћне ратне технике. Разуме се да такви маневри траже изванредну смелост, храброст и иницијативу бораца и старешина.

Наша војска је све до завршних операција за коначно ослобођење земље била слабија по броју, а нарочито по количини и квалитету ратне технике. При тако неповољном односу снага јединице НОВ и ПОЈ су, по правилу, у току читавог Ослободилачког рата изводиле углавном офанзивне акције.

2. — Циљ нападних дејстава

Начело да се „непријатељ може уништити или заробити само нападом“ усвојено је у свим војскама. Оно је дошло до примене нарочито у нападним операцијама Другог светског рата. У том смислу

²⁾ Карактеристично је да принцип офанзивности за мале војске постаје све неопходнији што се ратна техника више развија. То ће нарочито важити за евентуалан рат с употребом атомских средстава. Јединица која би се у тим условима прихватила дуже, а нарочито статичне одбране, изложила би се уништењу још пре него што би ступила у дејство.

циљ нападне операције јединица НОВ био је такође уништење непријатеља. Резултат сваке нападне операције наших јединица био је разбијање, уништење или заробљавање непријатељских снага.

Међутим, у погледу циља, особеност нападаћих операција НОВ састоји се у томе да је свака наша *нападна операција имала и одређене политичке, револуционарне циљеве које јој је наменило руководство устанка и револуције*. Ево неких примера:

— Офанзива групе пролетерских бригада са тремеђе Зеленгоре у Западној Босни имала је за циљ:

— да се партизанске снаге изведу са подручја на коме више нису постојали повољни услови за дејства у том периоду рата;

— да повеже слободну територију од слива Неретве до Словеније и тако створи базу од велике оперативно-стратешке важности, да се са тако велике слободне територије олакша маневровање крупним снагама — дивизијама и корпусима — у свим правцима;

— да се пламен устанка пренесе на оне крајеве где је тек у почетку, тј. у зону Горњег Врбаса, Купреса, Бугојна итд.;

— да се низом борби учврсти и даље развије братство и јединство наших народа и

— да се уништи окупациони апарат власти и обезбеди даље учвршћење и развијање нових органа народне власти.

Офанзива је трајала седам и по месеци, а циљеви су били остварени.

— У јануару 1943 отпочела је офанзива Главне оперативне групе дивизија из западне и централне Босне у правцу Космета и јужне Србије са сличним циљем који је имала офанзива групе пролетерских бригада у западној Босни.

— 28 славонска ударна дивизија је у јесен 1943 извршила продор из Славоније у Хрватско Загорје. Циљ продора је био да се учврсти и даље развије устанак у Хрватском Загорју, Мославини и Подравини. Ослобођењем низа села и неколико градова (Копривнице, Лудбрега), у садејству са тамошњим јединицама, дивизија је тај задатак у потпуности извршила.

Наше јединице су морале, с једне стране, да уништавају непријатеља, а са друге, да у свим крајевима земље подижу, учвршћују и даље развијају локална жаришта устанка како би читаву територију Југославије постала „оперативски простор“ — ратиште, једном речју, да обезбеде да започети НОР постане тоталан свенародни рат. Ако би непријатељ успео да пасивизира и локализује жаришта рата, онда би у следећем потезу уништио и локална жаришта, а то би неминовно водило поразу. Управо зато је у НОВ и ПОЈ морао владати офанзивни дух, јер се тиме разгара устанак, борба иде у ширину и рат за ослобођење постаје свенародни.

Наше офанзиве су пример како се усклађују оперативно-тактички поступци са општим стратешким циљем. Наиме, стратешки циљ, постављен уочи устанка састојао се у томе да се партизански рат води на територији читаве Југославије. Због тога су офанзивни

продори наших јединица имали, у већини случајева, као један од главних циљева да на новој територији учврсте и даље развијају локалне снаге устанка.

3. — Основни услови за напад: груписање снага и изненађење у нападној операцији

Познато је да је груписање снага за нападну операцију у фронталном начину вођења рата, који је доминирао у Другом светском рату, вршено под заштитом непрекидног фронта. За претстојећу нападну операцију нападач је доводио снаге из дубине или их је скидао са дела фронта на коме неће нападати, а понекад је без веће прегрупације јединица КоВ отпочињао напад, али је у тим случајевима обезбедио изразиту превласт у ваздуху, па му је авијација била елемент надмоћности (на пример, код англо-америчке војске).

Груписање снага у нашим условима имало је своје специфичности које су долазиле од карактера обостраног оперативно-тактичког распореда и односа снага. Наиме, јединице НОВ налазиле су се на слободној територији коју су окруживали одвојени непријатељски гарнизони и упоришта, различитог састава и јачине, почев од стрељачког вода, чете, пешадиског батаљона, пука, па чак и дивизије (пред напад VIII далматинског корпуса Мостар је бранила 369-та, а Книн 264-та дивизија).

Због тога су се непријатељски гарнизони налазили на слободној територији, а не само слободна територија у непријатељевој позадини. Дакле, оба противника су била у оперативно-тактичком окружењу. Привидно, обе стране су имале подједнаке услове за офанзивна дејства. Али, окупатор је био везан за територију јер је морао да чува градове, комуникације и одређене објекте, док су наше јединице биле „слободне од слободне територије“. (Е. Кардељ у писму Лоли Рибару од 14 јула 1942 године.)

У тим условима где немамо контакта у облику непрекидног фронта готово све расположиве снаге слободне су за извођење маневра који се састоји у избору једног, два или више непријатељских гарнизона односно упоришта над којима се остварује надмоћност у живој сили, а често и у пешадиском наоружању, и кратким али жестокима нападима уништавају се. Притом се део снага упућује у демонстративан напад или заседе према свим околним гарнизонима који могу да интервенишу. Такви се напади завршавају обично још пре него што непријатељ успе да покрене јаче снаге у помоћ нападнутом гарнизону.

Према томе, у условима опште надмоћности окупационих јединица — чак и у локалној размери — надмоћност се постиже тиме што се за објект напада изабере одређен део непријатељских снага, а истовремено се преостали део — често главне снаге непријатеља, — паралише демонстративним нападима, препадима или засадама. Познато је да се врхунац ратне вештине у нападу састоји у томе да се бранилац туче по деловима. А управо то су наше снаге постизале.

Из излагања о груписању лако се да уочити и начин постизања изненађења. Наше снаге су се, најчешће, налазиле у таквом опера-

тивно-тактичком положају да су могле да дејствују у више праваца. А познато је да је један од услова постизања изненађења у нападу то да бранилац не зна када га и где може напасти противник. У условима фронталног ратовања, понекад, постоји само један до два нападна правца па су зато услови за изненађење ограничени. У нашим условима може се рећи да су у већини случајева постојале могућности за вођење тежишних дејстава у свим правцима ради чега непријатељ није био у стању да их приближно сигурно и предвиди. Тако је, на пример, VI корпус могао за циљ своје офанзиве бирати: пругу Београд — Загреб, на дужини више од 100 км, Подравину, источну Славонију, Мославину, па чак и Хрватско Загорје, што је и чинио, али тако да непријатељ никада није знао на који ће се правац сручити снага три дивизије овог корпуса.

Дакле, управо у томе што није било сталног борбеног додира, криле су се велике могућности за изненађење. Ако је непријатељ и открио где се налази нападна групација НОВ и ПОЈ он по њеном распореду није знао објект напада. Тако, на пример, два до три дана уочи напада на Бихаћ 1942, поједине наше бригаде су биле и до 100 км далеко од објекта напада. Због тога је непријатељ имао често потпуно погрешну слику евентуалног будућег дејства наших бригада и дивизија. Код непрекидног фронта, када се уочи место груписања снага, постоји вероватноћа да се тачно оцене и правац и време напада.

4. — Припрема и организација нападних дејстава

За разлику од фронталних операција Другог светског рата, у условима партизанског начина ратовања, прикупљање и развој јединица за нападну операцију има другачији изглед који зависи од два елемента: објекта операције и обостраног распореда снага.

Неке јединице предвиђене за учешће у офанзиви биле су у непосредној близини објекта офанзиве, а неке су упућиване са просторије удаљене и преко 100 км.

Тако, на пример, опште припреме за извођење Бихаћке операције трајале су од 18 октобра до 2 новембра 1942. Међутим, 3 крајишка бригада је извршила покрет 30 октобра увече са положаја код Кључа, и преваљивши преко 130 км по врло тешком земљишту, већ је 2 новембра уведена у напад на Бихаћ, што значи да је њена припрема — прикупљање и развој за напад — трајала свега 3 дана.

Најчешће су снаге које су изводиле офанзиву морале да прођу једну или више линија — зона непријатељских упоришта да би стигле на одређену просторију чије је ослобођење претстављало циљ офанзиве. У покрету том територијом коју је непријатељ контролисао начелно су се избегавале јаче борбе, тако да би јединице стигле што свежије за извршење основног задатка. Пример за ово је продор наших дивизија: 2-ге, 5-те, 17-те, 1-ве, 6-те, 16-те, 11-те и 28-ме у Србији 1944 године.

Борбе које су те дивизије водиле у току продирања из Црне Горе и Санџака, централне и источне Босне и из Славоније до Србије, не само што нису биле „неужне“, већ су неке биле чак и врло

штетне, јер је оператиски циљ био да се разбију окупаторско-квислиншке снаге и ослободи Србија са Београдом, што је непријатељ настојао по сваку цену наметањем борби што даље од границе Србије.

И у методу рада команди на припреми нападне операције јављају се још веће разлике. У фронталном начину ратовања виши штабови до детаља планирају борбена дејства, а нижи разрађују те планове путем уситњавања добијених задатака на подређене јединице. Врло мало је остављено иницијативи нижих старешина. Насупрот томе, у нашем рату старешине су најчешће добијале општу директиву у различитој форми — почев од кратке депеше до релативно широког писма у коме се дају карактеристике војно-политичке и оперативно-стратегиске ситуације и указује како треба дејствовати, а штабови одреда, бригаде, дивизија и корпуса сами одлучују када, којим правцем, каквим груписањем ће отпочети и изводити офанзиву. Ова разлика у систему командовања има своју основу у карактеру односно врсти нашег рата. Код тзв. регуларних војски штаб пука, дивизије па чак и корпуса добија детаљно разрађен план садејства, план артиљерског и инжињерског обезбеђења итд., зато што је, у збијеном борбеном поретку код непрекидног фронта, пук, дивизија, корпус само део чврсто збијене масе више јединице. У нашим условима тога начелно није било. У већини случајева бригаде (па и батаљони) су дејствовале мање-више самостално, док су дивизије као целине у збијеном борбеном поретку ређе нападале, а корпуси изузетно. Због тога је простор за испољавање иницијативе нижих старешина био врло широк, тако да су чак команданти батаљона и бригада доносили основне одлуке: о почетку напада, борбеном поретку, обезбеђењу бокова итд., а штабови дивизија и корпуса доносили су углавном самостално све одлуке о борбеним дејствима, држећи се основних смерница Главног и Врховног штаба³⁾). Међутим, када су јединице дејствовале заједно, добијали смо врло прецизне, детаљне и тачно одређене задатке.

5. — Ток нападних дејстава

По доминирајућој пракси у Другом светском рату нападне операције су, у већини случајева, отпочињале пробојем. За ту сврху су, на фронту од око 10 км, груписана 2—3 пешадиска корпуса позади којих је била постављена покретна група армије у јачини од оклопне дивизије до оклопног корпуса, затим више десетина артиљериских пукова са 100—300 артиљериских цеви на 1 км фронта, више пав и пт пукова, инжињериске јединице, јединице везе, хемиске и јединице за снабдевање. Све то обезбеђено је превлашћу у ваздуху. Тиме се остваривала надмоћност од 3—5 пута у пешадији, 6—10 пута у артиљерији, 3—4 пута у тенковима итд. Овако груписана маса живе силе

³⁾ Понекад је и изолован партизански одред дејствовао по општем позиву Врховног штаба НОВ и ПОЈ. Тако, на пример, за време великих непријатељских офанзива, Врховни штаб је преко радија отвореним текстом наређивао свим јединицама, које нису захваћене офанзивом, да нападају непријатељске гарнизоне, комуникације и упоришта.

и ратне технике редовно је успевала да, снагом ватре и удара, пробије готово сваку одбранбену линију. После пробоја тактичке дубине одбране нападач је избијао у слободан оперативни простор, окружавао и уништавао делове браниоца, уз обезбеђење операције од противудара браниочевих дубљих резерви брзим продором и спуштањем ваздушних десаната.

Ток нападне операције јединица НОВ и ПОЈ нема овакву шему зато што су услови били другачији.

Због односа снага, карактера и облика нашег фронта, у нашем рату није било, нити је могло бити, великих фронталних судара армија, са пробојем тактичке дубине, убацивањем свежих снага у брешу, експлоатацијом пробоја и завршетком операције по типу „савремене Кане“. Али смо зато имали даноноћне „изоловане“ бојеве и операције по читавој територији Југославије. Управо зато се наша нападна операција састојала из низа бојева повезаних у једну целину, по простору и времену у коме се операција одвијала и, по циљу и идеји којој је операција тежила. Ево примера: офанзива Главне оперативне групе дивизија под командом Врховног штаба из централне и западне Босне у правцу Југоистока у току IV офанзиве састојала се из низа бојева којима су уништени сви непријатељски гарнизони у сливу Раме и Неретве осим Коњица — разбијена је и уништена непријатељска дивизија „Мурђе“; битке на Неретви и форсирање Неретве и гоњења непријатеља и продора у Херцеговини и Црну Гору крајем марта и почетком априла 1943.

Највећи број наших офанзива састојао се у томе што су се у одређеној зони нападала и уништавала сва непријатељска упоришта, што се у тој зони учвршћивао и даље развијао устанак, а затим што су се попуњавале старе и формирале нове јединице, што се уместо изгубљене „задобијала нова, још већа и важнија слободна територија“ (ТИТО). Офанзива је обично отпочињала нападом бригада и дивизија по одвојеним тактичким правцима односно нападом по низу непријатељских упоришта и гарнизона уз обезбеђење од евентуалне интервенције оних непријатељских снага које нису биле погођене офанзивом. При томе су се нападне јединице непријатеља најчешће окружавале, расецале, а потом уништавале.

6. — Неки тактички поступци у нападу

У току нападне операције јединице НОВ су увек настојале да, с једне стране, униште непријатеља по деловима, а са друге, да избегну круте и трајније фронталне борбе и масовну ватру браниоца. Оба ова проблема су најчешће успешно решавана. У периоду припреме за офанзиву јединице су биле ван борбеног додира са браниоцем па зато их он у том периоду није ни могао тући ни далекометном ватром тешког наоружања. У периоду подилажења и поседања полазног положаја за напад, непријатељ такође није могао употребити масовну ватру артиљерије, минобацача, авијације и пешадиског наоружања, зато што су наше јединице поседале полазни положај тајно

и најчешће ноћу. У току напада могла је доћи до изражаја, у већини случајева, само пешадиска ватра браниоца, док артиљерија и авијација нису могле успешно дејствовати по борбеном поретку наших јединица јер су у току напада биле „измешане“ са трупима браниоца инфилтрацијом у непријатељев борбени поредак и ударом у бок и позадину. Тако се догађало да су авиони бомбардовали и митраљирали трупе браниоца, а бачени ратни материјал окруженој јединици у упоришту и гарнизону понекад је падао у руке нападача. Артиљерија није могла дејствовати не само због измешаног фронта, врло блиског додира нападача и браниоца већ и због истовременог напада на њене ватрене положаје тако да је артиљериска послуга често морала да води самоодбрану.

Овакви тактички поступци, чија је основна карактеристика изненадни напад, врло блиски контакт у току напада, инфилтрација, удар на бок и у позадину браниоца „измешаност“ јединица, лишили су браниоца подршке теже ратне технике и тиме створили једнаке услове за оба противника, при чему је побеђивао онај који је био смелији, који је имао храбрију и одважнију пешадију, а то је по правили била пешадија НОВ и ПОЈ.

Слични тактички поступци би могли дати врло добре резултате у борби са противником који располаже атомским средствима. Јер, када се нападач прикривено приближава и креће, ноћу и по лошим метеоролошким условима, као објекту напада, тада већ на око десетак км од положаја браниоца и ближе постаје проблематична употреба тих средстава, зато што је циљ — јединица нападача — у сталном покрету. А кад се фронт измеша, онда не само што је употреба тих средстава готово немогућа, већ су и средства за изbacивање атомског експлозива изложена уништењу група које се инфилтрирају у противников борбени поредак.

У целини тактички поступци у нападу карактеришу се изванредно смелим и храбрим подвизима, ратним лукавствима, инфилтрацијом јединица и бомбашких група у центар непријатељевог одбранбеног поретка.

У току нашег рата готово читава земља била је покривена мрежом партизанских одреда, бригада, дивизија и корпуса. Управо због тога имамо и велико шаренило у тактичким поступцима јединица НОВ и ПОЈ. Уз крупнија офанзивна дејства читавог корпуса који истовремено чисти од окупатора већа пространства, имамо свакодневне продоре појединих партизанских одреда, самосталних батаљона и бригада у непријатељеву позадину и уништење појединих гарнизона, упоришта, комуникација и других виталних објеката.

У свим врстама и облицима офанзивних дејстава од напада појединачног партизанског одреда до напада дивизија и корпуса НОВ тежи се избегавању фронталне борбе. Друг Тито је стално истицао: „Умешност, храброст и способност старешина ценити по томе како се напада непријатељ: из позадине или фронтално“. И даље: „Онај старешина који код овако широких фронтава, а применом лаких мане-

варских јединица, не прибегава пробијању ∇ позадину и нападима из позадине, није добар старешина“⁴⁾.)

У условима велике надмоћности непријатеља у живој сили, а нарочито у ратној техници, само овакви оперативно-тактички поступци могли су непријатеља лишити преимућства — његове надмоћности — и тиме створити повољне услове за офанзивна дејства јединица НОВ и ПОЈ.

III

Неки оперативно-тактички поступци у одбрани

1. — Какав је однос НОВ и ПОЈ према одбрани

Из досадашњег излагања може се видети зашто је НОВ у начелу избегавала одбранбена, а развијала офанзивна дејства у већем степену него друге војске у прошлом рату. Међутим, одређена борбена ситуација је налагала да јединице изводе и одбранбена дејства. Најчешће, то је било у следећим случајевима:

а) одбрани слободне територије, првенствено са задатком да се спрече брзи продори кроз слободну територију.

Основна функција слободне територије захтевала је да се, једном ослобођена област, што дуже и одржи, зато што су на њој за извесно време створена разна средства, установе и органи борбе: радионице, болнице, магацини, мрежа војно-територијалних органа, систем органа народне власти, па чак и мање фабрике. Међутим, насупрот том захтеву општи однос снага је неминовно захтевао да се избегне вођење дужих одбранбених борби већих јединица, зато што би то водило десетковању јединица, одбранбени положаји би били савладани и на крају би устанак, који би се ограничио на одбрану, био осуђен на пораз. Према томе, оперативно-тактички разлози су налагали да се држимо принципа „бити слободан од слободне територије“. У процесу борбе решење је нађено у познатом закону нашег рата које је Врховни командант овако формулисао: „Сваки наш губитак неке територије мора у исто време значити добитак нове, још веће и важније територије“⁵⁾).

Према томе, одбрана слободне територије је прихваћена, најчешће у следећим условима:

— кад је требало створити време за прегруписање снага, било у циљу преласка у офанзиву или у циљу заузимања повољнијих одбранбених положаја;

— кад је непријатељ успео да окружи слободну територију;

— кад би продор у центар слободне територије нанео тешке губитке паралисањем целокупног економског, политичког и војног живота на њој;

⁴⁾ Тито: „Стварање и развој ЈА“, стр. 141.

⁵⁾ Тито: „Стварање и развој ЈА“, стр. 201.

— кад се морало обезбедити минимум времена за евакуацију народа и народне имовине на скривита места и евакуација ВТО и органа власти. Разуме се, у већини случајева, то није била отсудна одбрана позициског карактера, већ задржавајућа са ограниченим циљем.

У целини гледајући, еволуција се кретала у правцу све веће стабилности слободне територије, зато што се однос снага стално мењао у корист НОВ и ПОЈ.

б) одбрани са задатком обезбеђења офанзивних дејстава.

Сама чињеница да је окупаторска војска била подељена на низ гарнизона, а у офанзивама дејствовала двојеним тактичким правцима, налагала је да се организује садејство између подељених снага које се састоји у томе да се нападнутим деловима — гарнизонима — што пре притекне у помоћ са свих страна. С друге стране, наше снаге које изводе напад на једну групацију непријатеља морају бити обезбеђене од евентуалног противнапада, а то се начелно постизало одбраном на повољним одбранбеним положајима.

в) одбрани у окружењу:

Јединице НОВ и ПОЈ су увек избегавале да буду окружене, зато што тиме губе иницијативу а непријатељ намеће услове борбе у којима лакше долази до изражаја његова бројна и техничка надмоћност. Због тога су наше јединице увек тежиле да се што пре пробију из окружења, а потом пређу на активне борбене радње.

2. — Општи услови под којима су јединице НОВ примале одбрану и основне карактеристике одбране

Непостојање чврстог и тесног контакта са непријатељем, у облику тачно одређене линије фронта, имало је ове последице на припрему и извођење одбранбених дејстава јединица НОВ:

— јединица која организује одбрану могла је релативно слободније да бира најподесније положаје на правцима непријатељевог напада, да примењује најподесније маневре, задржавајућу одбрану, забацивање у позадину и на бокове нападача итд.;

— нападач није био сигуран где су наше снаге, на којој линији, колика је ширина и дубина одбранбених положаја, њихово протежање итд.;

— ситуација од момента планирања операције до њеног извођења обично се мењала, јер су јединице НОВ, због сталних покрета, мењале дислокациону просторију. Тако, на пример, у новембру 1942 кад је планирана IV офанзива, било је предвиђено уништење наших дивизија у западној Босни, али кад је офанзива отпочела, Главна оперативна група дивизија није више била у ранијим рејонима;

— немајући сигурне податке о томе где се налазе јединице НОВ, непријатељ је морао да за објект офанзиве узима слободну територију. А да би нам ипак нанео што веће губитке, планирао је брзе продоре кроз слободну територију с циљем да изненадним ударом присили јединице НОВ да фронтално бране болнице, збегове, магацине, установе итд. Међутим, тактика брзих продора је била мач са

две општрице. Наиме, да би се обезбедио брз продор, морају се груписати снаге само на најважнијим правцима, између којих остају већи или мањи међупростори. Ове међупросторе користиле су наше јединице за примену разноврсних облика маневра у циљу напада на бокове и позадину наступајућег непријатеља, развлачећи тако његове снаге и тукући их по деловима.

Структура одбране је еволуирана од засједе до отсудне одбране у циљу одржавања одређеног земљишта, као на пример, на крилима пробоја Главне оперативне групе дивизија у IV и V офанзиви. Уопште узевши, одбрана је имала следеће главне карактеристике:

— тајност у избору и поседању одбранбених положаја да би се избегли организован напад непријатеља и убитачна ватра његове теже борбене технике;

— постројавање таквог борбеног поретка и поседање таквог земљишта за одбрану да се може, после снажне изненадне ватре по нападачу, користећи растројство које запречна ватра учини у његовим редовима, одмах прећи на јуриш свим снагама и у кратком решавајућем судару уништити нападача;

— активирање одбране до највећег степена, постављањем снага на бокове нападача, забацавањем иза леђа непријатеља, предузимањем ноћних напада, инфилтрацијом итд.;

— често мењање одбранбених положаја како се не би дозволило да нападач, кад једном дође у борбени додир, одржи непосредан контакт и снагом ватре тешког наоружања наноси веће губитке и спречава маневар;

— тежњу да се што пре ослободи улоге браниоца, изврши прегруписање снага и пређе на активна дејства.

3. — Неке карактеристике офанзивних дејстава окупаторско-квислиншких јединица

Какви су били општи услови и могућности за офанзивна дејства непријатеља?

Окупациона војска није се могла ослободити „стања подељености“ снага јер је морала да својим физичким присуством покрива што већу окупациону територију⁶⁾. У томе лежи једна од његових највећих слабости, јер је изложио могућности уништења своје подељене јединице.

Нашавши се у устанничкој земљи, окупатор није имао сталан контакт ни непрекидан фронт са устаницима што му је делимично омогућило да маневрише снагама на тај начин што их је извлачило из мање угрожених области и груписао за офанзивна дејства на жарништа устанка. Али и ту је било границе. Наиме, окупатор није никада смео да извуче све снаге из поседнутих рејона зато што је увек

⁶⁾ „Партизан је у основи у преимућству према немачком војнику. Овај је везан за сталне објекте, које мора свуда и увек да очува, док онај може да бира место и време за своје препаде“. (Селмајер Јосеф, 1а Врховни заповедник Југоистока операције групе армија Ф од септембра 1943 до марта 1945.)

постојала могућност да јединице НОВ и ПОЈ, на које он изводи офанзивна дејства, својим противманевром продру у „испражњене“ области које су за окупатора, по правилу, биле важније од оних на које је изводио офанзиву. Решење те противречности окупатор је могао тражити само у повећању снага, у довођењу нових дивизија на југословенско ратиште, али су извори били ограничени па је крајњи резултат био негативан.

Идеја, циљ и начин извођења нападне операције окупаторских снага имали су у току рата и своју еволуцију која је зависила од односа снага на нашем ратишту и од општег стања и утицаја осталих европских фронтова на стање и однос на Балкану. У условима врло велике надмоћности и стратемске иницијативе на осталим фронтима, непријатељ је жестоко реаговао на сваку појаву наших снага. Он је 1941/1942 и у првој половини 1943 предузимао низ офанзивних операција чија је општа карактеристика оперативно окружење и тактичко стежање обруча око наших јединица у циљу њиховог физичког уништења.

У другој половини 1943 наступиле су крупније промене у карактеру, циљу и начину извођења нападне операције и уопште нападних дејстава непријатеља.

Да бисмо лакше уочили промене начина дејства, навешћемо неке факторе који су условили да до тих промена дође:

— настала је крупна промена у односу снага на штету окупатора. Док је крајем 1942 и почетком 1943 располагао са око 830.000 људи, што одговара снази од приближно 52 дивизије, крајем 1943 непријатељ располаже са око 630.000 војника што одговара снази од приближно 40 дивизија. У истом периоду број наших снага, после пет великих непријатељских офанзива и великог броја мањих, порастао је са око 150.000 на око 300.000 бораца, тј. за око 100%;

— општи стратемски положај Немачке карактерише се преласком у стратемску дефанзиву;

— услови за уништења НОВ и ПОЈ постали су тежи, поред осталог, и зато што сада немамо главне снаге груписане око Врховног штаба као 1941, 1942 и делимично 1943, чијим би се уништењем знатно паралисао цео устанак. Напротив, сада готово свака југословенска покрајина има своје бригаде, дивизије и корпусе, па зато уништењем једне групе бригада и дивизија не би дошло до пораза целог устанка.

У вези са тим променама истичу се следећи циљеви и идеја нападних операција окупатора:

— овладати одређеним рејоном од велике важности за окупатора, као например, далматинском обалом крајем 1943 године и комуникацијама које из унутрашњости земље воде ка обали Јадранског Мора;

— спречити продор јединица НОВ у важније рејоне сопствене позадине;

— што више пасивизирати поједине најопасније групације јединица НОВ изненадним ударима јаких снага;

— пренети поприште борбе што више на слободну територију која је сада пространија од окупиране.

У вези са поменутиим променама изменио се начин дејства. Окупатор даје предност брзопокретним маневарским, моторизованим групама од елитних дивизија, које се даноноћно крећу и боре са задатком да спрече офанзивна дејства јединица НОВ, да их „запосле“ на одбрани слободне територије и тако олакшају одбрану рејона које окупатор држи. Карактеристично је да ове брзе групације нападају изненада на слободну територију тежећи да је испресецају и да у брзом продору натерају јединице НОВ на отсудне фронталне борбе. У Упутству за борбу против јединица НОВ које је издала команда окупаторове 7 СС дивизије стоји:

„Фанатички борбеном непријатељу мора се супротставити још фанатичнији и још бољи борац него што је он.

Веома покретљив непријатељ, већином без икакве коморе, који се снабдева на терену, који се креће по воћи изолованим групама и који уме да се изненадно концентрише у циљу вршења удара, захтева да и противна страна буде још покретљивија од њега, да се брзо прилагођава приликама, да као ловачки пас њушка и буде на опрези, да преко радиовезе брзо затражи појачања и да потом, у садејству са њима, непријатељу зада смртни ударац.

Потребно је, дакле, да би се загарантовао успех, да се у заједничком раду обједине особине борбености, покретљивости и смелог ризика...“

Треба истаћи да је то била опасна тактика за наше јединице. Али, она није могла донети окупатору одлучујућа стратегиска решења, тј. пораз крупних јединица НОВ, зато што је он морао да и даље, у основи, брани своје позиције у окупираној земљи, и зато што се однос снага постепено мењао у корист НОВ.

Тако је непријатељ своје елитне јединице 7 СС, 13-ти, 369-ту легионарску, 1-ву брдску „Бранденбург“ дивизију итд., ослободио задатка одбране одређене територије и пошао са њима у сталне покрете и борбе⁷⁾.

⁷⁾ Колико су те јединице биле у сталним покретима и борбама види се, например, из прегледа кретања 7-ме СС дивизије 1944: у фебруару 13-ти СС пук код Зенице са по једним батаљоном код с. Турбе, с. Бусовачка и Бугојно; у марту у вишедневним борбама на просторији Добој, Жепче, Јелач; почетком маја пук је пребачен у борбе у рејону Травника; од средине маја до средине јула главне снаге дивизије нападају са линије: Фојница, Јајце, Мркоњић Град општим правцем ка западу и преко с. Мрачаја и с. Млиништа стижу до Увале одакле под борбама продужују наступање ка југу, затим истоку, заузимају Гламоч, Ливно, Прозор, Раму, Г. Вакуф и Бугојно; 14-ти СС пук дејствује на просторији Рогатица, Власеница, а затим у Санчаку и јужној Далмацији; од средине јула до средине августа у борбеним акцијама на просторији Власеница, Соколац, Хан Пијесак, Трново, Калиновик, Фоча и то: 13 и 14 СС пук и дивизијске јединице пребацују се на просторију Рогатице, а одавде на запречну линију Соколац, Жљебовик, јужно од Хан Пијеска са задатком да спрече продор 12-ог корпуса НОВ у Србију; потом преко Рогатице и Устиколине у рејон Калиновика; од средине августа до почетка септембра у рејону Тјентиште, Маглић, Мратиње, затим у борбама са обе стране р. Пиве у надирњау ка северу; од почетка септембра до почетка октобра дивизија се прикупља око Вишеграда и преко Ужица, Пожеге, Г. Милановца одлази у Крагујевац, а потом у шири рејон Ниша, Лесковца и Зајечара, итд.

4. — Припрема и организација одбранбених дејстава

Основни циљ сваке наше одбранбене операције био је да се сачувају главне снаге НОВ од уништења, а да се одбране и даље развију и учврсте главна жаришта НОР-а. Јер, ако се сачува од уништења жива сила, онда је пропала и непријатељска офанзива, а тиме је обезбеђен прелаз наших снага у противофанзиву.

Идеју извођења одбранбене операције одредио је циљ који дата операција има. Основно у идеји готово свих одбранбених операција био је такав маневар који ће наше снаге што пре ослободити улоге браниоца јер, докле год имају ту улогу, препуштају иницијативу нападачу и тиме доводе себе у реалну опасност да им се наметне фронтална борба, односно борба у окружењу.

Док се груписањем снага за одбрану у Другом светском рату увек тежило да главне снаге и средства буду прикупљене на правцу главног удара нападача и у том погледу сматрало се да је добар онај командант који своје тежиште одбране постави на правац главног удара нападача, како би овај разбио своје снаге ударом у чело браниоца, дотле су наше јединице увек избегавале такво груписање.

Зашто је такво груписање јединица НОВ у одбранбеној операцији избегавано? Зато што би тиме свака јединица НОВ ишла на руку непријатељу излажући се његовом ватреном удару. Због тога се увек тежило да се главне снаге смакну са правца главног удара надмоћне непријатељеве живе силе и ратне технике и да се поставе на бокове и у позадину непријатеља у циљу активних дејстава.

Најбоље ћемо сагледати начин груписања снага у одбранбеној операцији ако видимо у каквој су се ситуацији наше јединице затицале уочи офанзиве. Оне су тада обично извојале офанзивна дејства на периферији слободне територије. Истовремено око те периферије, у рејонима већих непријатељевих упоришта, вршено је груписање непријатељских снага за офанзиву. Непријатељ је на најважније правце упућивао одређене нападне колоне са задатком да се окружи, а потом брзим продором расече слободна територија. Те нападне правце затварале су одређене снаге НОВ, од батаљона, бригаде, ређе дивизије, које су добиле задатак да по читавој дубини спрече продор непријатеља. Тако је, на пример, 8-ма дивизија добила задатак да затвори правац Карловац — Бихаћ у IV офанзиви и спречи продор 7-ме СС дивизије. Према томе, *груписање снага у одбранбеној операцији вршено је одређивањем јачине сваке маневарске групе на одређени нападни правац противника*. При томе је унутар борбеног поретка сваке маневарске групе вршено груписање, тако да је један део снага затварао сам правац, а други је постављан бочно или у позадину непријатељеве нападне колоне. Оба дела (са фронта и бокова односно из позадине) садејствовали су у одбијању непријатељевог напада и преласка у противнапад за разбијање и уништење непријатељских снага.

Поред груписања на затварању појединих праваца, један део снага је остављен у дубљој непријатељевој позадини или је упућиван у позадину, ако од раније тамо није било наших снага.

И питање резерви јединице НОВ су решавале на начин који је условљен особеностима нашега рата. Најчешће нисмо имали оперативних резерви, начелно зато што смо решење борбе тражили у блиским и што крајим сударима, што се увек осећала велика потреба за снагама на фронту, што главне снаге, чим почне непријатељска офанзива, врше прегрупацију за противофанзиву или пробој са окружене просторије и што нисмо имали дубље појасеве које поседају резерве и други ешелони и врше противудар да би одбацили уклињеног непријатеља итд. А кад се указала потреба за извођењем противнапада или спречавањем продора, то се обично изводило маневром по унутрашњим правцима и скидањем снага са мање угрожених праваца (типичан пример је противудар код Горњег Вакуфа у Бици на Неретви).

Оне маневарске групе које затварају дати правац нису организовале дубље појасеве, јер би то водило статичној одбрани по шеми одбранбене операције Другог светског рата. Насупрот томе, одбранбени борбени поредак маневарске групе био је веома плитак иако је дубина добијене одбранбене зоне износила више десетина км. Свака маневарска група је непрекидним активним дејствима, комбинацијама одбране и напада, спречавала брз продор нападача.

Што се тиче односа браниоца — јединица НОВ — према земљишту, поред наведених општих принципа да се, начелно, не сме жртвовати јединица за одбрану земљишта сем када то захтева изузетно тешка ситуација (у IV офанзиви због рањеника, у V офанзиви због обезбеђења бока Главне оперативне групе у току пробоја, у I офанзиви на Кадињачи због извлачења главних снага, Врховног штаба и ЦК КПЈ из Ужица итд.) треба истаћи још и следеће:

— док је бранилац у Другом светском рату скраћивао фронт да би имао мању земљишну зону за одбрану и тиме појачао тактичку густину одбране, дотле су наше јединице уочи одбранбене операције настојале да прошире слободну територију да би имале већу могућност и боље услове за маневар и да би се непријатељеве снаге што више развукле у циљу почесног уништења.

Активна дејства у одбранбеним операцијама Другог светског рата сводила су се на противнападе и противударе тактичког значаја са циљем да се успостави предњи крај одбране и да се униште уклињени непријатељски делови.

Активна дејства у одбрани јединица НОВ имала су превагу и већи значај него одбранбена дејства у склопу одбранбене операције у Другом светском рату тако да често нестаје границе између одбране и напада. Осим тога, разлике постоје и у објекту активних дејстава. Ми смо избегавали извођење противофанзиве и противудара на главне непријатељске снаге и више смо тражили продоре у нове, неослободене крајеве и области у складу са развојем устанка.

Одбрана јединица НОВ морала је, с једне стране, да нападачу нанесе што више губитака, растроји га, разбије и уништи, а са друге, да избегне масовну ватру непријатеља, нарочито артиљерије и ави-

јације. Решење тог проблема је нађено у организацији таквог одбраненог боја који личи на заседу. Наше јединице су, начелно, постављале дубоке заседе испред, на бокове и у позадину нападача, упуштајући његов борбени поредак у заседу, са циљем да га блиском и изненадном ватром разбију. Одмах после кратког, али врло снажног ватреног удара обично се прелазило на јуриш свим снагама како би се непријатељ, који је упао у заседу, уништио.

Наше јединице нису познавале постројавање борбеног поретка у два или више ешелона, зато што се решење боја тражило у изненадном ватреном удару са преласком у јуриш. За такав начин дејства треба убацили у бој и последњег војника. Али кад се очекивао дужи бој, јединице су имале у резерви и до $\frac{1}{3}$ снага.

У организацији ватреног система има, такође, низ специфичности. Због недостатка муниције пешадиског наоружања, а нарочито због изразите инфериорности у ватри тешког наоружања, ватра јединица НОВ морала је бити врло кратка али зато жестока, прецизна и убитачна, а то се постизало отварањем ватре са кратких отстојања најчешће из заседе. Окосницу ватреног система чинили су митраљежи и пушкомитраљежи.

5. — *Нешто о току и резултатима одбранбене операције у боја*

Одбрана јединица НОВ одвијала се у знаку „укидања свих шема“, па и партизанских. Она има извесне опште законитости које се манифестују шаренилом оперативно-тактичких решења почев од заседе и деконцентрације — ишчежавања, до, у ретким случајевима, отсудне битке позициског карактера.

У припремном периоду наше јединице никада нису пасивно очекивале почетак непријатељске офанзиве као што су то друге војске у већини случајева, радиле у току Другог светског рата. У припремном периоду непријатељске офанзиве, који је трајао релативно дуго (један дан до два месеца), јединице НОВ изводиле су офанзивна дејства, проширујући слободну територију, обезбеђујући тиме већи простор за маневрисање, спречавајући непријатељу неометано груписање, чиме су одмах у почетку онемогућивале планско одвијање операције.

Ако снаге нападача нису изразито надмоћне, јединице НОВ и ПОЈ су их одмах у почетку успешно разбијале и тиме натерале да одустану од офанзиве. А ако су снаге нападача изразито надмоћне, најчешће је један део снага задржавао непријатељево брзо продирање, док је други изводио офанзивне радње.

Ако је непријатељ покушао или успео да нам наметне битку у окружењу, наше јединице су одмах отпочеле са пробојем из обруча и преласком у противофанзиву.

Ако је прва фаза непријатељске офанзиве показала да се живим отпором и активним дејствима не успева сломити офанзива,

да непријатељев борбени поредак и даље остаје чврст, онда су се даља дејства јединица НОВ одвијала:

— преласком на деконцентрацију — тактику ишчежавања. Ова деконцентрација се састоји у томе што се јединице које су ускупно дејствовале, делиле, а потом самостално забацивале непријатељу иза леђа, на бокове и у позадину, прелазећи тиме у офанзивна дејства у оним рејонима који су мање засићени непријатељским снагама;

— скидањем главних снага са правца главног удара. Ова тактика је карактеристична у периоду VI и VII непријатељске офанзиве. У тим офанзивама непријатељ се одрекао уништења НОВ и ПОЈ, али је тежио да присили поједине наше дивизије и корпусе да прихвате низ одвојених решавајућих бојева, да их тиме десеткује и онеспособи за офанзивна дејства.

Због свега тога у нашем рату је било мање одбранбених битака са учешћем велике масе живе силе и ратне технике на малом простору и у кратком времену, али је зато било готово свакодневних бојева по читавој Југославији, чији је ефекат много већи од две-три одбранбене битке већег стила, што се види из губитака окупаторске војске и броја дивизија које је она ангажовала на нашем фронту. Наша војска је, просечно, у току рата 1941 — 1945 везивала у непрекидним борбама око 40 — 50 осовинских дивизија, Источни фронт 230 — 250 дивизија, Западни фронт око 50 дивизија (за прва четири месеца), а Италијански око 22 дивизије. При томе је наша војска била по броју и наоружању знатно слабија од одговарајућих савезничких снага. То показује да је ефект нашег начина ратовања, у датим историским условима, много већи него у условима континуелног фронта.

*
*
*

Борбена искуства НОВ и ПОЈ требало би да нам помогну у решавању проблема извођења борбених дејстава под условима техничке и бројне надмоћности противника, а да се при томе, у највећој могућој мери, избегне поражавајуће дејство ватре савремене ратне технике. А баш то је једно од главних питања савремене војнонаучне мисли, зато што се снага ватре развила до фантастичних размера. Потпуно задовољавајућег решења тог проблема неће бити, али ће бити бољих и лошијих решења, при чему наша искуства могу много помоћи у проналажењу најбољег могућног решења.

ПРОБЛЕМИ ИЗВИЋАЊА У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Измењена организација јединица савремених армија која се спроводи у циљу њиховог прилагођавања за дејства у условима употребе средстава за масовно уништавање, нова борбена средства и предвиђен карактер будућих борбених дејстава указују на то да се извиђање неће моћи ни организовати ни вршити по ранијој шеми и захтевају предузимање мера за његово усклађивање са захтевима савремених борбених дејстава. Улога извиђачке активности одређена је њеним утицајем на организацију и вођење сваког појединог борбеног дејства у коме ће успех или неуспех у доброј мери зависити од тога како је организовано и извршено извиђање непријатеља, односно какви су подаци о њему прикупљени. Извиђање је везано за сваку борбену радњу, јер јој редовно претходи и траје целим њеним током, тако да чини њен саставни део. Због тога је корисно изнети кратак приказ узрока који условљавају проблеме у овој активности и мере којима се они решавају или се могу решити.

Каква ће се организација извиђања и тактика његовог извођења применити зависи првенствено од следећих фактора:

— против каквог се непријатеља усмерава извиђачка активност, односно какви су организација и наоружање његових снага, њихов квалитет уопште и каква је његова концепција о вођењу борбених дејстава;

— каквим се снагама располаже и каква су сопствена гледања на вођење борбених дејстава, и

— да ли се борбена дејства воде на властитој или непријатељевој територији.

Анализом тих фактора размотрићемо проблеме који се намећу у организацији и вођењу извиђачке активности у савременим условима и указати на основне мере и поступке помоћу којих би требало тражити њихово решење.

У организацији савремених армија извршен је последњих неколико година читав низ крупних промена. Покретљивост, а самим тим и маневарска способност трупа повећана је неколико пута. Савремене пешадиске дивизије претворене су у моторизоване. Оне су у толикој мери засићене транспортним средствима да савлађивање већих отстојања више не зависи од капацитета железница или издр-

жљивости људства при пешачењу. То је остварено и код осталих родова војске. На моторним возилима, која има у свом саставу, савремена дивизија може за знатно мање времена него класична савладати простор између рејона концентрације, очекујућих рејона и полазних положаја, чак и у случају да се ова растојања повећају као што се то за будући рат претпоставља. Управо због тога неће бити нимало једноставно открити благовремено долазак такве дивизије на одређени фронт, утврдити где се налази, у каквом распореду, кад је кренула, у ком правцу и пратити кретање све до њеног ангажовања у борби. То ће претстављати сложен извиђачки задатак чије би неизвршење редовно довело до изненађења сопствених снага. Штавише, ваља рачунати да ће непријатељ своја дејства организовати и усмерити тако да постигне управо тај циљ.

Може ли се савремена пешадиска дивизија, или нека друга формација, налазити данас на дубини и до 100 км, а да припада снагама првог ешелона, и да се у том својству већ сутра појави на фронту и ангажује у борби? Очито да може, јер је у могућности да то отстојање пређе у току једне једине ноћи. И тај пример показује да ће елемент „изненађење“ — коме за будући рат претскажују још већу улогу и значај него што их је раније имао — забрињавати команданте свих степена. Да би обезбедили сопствене снаге, они ће морати да се више него досада лично ангажују у предузимању мера за организовање извиђачке активности и борбеног обезбеђења уопште.

Одређивати припадност и намену непријатељских снага и предвиђати начин и место употребе на основу дубине њиховог распореда биће у будућем рату веома тешко. Овакве процене биле су могућне и најчешће тачне у току прошлог рата пошто су се тактичке, оперативне и стратегиске резерве распоређивале у одређеним границама по дубини. Њихова покретљивост била је ограничена и зато су груписане што ближе фронту — особито тактичке и оперативне резерве. Самим тим било их је лакше открити и пратити њихова даља дејства и на тај начин благовремено проценити непријатељеве намере и спречити изненађење. Повећањем покретљивости створена је могућност да се резерве ешелонирају на већој дубини, што има итекако велики утицај на извиђачку активност.

Велики број најсавременијих борбених средстава која су добили скоро сви видови и родови умногome мења садржај извиђачких задатака и начин њиховог извршавања. Многа од тих средстава имају такав значај да ће за противну страну претстављати важне објекте извиђања. То значи да број објеката о којима ће се морати прикупљати подаци неће бити мали. Поред тога, извиђање и прикупљање података о тим средствима моћи ће вршити само специјално обучено људство уз употребу одговарајуће техничке опреме.

Најзначајније промене у организацији савремених армија и карактеру вођења борбених дејстава уопште условиле су појава и могућности употребе АБХ оружја. Овај фактор изменио је из основе и садржај извиђачких задатака. Као што ћемо видети, он их је мно-

гоструко повећао и учинио ванредно сложеним. Сама појава АБХ средстава условила је два потпуно нова али врло важна објекта извиђања. Први објект су АБХ средства непријатеља. Њиховом откривању мораће се непрекидно тежити те ће то бити сталан и један од основних извиђачких задатака. Благовременим откривањем непријатељевих АБХ средстава могле би се, у одређеним условима, предузети мере за њихово уништење или бар да се благовремено упозоре сопствене снаге како би предузеле одговарајуће мере заштите. Упротивном, ако би непријатељева АБХ средства и мере за њихову употребу били за нас непознати, наше би снаге биле изненађене, стим што би ово изненађење могло имати неупоредиво теже последице од било ког другог. Други објект извиђања у АБХ смислу биће сопствене снаге и територија на којој се оне налазе. Извиђање тог објекта мораће се, такође, редовно организовати и вршити с циљем да се благовремено открије непријатељско АБХ дејство и идентификују средства његовог напада како би се предузеле одговарајуће мере за отклањање последица. Треба рачунати с тим да извиђање ових објеката неће бити једноставно. Средства за АБХ нападе постала су врло разноврсна. Рејони и места где ће се она прикупљати и припремати за напад могу бити на великим дубинама. Поред тога, непријатељ ће предузимати све мере за њихову заштиту и маскирање.

Значајније су промене и код савремених оклопних јединица. Оне су добиле покретљивија борбена возила, са дебљим и отпорнијим оклопом и јачим наоружањем. Ипак, најзначајнију новину у овом роду чине специјални инфра-црвени уређаји помоћу којих је омогућено да се возилом управља ноћу без употребе обичног светла и да се ефикасно гађа из његових оруђа. Таквим уређајима располажу и артиљериске јединице. На тај начин створена је могућност да те снаге врше ноћне покрете и дејствују на фронту. Ако бисмо за време ноћи извиђали комуникације којима се крећу непријатељске снаге само визуелним осматрањем или прислушкивањем — резултати таквог извиђања не би били задовољавајући. Мало је вероватно да бисмо открили какве су формације у току ноћи уопште пролазиле одређеном комуникацијом. Њихов састав био би нам потпуно непознат. Тачне податке сазнали бисмо тек кад би те формације узеле учешћа у борби, а то би за наше снаге било изненађење. То значи да извиђачки органи који би дејствовали у непријатељевој позадини и јединице које се налазе у непосредном борбеном додиру морају имати одговарајуће уређаје за ефикасно ноћно осматрање. И остали родови добили су или се у њихов састав постепено укључују савременија и ефикаснија борбена средства која умногоме повећавају ефект њиховог дејства, али истовремено отежавају њихово откривање. Ово се нарочито односи на снаге ратног ваздухопловства. Авиони који постижу надзвучне брзине могу базирати на неколико пута већим удаљењима од линије фронта или рејона дејства у односу на удаљења у Другом светском рату, а да то растојање прелазе за ванредно кратко време. Због тога ће прикупљање података о рејонима базирања

непријатељеве авијације и благовремено откривање њеног доласка над сопствене снаге претстављати посебно сложен извиђачки задатак.

Знатан утицај на садржај и обим извиђачких задатака и на начин њиховог извршавања несумњиво ће имати измењени карактер борбених дејстава непријатеља који је условљен могућношћу употребе АБХ борбених средстава. Иако за борбена дејства у таквим условима ниједна армија још нема практична искуства, ипак извршени опити, теоретске разраде и правилске одредбе дају већ сада довољно конкретно и одређено основне елементе по којима ће се она организовати и водити. Ево само оних поставки и захтева који највише утичу на извиђачку активност. У чему је њихова суштина?

Могућност да једна или друга зарађена страна може употребити АБХ борбена средства условљава да се у свим видовима борбених дејстава врши што веће рашчлањивање снага. Сматра се да се једино целисходним ешелонирањем снага по фронту и дубини може избећи подметање рентабилних циљева под непријатељски АБХ удар. Овај захтев умногоме повећава не само простор извиђања него и број објеката који ће се морати откривати. Ако се још узму у обзир све мере маскирања које ће противничка страна предузимати да прикрије своје снаге и средства — укопавање, коришћење природних и техничких маски, држање резерви на максималним дубинама стим да и оне буду рашчлањене по простору итд. — тада ће се увидети да већ сам тај фактор из основе мења организацију извиђања у целини.

Размотримо ово питање на примеру дивизије у одбрани. У класичним условима пешадиска дивизија поседала је одбранбену зону по фронту 10—15 км, а по дубини око 10 км. То значи да су се борбени делови дивизије, са ојачањима, распоређивали на простору од 100—150 км². Тада се тежило стварању што већих густина живе силе и борбених средстава на тежишним правцима. То је олакшавало организовање извиђања. Било је довољно неколико извиђачких дејстава да би се идентификовали пукови те дивизије и открило да ли се налазе у првом или другом ешелону. Одбранбена зона дивизије могла се у целини фотографисати из ваздуха скромним снагама и средствима и за релативно кратко време. Анализом тих података противник је релативно лако проценио груписање снага и открио систем одбране дотичне дивизије, пронашао где су јака, а где слаба места у том систему и какве су непријатељеве могућности уопште. То је нападачу било довољно да за претстојећи напад изабере најцелисходнију форму маневра.

Међутим, већина армија у свету предвиђа данас да ће дивизија, у просеку, организовати одбрану на фронту ширине 20—30 км, а дубине до 30 км. Не гомилати снаге на малом простору и не потурати нападачу рентабилне циљеве за АБХ напад, биће основна тежња браниоца. У том циљу вршиће се рашчлањивање снага по фронту и дубини што значи да ће се борбени делови дивизије распоређивати

на знатно већем простору чија ће површина достизати 600—900 км². Постављати захтев да се таква одбранбена зона у целини фотографисхе из ваздуха било би нереално. Поред тога биће знатно теже откривати и идентификовати све делове дивизије, јер их је по броју много више. Ово проистиче и из њене организације пошто, уместо ранија три пешадиска пука, дивизија сада може имати већи број мањих борбених група таквог састава да су оспособљене за потпуно самостално дејство. Па кад би баш и успео открити распоред свих делова дивизије браниоца, нападачу то још увек не би било довољно уколико не би обезбедио непрекидно праћење тих снага. Њихова им покретљивост омогућује да за кратко време изврше промену распореда и да се појаве на сваком месту где би одбрана била угрожена. То значи да ће се у нападу извиђачким органима постављати захтев да благовремено открију све делове непријатеља на целој дубини његовог борбеног распореда и да непрекидно прате даље кретање и дејство тих снага све до њиховог ангажовања у борби.

Организација и форме вођења нападних дејстава такође су измењене. Да поменемо само оне поставке које највише утичу на извиђачку активност супротне стране. У чему је њихова суштина? Више се не претпостављају дуготрајне припреме нападних дејстава као некад, кад је нападач доводио снаге у очекујуће рејоне, затим поседао и уређивао полазне положаје, а напад припремао дуготрајним организациским процесом на свим степенима. Уместо тога нападачеве снаге прелазиће у напад такорећи из покрета. Целокупно организовање и припрема напада вршиће се по кратком поступку, у кратком временском периоду. Препоручује се да се до почетка напада борбени додир одржава слабијим снагама, а да се главне снаге намењене за напад држе рашчлањене и у дубини (која може бити знатна), одакле би непосредно излазиле на полазне положаје и после кратке припреме прелазиле у напад. Сматра се да се све те радње могу обавити у току једне једине ноћи. Захтева се да се покрети јединица врше претежно ноћу, стим да се у току ноћи врше и напади. Препоручује се да се ноћни напади изводе и највећим формацијама закључно са армијом.

Према томе, извиђање нападачевих снага неће се моћи вршити по досадашњој шеми. Браниоцу неће бити довољно ако му се обезбеде подаци само о оним нападачевим снагама које се налазе у непосредном борбеном додиру и на ближој дубини. На основу само тих података тешко би се могле предвидети намере нападача и вероватни план дејства. Самим тим бранилац би био у неизвесности све до почетка напада, па и после тога. Значи, да ће се извиђању постављати захтев да после откривања почетног груписања непријатељевих снага обезбеди праћење њиховог кретања и свих мера које нападач до почетка и у току напада буде предузимао. Извиђање објеката у непријатељској дубини добило је, дакле, како у нападу тако и у одбрани знатно већи значај, стим што је дубина до које је неопходно вршити извиђачку активност повећана неколико пута.

*
* *
*

Мере које се у појединим армијама предузимају на припреми извиђачке активности прилично су различите. Оне су условљене разликама у концепцији вођења рата, организацији јединица и техничким могућностима. Занимљиво је размотрити решење које је прихваћено у армијама водећих блоковских сила и појединим армијама из састава тих блокова. Суштина тог решења заснива се на преносењу целокупне извиђачке активности на авијацију, на јаке мотомеханизоване и оклопне извиђачке формације и на специјализоване гехничке извиђачке јединице.

За главног носиоца извиђачке активности они предвиђају авијацију. Знатан дес њиховог ратног ваздухопловства чине посебне авио-извиђачке јединице. У неким армијама делови извиђачке авијације укључени су и у органски састав јединица копнене војске. Њихова је намена да врше тзв. тактичко извиђање. Сада се предузимају мере за даље усавршавање техничких средстава за ефикасније извиђање из ваздуха. Посебни уређаји за стерео, колор и електронско аерофотографисање, као и инфра-црвени уређаји већ су усавршени у толикој мери да се уводе у опрему извиђачке авијације. Они умногоме повећавају њен ефекат и омогућују јој дејства без обзира на временске и метеоролошке услове.

За извиђачку активност копнене војске предвиђају се јаке мотомеханизоване или оклопне извиђачке формације. Пешадиске дивизије тих армија имају у органском саставу мотомеханизоване извиђачке батаљоне, а у неким армијама и пукове. Уколико се у дивизији предвиђа такав батаљон, онда се у органском саставу корпуса предвиђа мотомеханизовани или оклопни извиђачки пук. Основна намена тих јединица је борбено извиђање на фронту, а поред тога да продиру у противников распоред и борбом откривају његове снаге. Таквој намени прилагођена им је и формација. Формиране су тако да у свом саставу имају све делове за самостална дејства — пешадију на оклопним возилима, тенкове, самоходну и пав артиљерију, пионире и др. Ангажовање целе такве јединице — батаљона или пука — уз подршку авијације на извршењу једног извиђачког задатка, нормално се предвиђа.

Посебно важна улога у извиђачкој активности придаје се специјализованим техничким извиђачким јединицама. Око техничких средстава која су у извиђању нашла широку и ефикасну примену створене су посебне формације на које се преносе одговарајући извиђачки задаци. Од већег значаја свакако су радарске јединице намењене за откривање циљева у ваздуху. Радар као средство за откривање објеката усавршен је у толикој мери да може ефикасно откривати и идентификовати објекте и на земљи. Развојем радио-прислушних и гониометарских јединица развијен је посебан вид извиђачке активности који је усмерен на прислушкивање и праћење

непријатељских веза, односно на пријем свега оног што се преко тих веза преноси. Поједини родови војске, као артиљерија, инжињерија и АБХ јединице, добили су таква техничка средства која су им омогућила да својој извиђачкој активности дају претежно технички садржај.

Изложеним мерама испуњавају се захтеви извиђачких дејстава само у одређеним условима које водеће блоковске силе вероватно претпостављају. Оне очито рачунају на вођење борбених дејстава на пространим ратиштима по ширини и дубини, на вршење дубоких и брзих продора, на постојање већих и неконтролисаних међупростора, на постизање изненађења и на вођење борбених дејстава изван сопствене државне територије. Изложене мере за њих су прихватљиве и реалне јер их могу и материјално обезбедити. Међутим, за мање армије које у рату не би имале шире претензије од одбране властите земље и које располажу скромнијим материјално-техничким средствима, такве мере и решења у целини не би били у складу са њиховим потребама и могућностима. Самим прихватањем такве концепције вођења извиђачке активности без њеног потпуног материјалног обезбеђења не остварује се циљ коме се тежи. С друге стране, дословна примена такве концепције уз ограничена материјално-техничка средства учинила би извиђачку активност неефикасном.

Иако мере које предвиђају водеће блоковске силе за организовање извиђања изгледају ефикасне, ипак и оне имају одређене слабости. У чему се те слабости огледају? Већ је наглашено да више није довољно само открити непријатељске снаге које се налазе у његовој дубини, већ да их треба непрекидно пратити, јер ће се једино на тај начин моћи благовремено предузети најцелисходније мере за паралисање њиховог дејства. Ако се извиђање непријатељеве позадине ставља искључиво у задатак авијације, тада његово извршење захтева заиста велики број авио-полета. Очито је да такву могућност може остварити само врло мали број армија које имају јаке ваздухопловне снаге. Сем тога, кад би неко тај захтев и могао остварити, било би ипак ризикантно ослонити се само на податке добијене авиоизвиђањем тј. на податке из једног јединог извора. Аерофотоснимци могу открити много занимљивих објеката и пружити доста података, али и поред усавршених техничких средстава на њима је још увек тешко, а често и немогућно, брзо утврдити да ли су то стварни или лажни објекти. Другим речима, ако се подаци добијени авиоизвиђањем не би проверавали, може се доћи у заблуду о стварним и лажним непријатељевим објектима односно о његовим мерама за маскирање. То не значи негирање или умањивање важности извиђања из ваздуха, већ само указивање на његове одређене недостатке.

Што се тиче оклопних и мотомеханизованих извиђачких формација, оне могу бити супериорније само на одговарајућем земљишту које је довољно комуникативно. Међутим, на земљишту које не испуњава тај услов њихова се употребљивост и ефекат дејства до-

воде у питање. Па чак и онда кад је земљиште комуникативно, њихово удаљавање од главних снага биће ограничено. И поред своје маневарске способности и солидног наоружања оне би вероватно биле брзо уништене при дубљим продорима у непријатељев борбени распоред где не би имале ослонац на своје главне снаге. Оне се не могу дуже одвајати од своје главнине и због тога што би се довело у питање њихово снабдевање горивом, мазивом и осталом техничком опремом. Сем тога, њима је неопходна још и непрекидна ваздушна подршка јер су примамљив циљ за непријатељску авијацију.

У страниј војној литератури говори се и о другим мерама које се препоручују за припрему и обезбеђење извиђачке активности, али за разматрања у овом чланку оне су од мањег значаја.

При решавању проблема извиђања треба полазити од тога да предвиђена организација буде усклађена са условима у којима ће се водити борбена дејства и да су снаге и средства које захтева та делатност у складу са материјално-техничким могућностима. Самим тим, за све армије није прихватљива једнообразна организација пошто су њихове могућности различите. У решавању овог питања свакако је од највећег значаја како у одређеним условима најефикасније искористити постојеће могућности да би се обезбедила таква извиђачка активност којом ће се благовремено откривати и непрекидно пратити стање, могућности и намере непријатеља, а властите снаге обезбедити од изненађења и солидним познавањем непријатеља омогућити њихова најцелисходнија употреба.

:

* *

При разматрању организације и тактике извиђања у савременим условима не сме се губити из вида да нови карактер борбених дејстава, повећани простор и број објеката који ће се извиђати, односно о којима ће се прикупљати подаци, захтевају да извиђачку активност врши свака јединица без обзира на свој састав и припадност. То значи да ће се организација и вођење извиђачке активности заснивати на употреби свих јединица, а не само одређених извиђачких формација. Преношењем извиђачке активности искључиво на посебне извиђачке јединице, макар оне биле јаке по саставу и најсавременије опремљене, довело би се у питање испуњење основних захтева постављених извиђању.

За мале и технички недовољно развијене земље била би потпуно реална и довољно ефикасна таква организација извиђања која би обезбеђивала непрекидан и сигуран контакт са непријатељским снагама првог ешелона које дејствују на фронту и непрекидно осматрање важнијих рејона и комуникација у његовој позадини, као и свих снага које су ту распоређене. Свакако да би се при таквој организацији извиђања извршило и целисходно разграничење основних извиђачких задатака у складу са могућностима одређених јединица,

у циљу најекономичнијег искоришћења расположивих снага, и да би се предвидела таква тактика вођења извиђачких дејстава којом се обезбеђује ефикасност у прикупљању података.

При тако замишљеној организацији борбена извиђања су основа извиђачке активности на фронту и она се у целини преноси на пешадиске и оклопне јединице. Те јединице извршавале би следеће извиђачке задатке:

- извиђање непријатељских снага које се налазе у непосредном борбеном додиру;
- извиђање маршрута и маршевских циљева;
- извиђање непосредних међупростора у сопственом борбеном распореду и
- извиђање рејона сопственог распореда и позадине својих снага.

Сви ти задаци најбоље ће се извршити ако се из састава пешадиских и оклопних јединица формирају одговарајући извиђачки органи — осматрачнице, извиђачке патроле, извиђачке групе и извиђачки одреди. Начин дејства тих органа је различит и зависи од задатка и других услова. Ту долазе у обзир осматрања, извиђачки препади и насилна извиђања на предњем крају непријатељевог борбеног распореда, а у међупросторима сопственог борбеног распореда, пре свега, заседе.

Најлогичније је да сва извиђачка дејства, усмерена против непријатељских снага које се налазе у непосредном борбеном додиру, врше управо пешадиске и оклопне јединице. Нема потребе да се за те задатке предвиђају неке посебне формације, јер би то било некорисно расипање снага. С друге стране, само пешадиске и оклопне јединице могу обезбедити довољно снага и средстава који ће бити неопходни за одржавање активног контакта са непријатељем и на тај начин благовремено откривати свако његово дејство или промену у његовом борбеном распореду. Извршавајући те задатке, оне ће истовремено вршити и сопствено борбено обезбеђење. У условима повећаних могућности изненађења управо ће борбено обезбеђење имати посебан значај и бити стална обавеза јединица свих родова, од најмањих до најкрупнијих формација, без обзира на место и улогу коју имају у борбеном поретку. Могућност дејства непријатељских снага не само с фронта него и ваздушних десаната и убачених делова у позадини чиниће тај задатак подједнако важним како кад јединица напада, брани се или маршује, тако и кад се налази у резерви или на одмору. А да би се у потпуности испунила намена која се извиђањем организованим у ту сврху жели постићи, неопходно је да оно буде кружно, обраћајући посебну пажњу контролисању непосредних међупростора у циљу спречавања непријатеља да кроз њих убације своје делове и дејствује на бокове и из позадине.

Извиђање непријатељеве позадине може се најуспешније вршити специјализованим извиђачким органима и партизанским одре-

дима и групама. У њој се на најпогоднији начин распоређује довољан број извиђачких органа чијим ће се дејством обезбедити благовремено откривање и увид у распоред непријатељевих снага, праћење њиховог кретања и мера које он предузима. Разумљиво је да се тако обимни задаци могу извршити само ако, поред задовољења осталих услова, извиђачки органи зналачки изабере места са којих ће најефикасније моћи да извиђају. То су, пре свега, раскрснице главних друмова, теснаци, прелази преко река, превоји и сви они објекти на земљишту који непријатеља присиљавају да своје кретање каналише.

Већ је било речи о томе да извиђачка дејства у непријатељевој позадини, због својих специфичности и ванредно сложених услова под којима ће се вршити, траже за ту сврху специјално организоване, обучене и опремљене извиђачке јединице. Међутим, то не би могле бити јаке мотомеханизоване формације јер, и поред своје јачине, оне ипак не би биле довољно ефикасне кад су у питању извиђачка дејства. Ефикаснији резултати могу се постићи малим, специјализованим извиђачким јединицама под условом да имају потребну техничку опрему и да се целисходно употребе. Код њих је од нарочитог значаја то да буду што покретљивије, наоружане лаким али ефикасним оружјем (аутоматима и аутоматским пушкама), имају довољно оптичких средстава за дневно и ноћно осматрање, техничких средстава за АБХ извиђање и лаких радиосредстава за одржавање везе. Из њиховог састава формирао би се већи број мањих извиђачких група, што би требало да буде основни начин њихове употребе.

Разумљиво је што у састав таквих извиђачких органа треба одређивати специјално одабрано, обучено и опремљено људство. Од њих ће се тражити велика сналажљивост, јер ће дејствовати потпуно самостално, без ослонаца на сопствене снаге, и под ванредно тешким условима. Њихова издржљивост, обученост, специјална опрема и наоружање — били би једини ослонац на који би могли рачунати. За то би коришћење богатих искустава која о таквим дејствима имамо из НОР-а могло бити ванредно драгоцено.

Упућивање таквих извиђачких група у одређени рејон у непријатељевој позадини могло би се вршити на више начина. Ту долази у обзир њихово остављање у одређеним рејонима пре него што стигну непријатељеве снаге, затим убацивање кроз његов борбени распоред, при чему би се користили непосреднути међупростори и, на крају, пребацивање ваздушним путем — падобранима и хеликоптерима.

Команда која организује извиђање и формира такав извиђачки орган одређује његов састав, рејон дејства, начин пребацивања у тај рејон и задатке које ће овај орган извршавати. Мада састав органа у првом реду зависи од тих задатака, ипак су најпогодније мање извиђачке групе, од свега неколико људи, снабдевене одговарајућим техничким средствима. Наиме, мања група ће се лакше провлачити кроз непријатељев распоред и моћи ће непримећено извиђати одређене објекте. Ако се предвиђа да ће извршавати комбиноване извиђачке

задатке, она то може учинити само ако је мешовитог састава, тј. ако се у њу укључе и одговарајући специјалисти са потребном техничком опремом. По свему судећи, то ће се у пракси врло често дешавати. Под повољним условима у непријатељеву позадину могао би се упућивати и јачи извиђачки орган који би се тамо поделио на већи број мањих група и организовао извиђање одређене просторије или већег броја објеката истовремено.

Опредељивање за извиђачке органе релативно малог састава, лаке опреме и наоружања већ унапред опредељује и основни начин њиховог дејства. То ће бити осматрање, заседе и мањи извиђачки преподи. Извиђачке групе биће утолико корисније и ефикасније уколико дуже остану неоткривене, а тај је захтев такође један од основних фактора који утичу и на њихов састав и на начин дејства.

Може се поставити питање на основу чега треба одређивати број извиђачких органа за дејство у непријатељевој позадини и на коју би их дубину требало упућивати? У одговору на то питање огледа се умешност планирања извиђачких дејстава. Унапред одређивати њихов број за поједине степене јединица или у односу на простор који ће извиђати не би било целисходно. Проценом властитих могућности, простора, броја објеката које треба извиђати и, на крају, непријатеља као најважнијег елемента — доћи ће се до закључка колико ће таквих органа у конкретној ситуацији бити потребно. Иако је разумљива тежња да се ефикасно извиђање оствари на што већој дубини у непријатељевој позадини, ипак је за овакве извиђачке органе нужно да постоји приближна граница отстојања до којих се могу упућивати и која ће бити у складу са њиховим могућностима. Треба имати у виду и то да ће се они у непријатељевој позадини кретати претежно пешке. Самим тим њихове могућности за брзо савлађивање простора, нарочито под таквим специфичним условима због којих ће бити принуђени да се крећу углавном ван комуникација, биће у приличној мери ограничене. Имајући све то у виду може се сматрати да ће основни захтеви бити задовољени ако би се извиђачке групе из састава пешадиских дивизија упућивале на дубину до 50 км. То је и граница до које се могу налазити делови првог ешелона непријатеља који ће интересовати команду дивизије. Уколико би се на том отстојању откриле непријатељске снаге које наилазе из веће дубине, команда дивизије имала би довољно времена да предузме одговарајуће мере. За упућивање на већа отстојања долазе у обзир у првом реду групе које би се пребацивале ваздушним путем, а које би извршавале одређене извиђачке задатке за рачун виших команди.

Разумљиво је што формациске извиђачке јединице не би биле довољне за формирање толиког броја извиђачких група. Тај ће се проблем оштрије појавити код виших оперативних јединица које ће организовати извиђање на знатно већој дубини непријатељеве позадине. Он се најуспешније може решити ангажовањем мањих и већих партизанских група и одреда који и иначе дејствују у позадини непријатеља. То значи да би до одређених дубина извиђале извиђачке групе оперативних јединица, а даље, на већим дубинама, партизанске јединице.

Извиђањем из ваздуха прикупљају се подаци првенствено о оним објектима које не би могли извиђати други органи. Тиме се не запоставља извиђачка авијација, јер она остаје итекако важан чинилац у вршењу извиђачке активности у целини и један од најважнијих извора података. Међутим, њу треба усмеравати на извршавање оних извиђачких задатака који су у складу са њеним могућностима и који имају посебан значај, а особито су важни и хитни.

Јединице осталих родова врше у основи техничка извиђања у циљу прикупљања података о оним снагама непријатеља, наоружању, опреми или другим објектима који су првенствено потребни са аспекта тих родова.

Таквом организацијом и поделом задатака може се остварити већа и ефикаснија извиђачка активност него кад се све сведе само на авијацију и јаке мотомеханизоване извиђачке јединице, односно на свега једну јединицу у оквиру одређене формације. А колико је лакше ратовати против непријатеља о коме се располаже разноврсним подацима у довољној количини, најубедљивије нам указује безброј примера из Народноослободилачког рата кад је наша Армија, захваљујући, поред осталог, и тој чињеници једнаким или чак слабијим снагама успешно тукла, бројно јаче и боље наоружане окупаторске и квислиншке јединице.

ОКЛОПНЕ ЈЕДИНИЦЕ И БОРБА ПРОТИВ ЊИХ

Неоспорно је да данас у армијама водећих светских сила оклопне јединице претстављају основну ударну снагу копнене војске и главни су носилац маневра. Заправо оне су још крајем Другог светског рата постале врло значајан фактор. Тенк је као борбено средство тријумфовао на многим бојиштима прошлог рата, штитећи оклопом пешадију и водећи је за ватром артиљерије и авијације кроз противничку одбрану. Стабилност одбране се и тада мерила првенствено њеном способношћу да се одупре масовном нападу тенкова, а противтенковска одбрана задавала је много брига командантима свих степена.

Данас, када се предвиђа широка употреба нуклеарних борбених средстава, улога оклопа нагло се повећава. Неки војни теоретичари после првих бачених нуклеарних бомби на Хирошиму и Нагасаки, претсказивали су опадање улоге оклопних јединица и деградацију тенка као борбеног средства. Међутим, касније се стало на становиште да ће човек на војном пољу, заштићен јаким оклопом, лакше одолевати рушилачкој снази нуклеарних експлозија и лакше савлађивати препреке настале радијацијом. Многи опити су показали да је тенк најотпорније борбено средство на нуклеарно дејство. Отуда је за последњих неколико година и улога оклопних јединица толико порасла да су оне, у великим армијама света постале основни род у саставу копнене војске.

Међутим, ако се посматра улога оклопних јединица у малим армијама, поготову оних земаља које се спремају за одбранбени рат и које ће дејствовати на јаче испресецаном и планинском земљишту, долази се до закључка да ће главна снага копнене војске ових армија и даље остати пешадија.

Тенк као борбено средство већ је достигао, по основним компонентама, висок степен развоја. Сви тенковски стручњаци у свету се слажу да тенковска техника, која је усавршена после Другог светског рата, углавном одговара савременим условима ратовања. Природно је што се пред савремени тенк постављају и нови захтеви: сигурнија заштита од радијације и топлотног дејства, тежа пробојност, могућност прецизног гађања из покрета, прецизна гађања ноћу и слично. У томе су већ и постигнута знатна побољшања. Али, што се тиче дебљине оклопа, ту се углавном стало на 200 мм као крајњој

граници. Повећањем дебљине оклопа повећава се тонажа, а тиме и силуэта, чиме се опет смањује маневарска способност тенка. Истраживања су усмерена на проналажење бољих и лакших челика односно легура чија би отпорност била знатно већа од челика који се данас користе. Такав тенк би имао мање димензије, а веће маневарске способности и отпорност.

Што се тиче наоружања савременог тенка, и ту су могућности, што се класичног наоружања тиче углавном исцрпене. Два до три митраљеза дају тенку велику ватрену моћ. Противавионски митраљези калибра 12,7 или 14,5 мм, којима су наоружани савремени тенкови, повећавају густину ватре осталих митраљеза и њену моћ. Они истовремено претстављају солидно средство непосредне противавионске заштите. Значи, ангажовањем свих митраљеза, тенк може да оствари брзину гађања од близу 1.000 метака у минуту на отстојању од 10 па до 700 метара, а по фронту у зони од 50—100 метара. Овим се постиже густина ватре од 10—20 зрна на дужни метар у једном минуту. С обзиром на то да је посада тенка заштићена и може да нишани, ова ватра има велику убитачну снагу. Артиљериско оруђе којим је наоружан савремени тенк има почетну брзину 1.000—1.100 м/сек што му омогућује постизање великог брисаног домета артиљериске ватре и прецизно гађање на даљинама од 20 па до — 2.000 м. Његова практична брзина гађања, за краће време, износи од 10—15 граната у минуту, што значи да у зони ширине до 100 м може да оствари такву густину ватре, која је довољна да делимично неутралише живу силу и ватрена средства у рововима пуног профила. Да ли ће се шта мењати у наоружању савременог тенка? Повећање броја митраљеза тешко да долази у обзир, јер и са досадашњим бројем највише за један час интензивног дејства може да избаци 30.000 метака или 120 сандука, чија укупна тежина износи 1,5 тону. Очигледно је да се и оволико муниције не може носити у једном тенку, а да се не повећају његове димензије. Слична је ствар и са топом. Највећи типови савремених тенкова носе до 60 граната, а њих је практично могућно избацити за 12—14 минута. Попуна тенкова муницијом предвиђа се на 5—10 часова, што значи да тенк просечно може да троши 6—12 граната на час. Немогуће је повећати број граната које носи тенк а да се не повећају његове димензије и тонажа. Из истог разлога се не може ићи даље ни у повећању калибра оруђа. Сада се стало на највећем оруђу од 122 мм. Мањи калибри до 90 мм такође су некорисни јер им је пробојна моћ мала. Значи, и на усавршавању артиљериског оруђа тенка могућности су углавном исцрпене. Тешко да се ту може шта учинити а да се не наруши већ установљена хармоничност осталих фактора који чине тенк савременим борбеним средством. Разматране су могућности замене типа оруђа неким другим — ракетним, например (пошто бестрзајно оруђе уопште не долази у обзир за ове сврхе). Ракетно оруђе, које може бити вишецевно, може се монтирати на куполи, али не и у куполи. С друге стране, тешко да је могућно решити проблем ношења ракетне муниције и пуњења оруђа.

Једино на шта се може рачунати у будућности јесте да тенковско оруђе користи нуклеарне гранате. То је, по свој прилици, теоретски решено, али има и других потешкоћа, од којих је основна релативна ограниченост производње нуклеарних пројектила.

У погледу усавршавања осталих компонената савременог тенка, потребно је напоменути да ни ту не постоје неограничене могућности. Уређаји за ноћно кретање и гађање на принципу осветљавања помоћу инфрацрвених зрака, још су недовољно усавршени да би се на њих могло озбиљно рачунати у догледно време. И уз њихову примену, дејство тенка ноћу је, бар засада, доста ограничено. И даље ће рефлекторско осветљавање бити ефикасније. Савремени тенкови се усавршавају нарочито за савлађивање водених препрека, противтенковских ровова и минских поља. Најновији модели транспортера па и тенкова великих сила опремљени су уређајима који им омогућују амфибиско кретање (по води се крећу знатно спорије). Поред тога, оклопне јединице располажу тенковима — мостовима за брзо савлађивање ровова, тенковима са специјалним уређајем за брзо отварање пролаза у минским пољима као и тенковима-извиђачима за брзо и сигурно откривање минских препрека.

Основни принцип употребе тенкова данас је: деконцентрација, дубок и маскиран распоред у полазним рејонима, али зато брз, концентричан и масован удар на непријатељску одбрану који се врши за ватреним класичним или нуклеарним ударом артиљерије и авијације. Овако се дејствује док се не разбије први браниочев оперативни а некад само тактички борбени ешелон, после чега наступа гоњење рашчлањеним порецима и широким фронтом. Значи, опет се врши деконцентрација. Даље, треба имати у виду да тенкови више не дејствују „огољено“ за време борбе по дубини како је то раније био случај, када се пешадија која се налазила у саставу оклопних јединица кретала у камионима или транспортерима на точковима, те није могла непрекидно да прати тенкове. Отуда се дешавало да се тенкови за време гоњења одвоје од осталих јединица, па често изиђу из домета артиљерије која их подржава, те су били принуђени да ломе непријатељски отпор по дубини ватром сопственог наоружања. Ово је проузроковало велике губитке нарочито када се долазило у сукоб са браничевим противтенковским средствима, у првом реду са противтенковском артиљеријом. Данас се ситуација у том погледу изменила. Пешадија оклопних дивизија налази се у оклопљеним транспортерима-гусеничарима и може непосредно да садејствује са тенковима у свим приликама. Транспортери су тако подешени да пешадија може из њих успешно да осматра и користи своје наоружање, тј. да води борбу. Овим је борбена способност оклопних јединица подигнута на далеко виши степен у односу на прошли рат, а тиме и брзина напредовања, што је опет омогућило да се операције изводе на већој дубини. Пешадија која сада наступа заједно са тенковима омогућује брже савлађивање природних и вештачких препрека, а напад на противтенковске отпорне тачке и упоришта неће се више изводити тен-

ковима већ пешадијом уз подршку артиљериске и тенковске ватре. Оклопна пешадија сада може да врши обимнија извиђања по фронту и дубини, чиме се избегавају заседе, изненадна налетања на пт упоришта и слично.

Досадашње разматрање имало је за циљ да се добије јасна и реална претстава о савременим оклопним јединицама, да се уоче њихова преимућства и слабости како би се на основу тога могла организовати против њих успешна борба. Као закључак из овога дела треба истаћи да оклопна техника у свом усавршавању није отишла тако далеко да би средства противтенковске одбране, примењивана у другој половини прошлог рата, требало сматрати потпуно немоћним. Реке, потоци, противтенковски ровови, шуме, мочваре и јако испресецано земљиште, ограничаваће, успоравати и каналисати дејство оклопне технике, а тиме ће се стварати повољни услови за успешну употребу у борби против ње противтенковских средстава и слабијих квалитета. Бокови и гусенице су и даље „Ахилова пета“ тенкова против тенковска оруђа за која се сматрало да су застарела још крајем прошлог рата. За савремену оклопну технику велики је проблем снабдевање горивом и муницијом, те ако се оно омета њихова ће ударна снага бити знатно смањена. Слободно се може рећи да, ако се уоче све слабости савремених тенкова и ако се то правилно искористи, свако противтенковско средство може бити ефикасно.

Са друге стране, масовније ангажовање оклопне технике у будућем рату и усклађеност њенога дејства са атомским експлозијама уз и примену неких нових тактичких поступака, намеће потребу да се преиспитају до сада важећи принципи борбе против оклопне технике.

*
* *
* *

Пред крај прошлог рата у борби против оклопне технике, учећи се једне од других, зараћене стране су дошле до заједничког закључка, а то је да борба против тенкова мора бити постављена на ширу основу, да се у њој ангажују сви родови копнене војске и авијација, тј. да ова борба треба да постане масовна и свеобухватна. Сви су били јединствени у томе да пешадија као основни род копнене војске треба да има средства личне противтенковске заштите у коју сврху су Немци и Совјети имали у пуковима чете пт пушача, а у батаљонима водове. Код Совјета се у ту сврху широко користе ручне бомбе и боце са запаљивом течностју. Немци, почевши од 1943 године, почињу да производе ручне пт бацаче (панцершрек) који дејствују на реактивном принципу а Англо-Американци своје базуре.

Што се тиче организације противтенковске одбране у оквиру ратишта и одређивања на које борбено средство треба да падне тежиште противоклопне борбе, ту разликујемо две концепције. Према првој, чији су протагонисти били Совјети, Немци, па донекле и Британци, тежиште пада на противтенковску артиљерију. Калибар и

пробојна снага ове артиљерије су расли упоредо са јачањем оклопа тенковске технике да би се на крају рата зауставили на 88 мм (код Немаца) и 100 мм (код Совјета). Противтенковска артиљерија је уствари свој задатак часно извршила. Она је успела да уништи у просеку око 70% од укупног броја уништене оклопне технике на Источном фронту. У појединим кампањама (биткама) проценат је био већи и пео се на 80%.¹⁾ Американци су тежиште борбе против тенкова бацали на самоходну пт артиљерију која прима улогу основног противтенковског средства, али предвиђају и веће ангажовање сопствених тенкова. Пред крај рата тј. у периоду кад су углавном дејствовали офанзивно како у оперативним тако и тактичким размама, коначно долазе до закључка да је тенк у оквирина копнене војске најпогодније противоклопно средство и да на њега треба да падне тежиште. То се и касније прихвата као званично правило.²⁾ У основи прве концепције лежи економски фактор. Ако се изврши анализа свих значајнијих бојева и великих битака, доћи ће се до закључка да су Немци и Совјети у принципу избегавали директне сукобе тенковских маса — односно тенковске битке. Видимо да Немци још 1941 године пред Москвом, када су били принуђени да одбијају јаче совјетске тенковске противнападе, пребацују на овај део фронта близу 80% пт артиљерије која се налазила у саставу РВК, а такође извлаче и пав оруђа из западне Европе и пребацују их на овај део фронта.³⁾ Такође су у прву серију произведених нових оруђа 75 мм ПАК (четири дивизиона по 12 оруђа) послали фон Боку пред Москву. И у великим биткама у којима су узеле учешће хиљаде тенкова, као што је била Курска, на пример, тежиште борбе против тенкова примила је артиљерија која их је везивала фронтално, док су тенкови коришћени за маневар и удар у откривене бокове.⁴⁾ Инсистирајући на економском фактору, који је увек актуелан (за Американце,

1) Према писању маршала Воронова („Совјетска артиљерија у великом отаџбинском рату“ Москва 1946, стр. 10), у Стаљинградској бици артиљеријом је уништено око 80% од свих уништених немачких тенкова.

2) Чињеница је да су на Западном фронту амерички тенкови понели главни терет борбе против немачких тенкова, како у нападу тако и одбрани. у Арденској противофанзиви у теснацу крај Динана, Мантојфлови тенкови су заустављени тенковима 2 оклопне дивизије.

3) Немци су још раније, приликом разраде своје доктрине узели за основу теоретске концепције Ајмансбергера који је сматрао да је противтенковско оруђе најпогодније противтенковско средство. Ајмансбергер је своју теорију базирао на статистичким подацима из Првог светског рата према којима је од 1.000 уништених британских тенкова само 3% уништено осталим средствима (20 пт минама, 4 пт пушкама и ручним бомбама, 6 тенковима — свега 30) а 97% артиљериским оруђима (970 тенкова). Узимајући ово у обзир, Немци су придавали велики значај противтенковској артиљерији, тако да је свако треће оруђе од целокупне њихове артиљерије са којом су ушли у Други светски рат, било противтенковско (од укупно 31.223 оруђа којима су располагали у септембру 1939 г., 12.830 било је противтенковских).

4) Према совјетским подацима, у Курској бици артиљеријом је уништено преко 60% тенкова на обе стране (од укупно уништених) осталих 40% свим другим средствима (највише тенковима).

с обзиром на њихов економски потенцијал није био тако важан), Немци и Совјети нису ишли на просту аритметичку замену скувих противоклопних средстава већим бројем јефтиних.⁵⁾ Ако би се ишло овом аналогijом, онда се исплати да се за уништење једног тенка ангажује и 100 базука. Јер, и њихова заједничка производња вишеструко је јефтинија од производње једног тенка. Али се на то није смело ићи јер се морало водити рачуна и о људима, као и томе да противтенковска средства морају бити и поуздана, да се у свакој ситуацији може на њих рачунати, а не само у идеалним приликама. Јер, у погодним условима за употребу тенкова и при њиховом масовном нападу, они се не могу зауставити мало ефикасним пт средствима. Отуда се и ишло на пт оруђа која су била сличног калибра као и оруђа на одговарајућим тенковима. Овим се постигло то да се у дво-боју између пт оруђа и тенка искључи све друго наоружање сем тенковског. То је већ био сукоб скоро равноправних противника. Артиљерци су недостатак оклопа замењивали дубоким укопавањем, добрим избором положаја и прецизним гађањем. Отуда се противтенковско оруђе у прошлом рату показало не само ефикасним него и врло живљавим. Према неким анализама које су вршили совјетски артиљерски стручњаци (Глубоков), у одбранбеним операцијама губици у противтенковским оруђима приближавали су се броју уништених непријатељских тенкова. Ово убедљиво говори да је пт оруђе стварно равноправан и озбиљан противник тенку, а да се ова концепција противтенковске борбе са тежиштем на пт артиљерији показала врло економичном.

Познато је да су Немци, када их је нужда нагнала, када њихова индустрија није била у стању да производи довољан број противтенковских оруђа и самохотки, покушали да масовном употребом ручних бацача (панцершрек), које није било тешко произвести, зауставе противничке тенкове. Али жељени циљ није постигнут. Ова средства нису могла да зауставе тенкове. „На хиљаде панцершрека лежало је поред друмова Помераније, а совјетски тенкови су надирали према Берлину“ — писао је командант 9 немачке армије Теодор Бусе. Ово смо истакли због тога да би се видео развој противоклопне борбе, да би се уочиле добре и лоше стране већ примењиваних средстава, принципи њихове употребе.

*
* *

Како се данас у свету гледа на проблем противтенковске борбе? Код великих армија засићених оклопном техником које располажу нуклеарним наоружањем, и са великим економским потенцијалом, овај проблем се поставља у другој форми него код малих

⁵⁾ Према разматрању поменутог Ајмансбергера, једно оруђе може да уништи три тенка. Примењујући исти метод прорачуна, касније су неки покушали да докажу да и три базуке могу исто тако да униште тенк, што је пракса прошлог рата демантовала и доказала да се не смеју правити оваква уопштавања.

армија које све то немају. Али ни „велики“ не запостављају тај проблем. Сви инсистирају на свеобухватности противоклопне борбе, стим што једне армије (снаге Варшавског пакта) имају тежиште на противтенковској артиљерији, а армије Атлантског пакта на тенковима. Први придају економском фактору велики значај, а Запад, изгледа, мањи. Они и даље тенк сматрају најпогоднијим противоклопним средством. Јер, неоспорно је да тенк претставља удобно и врло ефикасно борбено средство врло великих маневарских способности и погодно за командовање. Што се тиче личних средстава за противоклопну борбу, и једни и други располажу великим бројем ручних пт бацача којима су наоружани сви родови копнене војске. И пратећа артиљерија, коју сачињавају бестрзајна оруђа, прима на себе део задатака противоклопне борбе.

Принцип противоклопне борбе армија великих сила није питање које овде разматрамо. За нас је интересантно да размотримо како ће се решавати питање противоклопне борбе у армијама малих земаља које располажу слабијом оклопном техником, па и са мање противтенковске артиљерије, али чије ће се дејство одвијати на земљишту са таквим орографско-хидрографским склопом, које ограничава и каналише масовну употребу оклопне технике. Ако би ове армије водиле свеобухватан, интегралан рат на целој територији, не поштујући конвенционалне фронтове, већ буду тежиле да иду у „клинч“ са непријатељем, да га ударају из непосредног додира, да се затим брзо одлепљују и поново изненадно нападају са блиских отстојања, да теже изломљеним фронтовима и нападима са фронта и из позадине на целокупан борбени распоред противника, онда и њихова концепција противоклопне борбе мора имати посебно обележје и мора се разликовати од армија великих сила.

Противоклопна борба у овим армијама имаће изразито масован карактер, а у те сврхе ће се ангажовати сва расположива средства, где нарочито место треба да заузму приручна средства (масовна рушења комуникација, плавења, изазивање пожара, флаше са запаљивим материјалом, ручне бомбе). Овде можда не би било целисходно да се унапред одређује на које средство противоклопне борбе треба да падне тежиште. Далеко је корисније да се правовремено упозна целокупно људство са добрим и лошим странама савремене оклопне технике, као и са могућностима сопствене противоклопне технике, па да се на основу тога, зависно од сваке конкретне ситуације, баци тежиште на оно борбено средство које ће у датом моменту и одговарајућим временским и земљишним условима дати најбоље резултате. Природно је да ће код ових армија економски фактор бити стално актуелан, што намеће потребу да се скупа борбена средства као што су, на пример, тенкови ангажују за ове сврхе рационално, у нарочито повољним и неопходним условима. Борбу против оклопне технике у овим армијама треба тако изводити како би се непријатељу наметнули неповољни услови борбе, у којима ће његова оклопна техника бити коришћена ограничено, чиме се он лишава свог основног пре-

имућства — бројног и техничког. Чим се непријатељ среди и почне организовано да дејствује и намеће своју вољу, треба дејствовати еластично и супротстављати му се тако да се избегне силаина његовог удара, а нападати га тамо, где ће он бар привремено бити инфериорнији. То практично значи да му се фронтално треба супротстављати лакопокретним — оклопним јединицама уз широку примену запречавања и упорнијом одбраном насељених места, природних препрека и теснаца. Нападе изводи и тамо где су, бар за извесно време, непријатељске снаге раздвојене, и нападати и уништавати транспортне горива и муниције који снабдевају оклопне јединице. Дакле, треба створити за непријатељску оклопну технику такве услове дејства, да је она на целој операциској просторији, односно целој територији, подвргнута сталном уништавању и исцрпљивању, да се из дана у дан „топи“, спутава и руши њена ударна моћ и коначно доведе у услове погодне за уништење. Неоспорно је да ће и армије малих земаља морати да воде противоклопну борбу и у таквим условима у којима ће непријатељ, бар за одређено време, испољавати иницијативу и наметати своју вољу. Али о томе ће касније бити говора.

Како се поменути принципи могу остварити у пракси?

Организацији извиђања непријатеља, односно његове оклопне технике треба посветити нарочиту пажњу и утврдити: њен састав, јачину и начин употребе оклопних снага (да ли се користе у првом борбеном ешелону или не, правци дејства главних снага итд.). За прикупљање оваквих података нарочито ће долазити до изражаја извиђачке групе, као и подаци које прикупљају партизанске и друге јединице које дејствују у непријатељској позадини. На основу проучавања расположивих података, као и на основу процене сопствених снага, могућности противоклопне борбе и карактера земљишта, доноси се одлука каквим степеном упорности ће се бранити поједине линије, земљишни објекти и правци. У основи ове одлуке треба да лежи идеја како се мисли организовати противоклопна одбрана, односно на које средство противоклопне одбране треба да падне тежиште. Јер, данас више него икада раније код свих армија а нарочито малих и на сваком земљишту доступном тенковима, могућности извођења успешне одбране првенствено се морају мерити могућностима успешне противоклопне борбе. То је правило савременог ратовања. *Значи, костур савремене одбране на земљишту доступном тенковима сачињаваће противоклопна борбена средства и противоклопне природне и вештачке препреке усклађене са дејством свих средстава.* Остали елементи одбране ће се ускладити и прилагодити првима. Отступање од овога правила могућно је само у случају да нападач не располаже оклопном техником или је има у мањем броју, што ће бити изузетак и карактеристично за поједине правце тешко доступне тенковима и одбрану на јако испресецаном земљишту. Приликом одбране земљишне зоне која је по целом фронту и дубини погодна за употребу оклопне технике и која нема озбиљних природних препрека, које би успоравале или ограничавале њено дејство, тешко се може говорити

о организацији стабилне и упорне одбране на тој зони, одбране која би сломила напад непријатељске оклопне технике. У оваквим условима вођења одбране мале армије недовољно опремљене савременом противоклопном техником могу себи за циљ да поставе слабење ударне моћи непријатеља, развлачење његових снага и средстава и стварање погодних услова да се у некој погоднијој зони по дубини зада нападачу одлучујући ударац.

Противоклопна одбрана овакве зоне, а тиме и одбрана у целини, мора бити масовна еластична и мобилна, стим да се врше изненадни препаци на складишта горива, транспорт горива и муниције и друге врсте диверзија.

Прво што треба предузети у оваквим условима одбране то је организација напада на непријатељску оклопну технику док се ова налази у рејонима прикупљања или полазним рејонима. Нападе треба изводити мањим јуришним противоклопним одредима или групама, наоружаним претежно ручним пт бацачима, запаљивим противтенковским бомбама, односно флашама са запаљивом смешом, аутоматима и пушкомитраљезима. Приликом организовања оваквих напада треба имати у виду да су се услови за извођење оваквих дејстава изменили у односу на минули рат. Изменом ових услова усавршена су извијачка средства (радари, уређаји са инфрацрвеним зрацима и друго), а врши се и далеко солидније обезбеђење. Оклопна техника у рејонима прикупљања распоређује се тако како би је тешко било изненадити. Око рејона прикупљања истурају се јаке претстраже и инсталирају алармни уређаји.

Али и поред свега тога, оваква дејства нису неизводљива. Не запостављајући значај технике, човек у рату игра прворазредну улогу — његова сналажљивост, упорност, психологија и физичка снага. Но једно треба имати у виду: ма како противник био предострожан, свестраном и детаљном анализом његових поступака откриће се његове слабе стране које треба максимално користити. У овоме се и састоји снага субјективног фактора, који нарочито треба да дође до изражаја у оваквим приликама. Природно је што се за овако деликатна дејства људство мора правовремено припремити и обучити. Њега треба детаљно упознати са непријатељевом оклопном техником и њеним лошим странама, са устаљеним поступцима које он најчешће примењује у рејонима прикупљања (принцип распореда оклопне технике и мере обезбеђења), режим у коме му живе трупе (када узимају оброк, одмор, смена страже и друго). Поред тога, ово људство треба специјално обучити за извођење ноћних и дејстава по лошем времену, у успешном коришћењу земљишта, нарочито ноћу и у вођењу блиске борбе без употребе ватреног оружја.

Нападе треба изводити ноћу и то када су мрачне и кишовите или по густој магли.

Оваква акција ако се добро организује и успешно изведе, може дати огромне резултате, и допринети противоклопној одбрани често више него и велики број модерних противоклопних борбених сред-

става. Примери из нашег Народноослободилачког рата то најбоље потврђују.

Из изложенога се види да су оваква дејства врло деликатна и захтевају спретност, обученост и храброст, те намећу потребу право-временог увежбавања.

Одбрана испред предњег краја (ако се благовремено организује), као и по дубини, мора базирати на јаким противоклопним одредима и запречавању.⁶⁾ На њему се у зони испред предњег краја не може много инсистирати јер је то тешко изводљиво, пошто се све препреке могу лако заобићи. Овде се успешно може примењивати принцип противоклопне борбе помоћу заседа, о чему ће касније бити говора. Уствари, ако се организује одбрана на оваквом земљишту, нека изразита граница између претпоља и главне одбранбене зоне не би ни постојала. На одбрани предњег краја не може се нарочито инсистирати и зато што би била потребна бројна противоклопна средства. Одбрана на предњем крају треба да има задатак да умањи силину удара нападачеве оклопне технике, да успори његово надирање, каналише дејство по одређеним правцима и тако створи својим противоклопним одредима повољније услове да ступе у дејство. Испред предњег краја и по дубини на појединим деловима фронта, погоднијим за одбрану, треба извршити противоклопна запречавања, постављањем дубоких минских поља, а ако услови дозвољавају, изградом и других врста препрека (ровова, стубова итд). Иза ових препрека организоваће се четни, односно батаљонски противоклопни рејони. Костур ових рејона треба да сачињава пратећа артиљерија, укупана самоходна оруђа или тенкови и уређаји за пт ракете ако их има. Поред тога, ови рејони треба да буду засићени ручним бацачима, митраљезима и осталим пешадиским наоружањем. Противтенковска моторизована оруђа, нарочито тежа, начелно не би требало укључивати у ове рејоне, јер их је тешко извући. Рејоне у целини треба организовати за кружну одбрану и изградити по систему ровова са саобраћајницама и склоништима за живу силу и наоружање.

У дубини дивизиске одбранбене зоне формирају се противоклопни одреди чији ће број зависити углавном од ширине фронта који дивизија брани. Одред у целини мора да буде моторизован и то претежно на гусеницама. Његов састав начелно би могао да буде: батерија или дивизион самоходних оруђа, до чете тенкова, чета инжињерије са минама и експлозивом, два вода до чете пешадије од којих би најмање два вода обавезно били наоружани ручним бацачима, вод пламенобадача и батерија самоходне артиљерије за подршку (хаубице 105 мм). За ове одреде треба планирати већи број линија развоја по фронту и дубини. Њих треба правовремено уредити и ускладити са дејством осталих снага а нарочито артиљерије и авијације. Ове одреде треба распоређивати по специјално уређеним и маскираним

⁶⁾ Овде се користе два термина: „јуришни противоклопни одред“ састављен од специјално обучених пешака, и „противоклопни одред који је здруженог карактера али чију основу чини самоходна артиљерија“.

рејонима на дубини 10—15 км од предњег краја (ако дивизија брани шири фронт од 30 км, онда дубље).

Позади рејона размештаја противоклопних одреда организује се дивизиска (бригадна) линија прихвата која би се опет састојала од противоклопних отпорних рејона. У ове рејоне треба укључити, поред осталих средстава, и већи део моторизоване противтенковске артиљерије.

Артиљерија за подршку посела би ватрене положаје на дубини која одговара њеном домету. Батерије ове артиљерије треба снабдевати са 4—8 ручних бацача и пушкомитраљезима, а и противтенковским минама. Помоћу ових средстава као и својим сопственим, батерије ће организовати самоодбрану и тако ће сачињавати посебан елемент противоклопне одбране.

Као посебан елемент противоклопне борбе могу се формирати журишни противоклопни одреди који би се задржали у непријатељској позадини и дејствовали би по принципу заседа, или вршили нападе на нове рејоне прикупљања непријатељске оклопне технике.

У оваквим условима одбране не би било целисходно формирати тенковску резерву у оквиру дивизије. Иначе, ако би се формирала, и она би сачињавала посебан елемент противоклопне борбе.

Насељена места у дивизиској одбранбеној зони треба организовати за противоклопну одбрану на тај начин што би се у њима вршило запречавање а месно становништво наоружало ручним бацачима и запаљивим противоклопним средствима како би и оно што масовније учествовало у противоклопној одбрани.

На основу овакве опште концепције противоклопне одбране ако се детаљније уђе у њену разраду, може се указати на неке тактичке поступке.

После ватрене припреме, у коју може бити укључен и атомски удар, нападачеви тенкови и оклопни транспортери крећу у напад. Браниочева артиљерија за подршку прва би отпочела дејство против непријатељске оклопне технике. Дејствујући на појединим линијама и померајући ватру према предњем крају и у дубину своје одбране, њен задатак је да растроји борбени поредак непријатељске оклопне технике, да јој успори напредовање и нанесе губитке, првенствено оклопним транспортерима. Када непријатељ избије пред предњи крај и наиђе на минска поља и препреке, он ће тежити да их заобиђе и главна дејства ће усмеравати у међупросторе. Истовремено ће настојати да уклони препреке и ликвидира рејоне отпора на предњем крају. Тада противоклопна средства браниоца ступају у дејство. Њихов задатак је у првом реду да уништавају непријатељску оклопну технику испред минских поља и не дозволе непријатељу да рејоне отпора подвргне ефикасној ватри својих тенкова. Ако у овим рејонима не би било оруђа са већим дометом, онда би минска поља било немогућно бранити јер би нападач, под заштитом јаке топовске и митраљеске ватре сопствених тенкова, успео да их ликвидира. У даљем, противоклопна средства из ових рејона усмеравају своја дејства на

бокове непријатељских оклопних клинова који надиру међупросторима. У тој фази ступају у дејство противоклопни одреди. Они ће најчешће упутити у сусрет непријатељу мањи број тенкова или самоходних оруђа која треба да пресретну нападачеве тенкове и да их навуку на основну линију коју поседају главне снаге одреда.

На линији развоја одред се распоређује у виду развучене потковице са крацима окренутим према непријатељу. Фронтално се распоређује обично самоходна артиљерија и део тенкова, а са стране пешадија са ручним бацачима и осталим наоружањем, а и део тенкова. Задатак је инжењерије да поставља минска поља испред целог распореда. Самоходна артиљерија за подршку распоређује се на 1—2 км од линије и организује подршку. Тенкови који су дејствовали као претстража повлаче се према линији, пролазе кроз њен распоред и одлазе на једну од линија позади главне на којој организују прихват. На линији се, начелно, борба прима на што краћем отстојању. Надирање непријатељске оклопне технике ту мора бити заустављено, па макар и за краће време. Артиљерија браниоца појачава ватру по прикупљеном непријатељу, а снаге које су се браниле на предњем крају врше притисак на бокове. Колико ће се дуго одред бранити на појединим линијама зависиће од сваке конкретне ситуације и то ће решити обично командант јединице а некад (на самосталном правцу) и командант одреда. Нормално је да повлачење отпочне онда када се осети да непријатељ припрема извршење атомског удара повлачењем сопствених снага, или предузима обухват, или када је његов притисак на линију такав да ју је нецелисходно даље бранити. Извлачење се врши по деловима. Прво се повлачи инжењерија, па пешадија и на крају самоходке и тенкови. Део тенкова са линије прихвата обезбеђује извлачење. Одред у еволуционом поретку одлази на наредну линију. Део тенкова који је вршио прихват ојачава се пешадијом са ручним бацачима као десантом и служи као заштитница. Они се повлаче у скоковима док се не одвоје од непријатеља. После тога се свијају у колону. Ако земљишни услови то дозвољавају, може повремено да организује заседе.

Дивизиска артиљерија која је вршила подршку на овом делу фронта повлачи се у дубину испред противоклопног одреда.

Сада се поставља питање шта ће бити са оним снагама које су се браниле на предњем крају. Када би се оне снабделе транспортерима на гусеницама, онда би оне отпочеле са паралелним повлачењем у исто време када се противоклопни одред повуче са прве линије развоја. Томе уствари треба тежити при организовању одбране у оваквим условима. Ове би снаге тада непрекидно дејствовале у бок непријатеља, уништавале га, успоравале дејство и развлачиле његове снаге. Тако би то све ишло до дивизиске линије прихвата. Кроз ову линију оне би прошле, оставиле на њој део тенкова и самоходки, а узеле собом моторизовану артиљерију и отишле на нову линију у дубину. Ако се то не предвиђа, онда поседају ову линију и на њој

организују отпор. Ако ове снаге не би биле опремљене гусеничарима, онда би требало да се бране у својим рејонима у окружењу до пада мрака, а тада да предузму бочна извлачења. Ово је лакше остварљиво ако су рејони отпора били организовани у насељеним местима.

Из изложенога се може закључити да и одбрана у оваквим земљишним условима, иначе најнепогоднија, може бити динамична, активна и врло жилава, без обзира на то што се не иде на сламање нападачеве офанзивне моћи већ на њено слабљење.

Организација противоклопне одбране на земљишту које ограничава употребу оклопне технике унеколико ће се разликовати од ове. У овим условима одбрана се може организовати са претензијама да се на одређеној дубини сломи офанзивна снага нападача. У ту сврху мора се ангажовати више противоклопне технике, максимално користити земљиште и створити такав „противоклопни мозаик“ у коме ће се изгубити и у који ће се утопити нападачева оклопна техника. При томе се морају максимално користити природне противоклопне препреке, које треба ојачавати инжињерским запречавањем и бранити ватром противоклопне технике.

Најинтересантније је питање како организовати за одбрану онај појас на коме треба коначно зауставити нападачеву оклопну технику и омогућити сопственим снагама да предузму противудар или пређу у општу противофанзиву. Природно је што ће се овај појас негде у дубини армиске одбранбене зоне наслањати на природне препреке или јаке земљишне објекте. Испред овог појаса у оквиру првог оперативног ешелона, противоклопна одбрана биће упорнија него код раније разматраног случаја. Како ће изгледати систем противоклопне одбране једне овакве одбранбене зоне зависиће од ситуације, првенствено од јачине нападача, карактера земљишта и расположивих сопствених средстава. Важније земљишне објекте треба организовати као противоклопне рејоне стим што ови рејони треба да су у стању да се дуже одупру непријатељу, а јединице које их бране треба оспособити тако да могу дуже водити борбу у непријатељској позадини. Противоклопни одреди могу, у овом случају, имати у свом саставу и моторизовану пт артиљерију и, обавезно, више пешадије (наоружане ручним бацачима). Одреди би дејствовали комбиновано. У почетку ће маневрисати са линије на линију, да би, затим у дубини одбране, посели нарочито важан објект и организовали га као противоклопно упориште. Разлика у дејству одреда на линији развоја и у упоришту састојала би се у томе што упориште прераста у елемент борбеног поретка армије или неке самосталне дивизије, или се његово дејство усклађује са идејом маневра команде која га образује. Упоришта се морају организовати тамо где их је тешко обићи, а поред тога морају бити способна за кружну одбрану. Ове рејоне треба правовремено припремити, утврдити, маскирати и створити им услове за пружање дужег и жилавог отпора и у условима ако би непријатељ применио и нуклеарне експлозије. У самом упоришту треба обезбедити маневар средствима и еластично дејство.

Између положаја и појасева, на комуникацијама, нарочито на тешко пролазним деловима пута, треба организовати противоклопне заседе. Заседе се могу организовати помоћу јуришних противтенковских одреда. Ови одреди би поседали део пута и, из непосредне близине, помоћу ручних бацача и запаљивих бомби уништавали би оклопну технику непријатеља, првенствено тенкове.

Заседе могу бити комбиноване и већих размера. Њих би организовале јединице које су остале у непријатељевој позадини. У извођењу ових заседа, поред пешадије са ручним бацачима, важну улогу треба да одиграју самоходна артиљерија, тенкови и артиљерија за подршку. Оваква заседа би нападала већу оклопну колону. Помоћу самоходне артиљерије, инжињерије и ручних бацача треба нападати чело колона или предње делове, одвојити их од осталих снага и тако тући.

Све снаге које су остале у непријатељевој позадини морају да испољавају стално и упорно дејство.

На појасу са кога се предузима противудар или предвиђа прелазак у противофанзиву, мора се пружити жилава и упорна противоклопна одбрана. Ову одбрану треба организовати са тенденцијом да отпочне потпуним сламањем ударне моћи нападачевих оклопних снага још испред предњег краја овога појаса и на његовом првом положају. Општи принцип противоклопне борбе овде треба да буде да се нападачеве оклопне снаге вежу фронтално јаком противтенковском артиљеријом, минским пољима и ручним бацачима, а да се сопственим оклопним снагама предузму активна дејства у бок и позадину нападачевих снага. Овај појас у целини мора да буде боље утврђен, гушће поседнут и са мањим непосреднутим просторијама које се контролишу ватром противоклопне технике и да буду запречени. Предњи крај овога појаса треба прекрити дубоким минским пољима и штитити их ефикасно противоклопном ватром а испред предњег краја треба планирати масовне ватрене ударе артиљеријом и авијацијом по непријатељској оклопној техници. На главном положају овога појаса треба организовати противоклопне одбранбене чворове чији би костур сачињавала таква противоклопна средства, која могу да воде ефикасну борбу против нападачевих тенкова на отстојању ефикасног домета његовог топа. Ако се ово не обезбеди не може се претендовати да се напад тенкова заустави.⁷⁾ Противоклопне чворове (који су саставни

⁷⁾ Интересантан је један пример из прошлог рата у вези са овим питањем. У марту 1943 у рејону Полтаве делови 3 совјетске окл. армије наоружани новим тенковима Т-34 (топ 85 мм), сукобили су се са немач. окл. див. „Велика Немачка“ која је у свом саставу имала тенкове Т-4 са топом 75 мм и „Тигрове“ са топом 88 мм. Совјетска једна дивизија је имала задатак да заустави немачки напад. Њени тенкови су створили вагру на даљини од 1.250 м на немачки 1-ви ешел. У коме су се налазили Т-4. Ватра немач. тенкова, услед малог домета, била је неефикасна и совјетски тенкови су их уништавали. Онда Немци убацују у борбу „Тигрове“. Они отварају ватру на отстојању од 1.500 м. На овом отстојању ватра совјетских тенкова није била ефикасна. Они су за кратко време изгубили 16 тенкова те су били принуђени да се повуку.

део одбранбеног рејона одговарајуће општевојне јединице) треба организовати тако да имају полукружни облик како би се могла створити унакрсна ватра и како би средства са мањим дометом дошла до изражаја. Ефикасних противоклопних средстава у оваквим чворовима треба имати бар четвртину од броја нападачевих тенкова који ће нападати овај чвор, тј. од 8—12 на километар фронта. Цео овај чвор мора бити проткан групама пешадије наоружаних ручним бацачима и пратећим оруђима. Ручне бацаче треба тако распоредити да по три могу да гађају исти циљ. Ово је потребно због тога што је њихов ефикасан домет мали па би се могло десити да један или два не униште тенк и због тога што ће он брже стићи до њих него што они испале другу гранату. Треба тежити да се бацачима отвара изненадна бочна и унакрсна ватра. Цео одбранбени противоклопни чвор требало би да има добро развијену мрежу ровова и саобраћајница која би омогућивала маневар ручним бацачима и бестрзајним оруђима. Људство које рукује овим бацачима треба обучити да дејствује из непосредне близине на тенкове, а да остаје у рововима када преко њих прелазе тенкови и оклопни транспортери и да у таквим моментима, чим се укаже прва прилика, продуже дејство било на тенкове који су већ прошли или нове таласе.⁸⁾

Дејство бацача и осталих противоклопних средстава мора бити повезано са дејством митраљеза. Ручних бацача на километар фронта једног оваквог чвора треба имати три-пут више него свих осталих противоклопних средстава (оруђа и тенкова). Овим би се осигурало уништење $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ од укупног броја нападачевих оклопних борбених машина које нападају у првом ешелону. Ако би се овако организовала противоклопна борба ових чворова, они би постали тешко савладљиви. На њима би се једновремено водила борба по целој дубини, што би довело до „топљења“ нападачеве оклопне технике.

Када се борба на противоклопним чворовима потпуно распламса и достигне кулминацију, најбољи је моменат да се отпочне са противударом на бокове нападачевог оклопног клина. По мери надирања непријатеља, снаге за извршење противудара треба прикупити на боковима његових клинова. Делом снага треба вршити дубљи захват у циљу отсецања непријатеља. У састав ових снага треба укључити више инжињерије, моторизоване пт артиљерије и пешадије са руч-

8) Питање обуке у овом погледу нимало није за потцењивање. Немачки војници никако нису подносили да преко њихових глава тутње совјетски тенкови. За немачко командовање ово је био велики проблем. Немци су почетком 1944 год. одржали са старешинама свих армија семинар ради измене искустава о противтенковској одбрани. После овога уследила је инструкција број 22 од 7 априла 1944, којом се регулише како треба користити „панцершрек“. Инструкција је предвиђала да „ловци тенкова“, наоружани пт. бацачима, остају у рововима и кад тенкови прелазе преко њих. Али трупа је то тешко примила. Командант Групе армије „Јужна Украјина“ ген. Сернер издао је накнадно директиву бр. 6070/44 којом регулише обуку овог људства и наређује да се за то ангажују тенкови или транспортери-гусеничари, да се са њима прелази више пута преко ровова у коме је људство.

ним бацачима. Помоћу ових средстава образовао би се одговарајући „статични“ елемент противоклопне одбране који би имао задатак да задржи непријатељске оклопне снаге у изолованости.

Противудар треба изводити уз масовну подршку артиљерије и авијације. У овом моменту се морају потпуно активирати браниочеве јединице које су остале у непријатељској позадини. Тако би се непријатељ нашао нападнут са свих страна. Противоклопни одреди и средства из чворова користе се за обезбеђење откривених бокова јединица које врше противудар.

*
* *
*

Као општи закључак могло би се истаћи следеће:

— на маневарском земљишту, основну ударну снагу нападача сачињаваће тенкови и оклопни транспортери; отуда и браниочева дејства морају имати изразито противоклопни карактер, а стабилност одбране у целини мериће се ефикасношћу расположивих противоклопних средстава и вештином њихове примене;

— и поред тога што је савремена оклопна техника достигла висок степен развоја, она има и даље слаба места која, ако се уоче и правилно искористе, дозвољавају да се ефикасно искористе сва данас расположива противоклопна средства тако да се, без претеривања, може рећи да застарелих противоклопних средстава нема, већ да за свако, с обзиром на његове техничке могућности, треба одредити тактички поступак;

— повећањем броја оклопних транспортера у саставу оклопних јединица и широм применом самоходне артиљерије за подршку, напад оклопних јединица добио је изразитији здружени карактер, што неминовно намеће потребу да се и противоклопна одбрана прилагоди томе, тј. она не може бити само „противтенковска“, већ способна да се супротставља комплетним оклопним јединицама нападача, значи и противоклопна одбрана мора имати здружен карактер;

— код малих, технички недовољно опремљених армија које се спремају за одбранбени рат, у борби против надмоћније нападачеве оклопне технике широко треба практиковати смеле и изненадне нападе у непријатељевој позадини који би првенствено били усмерени на спречавање снабдевања нападачеве технике погонским горивом и муницијом;

— у целини узевши, савремена противоклопна одбрана добија нова обележја, по којима се разликује од одбране у прошлом рату, те према томе тражи и нова решења. Овај чланак је један покушај у том правцу.

О ЈЕДИНСТВУ ОПЕРАЦИЈЕ¹⁾ У АТОМСКОМ РАТУ

У опширним дискусијама које се воде о евентуалном атомском рату, врло често се сукобљавају противречни детаљи о многим питањима из начина вођења операције. То је сасвим природно кад се има у виду да су многа некад „неприкосновена“ начела данас већ или одбачена или на путу да буду превазиђена. Неоспорно је да се тиме потстичу напори за решавање низа нових проблема и да је настала већа могућност да се и дискусија о вођењу будуће операције све више ослобађа статичког притиска „непроменљивих“ начела. Стварају се све зрелији услови за осветљавање обима и за детаљисање како борбених дејстава уопште, тако посебно и операције у евентуалном атомском рату.

За разматрање теме о јединству операције основно је да се пође од поставке да је операција целовито борбено дејство. Досадашњи развој операције као посебне делатности у рату то потврђује и несумњиво даје довољно теоретских основа за такво схватање. Међутим, карактер и физиономија нарочито последњих ратова утицали су на то да се операција доста често изједначава са борбеним дејством тактичких јединица проширеног обима у коме долази само до квантитативног пораста активности (било по простору и времену, било по учешћу живе силе). Нарочито је Други светски рат истакао квантитативни пораст тог тзв. тактичког делања, посебно у судару као најважнијем делу, пресудном за даљи развој раније операције. Схватања да нема никаквих квалитативних промена у развијању борбе тактичких јединица проузроковала су да се извесни закључци стварају на веома упрошћен начин. Има и данас теоретичара који мисле, на пример, овако: ако су извесне тактичке јединице извршиле задатке који су довели до успеха дате етапе као дела операције и од којих је зависило даљи успешан развој следеће етапе исте операције, онда су те тактичке јединице извршиле ту операцију у целини. Међутим, такво резонување не може се ниуком случају сматрати тачним. Други су обазривији у истраживању и условљавају операцију величином оружане снаге и државне територије. Они сматрају да операција не постоји код мале војске, па тумаче да ни велике војске нису много добиле у операцији јер је битан судар, он све решава, а постиже се борбом тактичких јединица. По њима, у судару долази само до кванти-

¹⁾ Реч је о операцији копнене војске са гледишта њеног савременог схватања.

тативног пораста тактичког делања, до простог збира дејства низа тактичких јединица — чета, батаљона, пукова, дивизија — који се сматрају тактичким извршиоцима, па тиме и извршиоцима операције. У таквим тумачењима немогућно је сагледати целину операције, јер квантитативним порастом долази само до мењања обима и величине борбених дејстава, до механичких промена. Таква тумачења су више формалистичка и темеље се на извесним фактима (повећању количине живе силе, ратне технике, обима и величине борбених дејстава) који претстављају само услов за целину операције, али јој још нису основа и суштина.

Међутим, прошли ратови, а нарочито Други светски рат, указали су да је већ у току прилично једностраних борбених дејстава тактичких јединица у оквиру једне операције (на пример, у нападу за време пробоја) долазило до извесне синтезе која је давала нов квалитет. Резултат борбе били су победа или пораз разних тактичких јединица у оквиру дате етапе операције. Даљи успешан или неуспешан развој операције зависио је првенствено од тога да ли синтеза резултата борбе тактичких јединица у квалитативно новом смислу *одговара* или *неодговара* међусобном односу моћи, простора и времена у вођењу операције као целине и циљг операције. Та квалитативно нова синтеза треба да је већа од простог збира разних фактора који дејствују у тактичкој борби²⁾, она замењује низ противречности које се обично јављају у борби тактичких јединица (како оних које се манифестују дејством обеју страна — или једна наступа а друга отступа, или једна напада а друга се брани итд. — тако и оних које постоје у оквиру међусобних односа живе силе, технике, простора и времена једне стране). Узмимо за пример операцију 11 аустроугарске армије у Првом светском рату (у пролећној офанзиви у Тирољу 1916 године), у којој су јединице постигле читав низ победа (пробијен је италијански фронт, савладане су све три линије утврђења, нарочито на правцу ка Асијагу — међу којима и она на гребенима Кемпел и Кампоровере — Пунта Корбин, нанети су велики губици³⁾). Посматрајући само формално успешне резултате тих тактичких борби и њихов алгебарски збир, изгледало би чудновато и на први поглед невероватно, што није изведена успешно цела операција. Међутим, синтеза тих тактичких борби у новом квалитету није *одговарала* времену, променама у међусобном односу снага у вођењу операције као целине. Зато се циљ операције — излазак 11 аустроугарске армије у Ломбардску равницу и сламање италијанског фронта у целини — није могао постићи, иако су били остварени значајни тактички резултати уз огромне губитке супротне стране. Операција је претрпела потпун неуспех и то је погоршало тадашњу ратну ситуацију аустроугарске војске. Супротно томе, пример немачког освајања фора Ебен —

²⁾ Победа у операцији као квалитативно нов резултат увек је знатно већег значаја од свих тактичких успеха унутар исте, а пораз у операцији је увек тежи од свих тактичких неуспеха у оквиру исте.

³⁾ „Österreich — Ungarns letzter Krieg 1914—1918“/IV Band, стр. 174 — 285, 286.

Емајл у Белгији, у Другом светском рату, указује на то да само један успех једне тактичке групације који одговара односу снага, простору и времену вођења операције може утицати на промену квалитета резултата даљег дејства и развоја операције. Тај успех је по свом карактеру везан за целину операције и он је битно утицао на даљи успешан развој операције осталих немачких снага у Белгији.

Искуства прошлих ратова су показала да је одговарајућа квалитативна промена у резултату била битна за јединство операције. Целина операције је претстављала резултат квалитативних промена које су се манифестовале већ у тактичким дејствима, али које су дошле потпуно до изражаја тек унутар целине коју називамо операцијом. То значи да у операцији долази до новог дијалектичког јединства створеног решењем низа противречности и утицајем разних фактора, а све се то одвија у сукобу тактичких јединица двеју страна. Убудуће ће евентуална употреба атомског и хидрогенског оружја, масовна примена тенкова и авијације, несумњиво утицати на повећање обима и величине борбених дејстава. Одвијаће се, изгледа, низ борби тактичких јединица на још већем простору и још више растурених но што је то било у прошлим ратовима. Ако се све то има у виду, постаје још јасније да би гледиште само о квантитативном порасту тактичког деловања, о коме је било говора, довело до даљег разбијања целине операције. Уствари, дошло би до њеног цепања на низ одвојених борби и, ако бисмо се придржавали таквог гледишта, могли бисмо се одрећи схватања операције као посебне јединствене делатности у рату. Но, такво, по својој суштини механистичко гледање, може имати у најмању руку врло незгодних последица. Оно доводи до тога да би се будућа операција могла сматрати само новом, вишом организациском формом (која може и нестати у атомском рату или се вратити на ниво борбе тактичких јединица) као што би, на пример, оклопна дивизија била виша организациска форма за разлику од оклопне бригаде. Закључак би могао бити и тај да убудуће неће бити суштинске разлике између борбе тактичке јединице и операције одређене групације. Последице таквог гледишта тешко се могу рашчланити у једном оваквом чланку који има сасвим други циљ, али се може указати на извесне опасности. Пођимо од раније изнетог примера из Првог светског рата. Пролећна аустроугарска операција 1916 године у Тиролу, у чијој је припреми и организацији главну улогу одиграо тадашњи начелник аустроугарског генералштаба Конрад Хецендорф, приказала је њега као одличног познаваоца борбе тактичких јединица, али и као официра који је слабо руководио операцијом. Као такав је и познат у историји ратне вештине. Судећи по резултатима, он, изгледа, није умео да одвоји целину од појединачног. А баш ће се у интересу руковођења будућом операцијом врло оштро постављати захтев да нарочито пажљиво разликујемо појединачне борбе тактичких јединица од целине операције. Ако би се тај захтев занемарио, могло би се десити да се борбена дејства на већем пространству развијају стихично, што би могло имати недогледних последица за целину операције. Зато је најисправније и најцелисходније

да се будућа операција посматра као целина, као дијалектичко јединство и борби тактичких јединица за време којих се разрешава низ противречности и ствара нов квалитет како у резултату, тако и у последицама тих борби — у операцији.

Савремено схватање будуће операције најисправније је, дакле, и даље темељити на томе да је операција јединствена и да обухвата руковођење готовим борбеним дејствима тактичких јединица. Операцијом се не може сматрати руковођење низом операција (групама готових операција — извођених истовремено или сукцесивно) какво мишљење долази нарочито до изражаја у неким садашњим схватањима тзв. „стратегиске операције”. Будућу армиску односно фронтовску операцију не би требало сматрати резултантом низа операција потчињених јединица (корпуса у оквиру армије, односно армије у оквиру фронта), већ резултантом низа борби тактичких јединица у оквиру једне операције дотичне армије односно фронта, пошто само у њој долази до дијалектичког јединства борбе тактичких јединица.

Карактеристике будућег рата утичу на ширење борбених дејстава по фронту и дубини, убрзавају њихов темпо и усложњавају руковођење и командовање већим групацијама. Прегруписање снага и одлучне интервенције на тежишту моћи ће врло брзо да се изводе захваљујући модерним средствима командовања (електроници, телевизији, телефотографији, даљем развоју радија итд.), масовним тенковским снагама, маневру из ваздуха и атомском оружју. Али та чињеница носи у себи и противречност, јер ће противник — користећи таква иста средства — бити у могућности да противдејствима паралише напоре на том тежишту. Наиме, већ данас су сувише уочљиве обавезне концентрације везане за једно тежиште, а познато је да неуспех на тежишту редовно повлачи већи пораз. С друге стране, било би сасвим погрешно извући из таквог размишљања закључак да на бојном пољу будућности неће бити потребно изразити тежиште дејстава. Тежиште у класичном смислу вероватно неће постојати, јер не би било целисходно образovati га онаквим груписањем снага (макар оне биле растресите) како се то радило у Другом светском рату. Пре се може претпоставити да ће постојати више тежишта, која ће се јављати као жаришта, јер ће увек бити праваца на којима ће се морати одлучније дејствовати. Можда ће и остати једно тежиште, пошто нарочито агресору неће бити лако да се бар упочетку одрекне надмоћног груписања снага и средстава за одлучно дејство на једном тежишту. Али, он ће свакако покушавати да у том случају тежиште прикрије дејствима на разним другим правцима како би постало уочљиво тек кад противник истроши снаге и кад више нема противсредстава за паралисање агресоровог стварног тежишта. Можда ће, и страна која се брани образovati једно тежиште, али на другом месту а не насупрот нападачевом, па ће тиме најбоље сачувати своје снаге од уништења. И у пракси нашег НОР-а често је стварано једно тежиште стим што је постајало уочљиво за противника тек кад га он више није могао паралисати.

Нешто као више тежишта често је примењивала јача страна у такозваном низу једновремених удара (на пример, код Совјетске армије 1944 године то се показало корисним јер је била надмоћнија од Немаца, мада је таква пракса код Немаца 1941 године, по неким гледиштима, била разлог њиховог доцнијег неуспеха; Кинези сматрају „ударце на читавом фронту” и „туђи непријатеља обема песницама” нецелисходним, али се и такви поступци могу применити у циљу камуфлирања тежишта.

У условима атомског рата можда ће бити корисније да се примени више жаришта јачих напора. То би нарочито одговарало страни која нема атомског оружја. Она тиме задовољава услов растурености снага, избегава њихово уништење, а може — мада су одвојене по простору — да по времену координира њихово дејство. У сваком случају корисно је да се растуреним снагама на више тачака тежишних дејстава иде ка победи, тј. од почесних ка општем успеху (то је било нарочито карактеристично у почетном периоду устанка и народноослободилачких ратова). Таква концепција дејства избегавала се досад у ратовима са фронталним сукобима у којима се тежило да се концентрисаним снагама постигне општи успех — пробој односно разбијања офанзиве — а тек потом да се оријентише на почесне успехе тј. на расецање и уништење противника по деловима. Можда би било боље да се тежиште схвати на други начин — у смислу потребе јачих напора мањим снагама, бољим јединицама и узастопним дејством на истом месту али у различито време, с тиме да тежиште ниже јединице не мора бити обухваћено тежиштем више јединице односно команде. Тако би се могао избећи почетни распоред на тежишту, а снаге би се лакше сачувале, нарочито од атомског дејства. Више једновремених жаришта на фронту и у позадини изазвало би и дисперсију непријатељских снага намећући им низ почесних сукоба којима би се могла изборити делимична па и општа иницијатива.

У Народноослободилачком рату има доста примера примене неколико жаришта операције уместо једног тежишта. Тако су у дејствима наших јединица на територији Словеније, посебном операцијском подручју, гледајући са општејугословенског мерила, у разбијању Шесте непријатељске офанзиве постојала три јака жаришта: једно у Приморској, друго у Нотрањској и треће у Долењској. Јединице које су тамо оперисале углавном нису биле обједињене по простору, али је њихова дејства координирао Главни штаб Словеније. У походу пролетерских бригада у Босанску Крајину 1942 године налазимо, такође, низ жаришта како у нападу на железничку пругу Сарајево — Коњиц на широком фронту од Влажња до Коњица, тако и у продужењу похода (освајање низа утврђених градова на позната два дивергентна правца: Хаћићи — Крешево — Битовња — р. Врбас и Коњиц — Прозор — Дивно — Ливно).

У Другом светском рату отсудна одбрана на појасевима сматрала се јачим видом дејства од напада. Употребом атомског оружја одбранбени појасеви вероватно ће бити много лакше пробијени, па

зато одбрана не би била јачи вид дејства од напада. Очигледне користи за одбрану које пружа земљиште, његова фортификациска организација по линијама, маскирање, растреситост и ватра (макар и атомска) изгледа да ипак нису толике да би се нападач могао зауставити. С друге стране, применом напада слабији може под повољнијим условима (на пример, кад ступи у додир, јачи неће смети да употреби атомско оружје) да врло ефикасно заустави јачег, нарочито ако му наноси губитке ударом на месту и у време када се јачи не буде надао. И о томе налазимо много примера и корисних искустава готово на сваком кораку у Народноослободилачком рату. То што неке војске из редова великих сила студирају углавном само напад, не би требало да натера војске малих земаља да сву пажњу концентришу на тактичку одбрану. Погрешно је, наимае, изједначавати одбранбени рат као војно-политичку категорију са одбраном у смислу борбених поступака.

У савременим условима надмоћног нападаног оружја, појачане ватре и мотора у служби тактике, постоје сви услови да се јачим снагама брзо пробију јако брањени положаји и најбрже изиђе у слободан оперативни простор. А шта ће онда остати слабијем? Оклопне клинове нападача, подржане авијацијом и атомским оружјем, вероватно не би требало заустављати фронталном одбраном. Она ће прскати под ударима атомског оружја, ваздушних десаната и механизованих снага. Било би боље прићи континуелним нападима на чело, крила, бокове и позадину тих клинова са циљем да се успоре и укоче. То би био први и најважнији услов за успех у операцији слабијег. У том смислу можемо донекле посматрати класичну одбрану која је истакла далеко већу вредност удара од отпора. Свакако да се таквом поставком не мисли негирати одбрана. Она ће постојати и даље иако не у оној ранијој форми, али се истиче да у савременој тактици слабија страна мора далеко већи значај поклањати нападу. То доприноси већем јединству тактичких дејстава, а тиме и операције у целини.

Слабији може исцрпсти и укочити нападача измичући уништавајућим ударима јачег, уводећи нове снаге и ударајући у позадину нападача, првенствено на његова најслабија места. Тада иницијатива може, на неким местима и за одређено време, прећи у руке дотада слабијег, чија ће се умешност у руковођењу огледати управо у томе да потпуно искористи створене могућности и постигне крајњи циљ без обзира на то да ли је он у датом случају више или мање значајан.

У операцији Другог светског рата истакао се судар као одлучујући чинилац, а он је зависио од успеха тактичке одбране односно напада. Судар је био кулминациона тачка операције и он је обично једну од страна доводио у такозвану кризу. Убудуће ће страна којој прети неуспех тежити да га избегне, док ће противник настојати да јој га наметне; биће низ отступања, гоњења и забацивања више или мање значајних за целу операцију, саобразно спознаји страна и успеху односно неуспеху њихових настојања. У свему томе ће важну улогу играти покрет. У будућој операцији он ће, изгледа, постати исто тако важан као и судар, особито ако га слабији буде примењивао да би избегао уништење.

У ранијим операцијама је слабија страна обично вршила покрете уназад (најчешће је II етапа била отступање) на следеће, нове или узастопне појасеве или су на те исте појасеве довођене нове снаге из дубине. Битно је при томе уочити да се покретом гасила једна операција и припремала нова — наредна — све у циљу да се доведе до новог судара. У операцији је досад постојао обично један судар чији се резултат изједначавао са успехом операције у целини — покрети страна после судара, тј. гоњење односно отступање претстављали су, углавном, експлоатацију и завршетак тога већ избореног успеха и њиме се обично гасила операција. Команде које су водиле операцију већ су у току покрета јављале о њеном успеху односно неуспеху, пребројавали су се мртви и рањени, складишта су се празнила, приступало се следећој операцији — отпочела је припрема за ново материјално обезбеђење.

У будућој операцији изгледа да етапе прошле операције (судар, покрет ради експлоатације успеха, завршетак) неће више имати такве карактеристике као досад, покрети неће бити вршени само унапред, односно уназад, као завршна етапа једне операције, као последица већ изведеног судара, него, напротив, као услов да се у повољнијим условима наметне низ нових судара на новим жариштима борбе у истој операцији. Другим речима, покрет ће постати у најмању руку исто тако важан као и судар и од његовог успешног извођења зависиће успех новог судара, а тиме и наставак те исте операције. Одвијаће се непрекидно смењивање покрета и судара до коначног успеха једне и неуспеха друге стране. У томе би се огледало веће јединство операције у евентуалном атомском рату које за собом повлачи и посебну организацију, различиту од оне у Другом светском рату. Четврта и Пета непријатељска офанзива у току НОР-а сјајно указују на то како су се низом судара успели укочити продори непријатељских снага и како се *успешним покретима* под невиђено тешким околностима успевало да се извуку снаге од уништења и да се нови судар наметне под повољнијим околностима. Операција наших снага у окуци Неретве обилује *узастопним смењивањем покрета и судара* у условима кад је непријатељ био јако надмоћнији. Она је довела до непријатељског удара у празно, а у обостраним смењивањима успеха и неуспеха у низу жаришних тачака било је врло вештих потеза у избегавању и наношењу пораза. Непријатељ често није знао где нам се налазило тежиште и бивао је запањен променама у том смислу. А кад се операција „Вајс III“ гасила, наша операција у окуци Неретве се настављала новим сударом и разбијањем италијанско-четничке групације. Не мислим анализирати ту операцију, али у њој, као и у осталима, лежи низ искустава за будућу операцију, адекватних по многим чињеницама — свакако не по свим, јер су тада били и други услови — и за атомски рат, нарочито у погледу руковођења операцијом и борбеног дејства снага у низу судара и покрета. Војни писац Микше је тврдио да је „... потребно неупоредиво више снага и ватрене моћи за предузимање офанзиве него за вођење дефанзивних операција“⁴⁾.

⁴⁾ Микше: Тактика атомског рата, „Војно дело“, стр. 126.

Наша искуства га демантују; није само бројно и технички јачи противник прибегавао офанзиви. Како су вршени покрети јединица НОВ у циљу избегавања судара у условима кад је, понекад, ослобођена територија била врло мала и сужена — то је добро познато. Нису то били покрети у циљу увлачења непријатеља у дубину непознате и срушене земље (као некад код Скита) ради припреме нове операције, већ у циљу продужења те исте операције поновним сударима на погоднијем месту и у погодније време. У томе би лежало дијалектичко јединство покрета и судара у читавој зони будуће операције са изразитом доминацијом напада у борбеним дејствима. При томе велику улогу могу одиграти брзи покрети пешадиских пукова или бригада ван комуникација, независно од продора противничких великих механизованих формација и надмоћности његове авијације.

На први поглед би изгледало нереално у будућој операцији дозволити продор крупним непријатељевим снагама у велику дубину (што би била последица досад изнетог) па га тек после тога уништавати, нарочито кад је у питању одбрана малих земаља. С друге стране, многи мисле да је целисходније постићи уништење одређене групације употребом оружја за масовно уништавање, супермасовних тенковских и ваздухопловних снага. Но, да ли ће таквим снагама и средствима располагати свака од зараћених страна? Најисправнији одговор на постављени проблем добиће се анализом операциског циља и операциског објекта. Да ли ће се они изменити, у којој мери и у чему? Ми се још увек налазимо под утисцима многих опште познатих решавајућих операција Другог светског рата вођених у циљу уништења противника. Ако код ма које од њих размотримо циљ операције, видећемо да су, на пример, операције 1941 године на Источном фронту и Немци и Совјети уствари водили у циљу уништења супротне стране. Али, Немци су и поред огромне освојене територије изгубили сувише својих најбољих снага и средстава па се то одразило на даљи ток и успех рата (иако је следила нова тотална мобилизација баш ради догађаја на Источном фронту, изгубљене дивизије су им увек недостајале). Совјети су у том периоду, не помињући и неке предности, у низу отсудних одбранбених операција у којима су по сваку цену покушавали да зауставе даљи продор Немаца, изгубили толико живе силе и средстава да нису могли повратити стратегиску иницијативу у оним размерама које би омогућиле да се ток рата битно преокрене упролеће и улето 1942. Ипак су операције вођене од стране Совјета у зиму 1941/42, све до Стаљинградске противофанзиве, далеко мање уништавајуће по њих саме од оних из 1941 године, а много више изнуравајуће по Немце. То је Црвеној армији створило потребне услове за уништавајућу Стаљинградску операцију — прекретницу у серији оних које су следиле. Један од закључака који проистиче из изнетих чињеница је тај да се баш у условима кад су обе стране јаке (на пример, кад располажу АВХ оружјем, крупним тенковским и ваздухопловним снагама) може најпре десити да се противничке групације током једне операције међусобно униште до таквог степена да постану неспособне за

следећу операцију⁵⁾. Зато се може претпоставити да ће и агресор поставити себи циљ „избећи уништење“. Међутим, у прошлој нападној операцији нападач уопште није имао да се о томе брине приликом концентрације, јер је располагао могућностима борбеног и оперативног обезбеђења својих надмоћних снага на релативно сувереном степену. Али у будућој операцији мораће и нападач да избегава уништење без обзира на надмоћност својих снага, и то било методом вођења операције, било другим мерама обезбеђења од оружја за масовно уништавање. У случају да само једна страна располаже атомским и хидрогенским оружјем још више ће код супротне стране доћи до изражаја захтев да у својој операцији примени циљ „избећи уништење“. То би се у односу на одређену непријатељску групацију постављало све док се не стекне довољно иницијативе и док се не постигну услови за разбијање противника.

Овакво разматрање наводи и на помисао да би у условима превелике надмоћности непријатеља евентуална будућа операција могла имати за циљ изнуравање непријатеља. Можда то изгледа тешко прихватљивим кад су у питању мале земље. Али, ако се пође од чињенице да вођење будуће операције у циљу изнуравања надмоћнијег непријатеља не би требало да се темељи на некој задржавајућој одбрани по дубини (превелик ће бити њен темпо и премало простора), већ на нападним дејствима, уништавањима, рушењима и запречавањима, онда се добија сасвим друга слика. Бранити се може и треба по простору и времену честим, неочекиваним нападима са свих страна и тако изнуравати нападача све док му се не преотме иницијатива и не укочи продор. Из изложеног може се закључити да би будућа операција, с обзиром на циљеве „уништити непријатеља и избећи сопствено уништење“ или „избећи сопствено уништење и уништити непријатеља“, била још јединственија. Постављање таквог циља, поред осталог, најбоље одражава сву опасност којој се излаже операција у атомском рату услед широких могућности примене оружја за масовно уништавање, масовних тенковских, ваздухопловних и ваздушнодесантних снага. Због тога операција уопште постаје још рискантнија но што је то била у прошлости.

Са појмом рискантности будуће операције тесно је повезан и појам њене стабилности. Додуше, они су противречни, али кад се уме-

⁵⁾ Неки у томе виде повратак на стабилизацију фронта, али мислим да то не би личило на још недавну одбрану баш због оружја масовног уништавања. Отсудну улогу за даљи успех код јаче стране одиграће нови ешелони (резерве) и прегрупације неистрошених снага, али би било важно да се уочи да баш обо- страна употреба оружја масовног уништавања води уништењу.

шно реше, допринеће још већем јединству будуће операције. Досадашње тумачење појма стабилности ипак би требало темељито изменити. На основу искустава Другог светског рата⁶⁾, стабилност јединице (везана углавном за одбранбену операцију) била је нарушена ако је јединица изгубила доминантне положаје на које се ослањала у припреми и току операције. Убудуће стабилност јединице у операцији, било у нападу или у одбрани, неће бити нарушена губитком доминантних положаја — ослонаца. Она би требало да се заснива на ширем схватању географско-топографских целина, не само на фронту већ и у позадини непријатеља, које ће бити ослонац за извођење операције. Такав став условљавају испресецаност, испрекиданост и извијеност фронтова, честе деконцентрације па и измешаност јединица. Поједине просторије могу се повремено, у целини или делимично, и изгубити, али ако постоје објективни услови да се њима опет угрози ток непријатељске операције (на пример, у НОР-у су такву улогу имале слободне територије), онда стабилност не би требало да буде нарушена. Корисном комбинацијом разних борбених дејстава у оквиру ширег маневра за рачун операције као целине и у условима испресецаног фронта јединице, стабилност те јединице играће вероватно доминантну улогу. Она ће се манифестовати способношћу дотичне јединице да и даље води операцију. Степен стабилности вероватно би се огледао у могућностима за одржавање властите иницијативе или за њено претимање из руку непријатеља.

Да би се тема о којој је реч што потпуније обрадила, треба се осврнути и на објект операције. Наиме, још се није променило старо схватање да се жива сила и средства као објект операције материјализују на земљишту извесним географско-топографским линијама, просторијама, важним привредним и политичким центрима које би требало по сваку цену бранити да би се могао наставити рат. Значајно је сетити се Наполеона, који је сматрао да ће до Москве изборити уништавајућу битку, а кад се то није десило, мислио је да ће, ако овлада Москвом, завршити рат. Но, Кутузов није живу силу подметнуо уништавајућем удару, нити је везао њу и географске објекте у један исти операциски објект. Тим примером се ниуком случају не мисли порицати важност географско-топографских објеката и просторија, нарочито оних које су потребне за даље вођење рата. Али, у ери високог темпа операције и дубоких продора било би нарочито опасно

⁶⁾ Кад би нападач пробио тактичку дубину браниоца, он би, обично, успевао у операцији, па се појам стабилности није ни употребљавао за његову операцију; он је, такође, свугде био обезбеђен од нестабилности.

везивати живу силу за отсудну одбрану одређених географско-топографских објеката кад то није потребно и кад има за последицу њено уништење. Можда се то негде неће моћи избећи, што ће бити ствар посебне процене, али је важно уочити и усвојити принцип. Можда ће понекад бити боље да се занемари важност извесних географско-привредних центара (на пример, Совјети су 1941/42 извршили масовну евакуацију или уништавање привредних и политичких центара) и изврши маневар који је у датом случају најцелисходнији. Искуства НОР-а такође су врло убедљив аргумент у прилог изнетог схватања. Напоследку, посматрајући будући рат у целини, почетна стратегиска бомбардовања авијације и ракета са нуклеарним бојевим главама биће усретсређена баш на важне привредне и политичке центре. Резултат тих бомбардовања биће вероватно такав да се не треба много бринути о даљњој њиховој важности као операциских објеката копнених снага. Према томе, жива сила постаје и најзначајнији објект операције, мање је везана за географске објекте и има већу слободу маневра. То би допринело већем јединству операције.

Третиграна питања карактеришу постојање не само целине операције у евентуалном атомском рату, већ указују и на важност правилног схватања тенденција развоја њеног још већег јединства. Еволуирање операције нарочито ка повећаном јединству низа судара и покрета у оквиру целовитог операциског маневра од посебног је значаја. Наша искуства из НОР-а, иако понекад проистичу из неких других услова, најцелисходније указују на то како смо у врло тешким ситуацијама изводили сличне маневре у операцијама.

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Саветник ДСИП **ПРЕДРАГ НИКОЛИЋ**

ЗАШТИТА КУЛТУРНИХ ДОБАРА У СЛУЧАЈУ ОРУЖАНОГ СУКОБА

Идеја о потреби заштите културних добара у рату не може се искључиво приписати данашњици. Напротив, историја међународног права показује да се већ при првим озбиљнијим покушајима ублажавања ратних страха и хуманизације ратних правила и обичаја (а то је свршетак XIX и почетак XX века) подвладила и потреба заштите културних добара од непотребних ратних разарања и пљачки. На пример, хашке конвенције о регулисању ратних правила и обичаја из 1899, односно из 1907 године, прве су истакле ову идеју и у додатку IV Конвенције (о правилима ратовања на суву) у чл. 56 предвиђена је забрана пљачке, уништавања или оштећивања културних добара, која су, у смислу чл. 27 исте Конвенције, имала бити видно обележена посебним законом. Исти је случај и са Конвенцијом о бомбардовању са мора, где је оваква забрана предвиђена у чл. 5 после чега је и Комисија правника и војних стручњака пет држава (САД, Енглеска, Француска, Италија и Јапан) ову забрану разрадила у чл. 25 и 26 Правила за бомбардовање из ваздуха, 1923 године, која, нажалост, никад нису ступила на снагу. Исту замисао, са извесним побољшањима у погледу ефикасније заштите оваквих добара, разрадио је и Вашингтонски пакт, 1935 године, на осмој Пан-америчкој конференцији. И Комисија за међународно право при Уједињеним нацијама, у своме Кодексу злочина против мира и безбедности човечанства из 1952 године, није пропустила да међу ратне злочине — који повлаче најтежу казну по окончању рата — уброји и пљачку односно, разарање културних добара на окупираној територији.¹⁾

Сви ови међународни инструменти, независно од тога што су ову материју мање-више само начели, иако су је правно и теоретски добро поставили, — учинили су да се замисао о заштити и поштовању културних добара за време рата реалније оформи и дубље уђе у свест данашње међународне заједнице, што је несумњиво имало

¹⁾ Ово и овакво схватање уважио је и наш законодавац и у члану 132 Кривичног закона предвидео је кажњавање онога који не поштује културна добра. Члан 132 гласи: „Ко кршећи правила међународног права у време рата или оружаног сукоба наређује или врши уништавање културних и историских споменика и грађевина, или установа намењених науци, уметности, васпитању или хуманитарним циљевима — казниће се затвором или строгим затвором“.

за последицу иницијативу УНЕСКО-а да се у 1954 години сазове широка међународна конференција ради разматрања ове материје и доношења једне Међународне конвенције за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба. Оваква конвенција је донета и потписана у Хагу 14 маја 1954 године.

Погледајмо најпре како Конвенција дефинише појам културног добра. По њој под културним добрима треба сматрати покретна или непокретна добра (ствари), која су од великог значаја за културну баштину сваког народа, као: споменике архитектуре, уметности, националне историје, свеједно да ли су ти споменици верског или лаичког карактера; археолошка места; скуп грађевина које су као целина од историског или уметничког интереса; уметничка дела, слике, књиге од уметничког, историског или археолошког интереса; колекције научних и важних књига, архива или репродукција наведених добара; затим, зграде и склоништа чија је главна намена да чувају или да излажу покретна културна добра, као, на пример, музеје, велике библиотеке, археолошка складишта и, најзад, саме центре (градове или веће делове градова) у којима се налази значајан број културних добара.

Овако дата дефиниција има две карактеристике: прво, Конвенција се једнако примењује и на културна добра приватног као и државног, црквеног или друштвеног власништва и, друго, Конвенција се односи само на уметничка или историска дела од великог значаја за културну баштину сваког народа. Појам „велики значај“ је прилично растегљив и могао би унети неслагања у схватањима које културно добро треба да је подложно међународној заштити. На срећу и редактори Конвенције су ово увидели и тумачење овог појма препустили су свакој држави с тим да о томе првенствено одлучи и благовремено затражи њихово уписивање у „Међународни регистар културних добара“. Треба нагласити да сам захтев за упис неког добра у Регистар не значи да неће долазити и до евентуалних спорова у тумачењу појма „велики значај“, али је добро што се о свему овом водило рачуна и што је предвиђен и читав поступак за решавање могућих спорова.

Под заштитом културних добара треба разумети обезбеђење и поштовање (чување) културних добара, како се то каже у чл. 2 Конвенције. А да би сигурност културних добара била што већа, у члану 3 је предвиђена обавеза за државе-потписнице да још за време мира предузму све нужне мере за обезбеђење културних добара од могућих последица оружаног сукоба. У погледу њиховог чувања државе-потписнице су обавезне да поштују културна добра која се налазе на њиховим територијама, као и на територији друге државе, уздржавајући се од било какве њихове употребе, од употребе њихових средстава за заштиту, или, најзад, од употребе њихове најближе околине, како би се избегло евентуално оштећење културног добра. Исто тако, Конвенцијом се најстрожије забрањује било какав непријатељски акт уперен против културног добра. Предвиђајући једну овакву општу

обавезу поштовања културних добара, редактори Конвенције одмах затим ублажују сву строгост горње обавезе, и у ставу 2 члана 4 дозвољавају да се може отступити од ње, само у случајевима када војна потреба императивно захтева такво отступање.

Овакво отступање, по нашем мишљењу претставља велику опасност за читав систем заштите који је изградила Конвенција и њен Правилник за извршавање. Постоји несумњива потреба даље разраде, па ако се хоће, и допуне става 2 члана 4 Конвенције, у циљу да се онемогући уништавање културних добара под изговором — војне нужности. Додуше, „војна нужност“ постоји и она у ратним операцијама, понекад мора да превагне над свим моралним обзирима, али баш због растегљивости тога појма више је него нужно њену примену строго ограничити између осталог и на тај начин што би о њој одлучивао само највиши командант. Пошто ми не оспоравамо легитимно право „војне нужности“ у примени и тумачењу међународних ратних правила и обичаја (Ратно право признаје и ову појаву) сматрамо да не би било на одмет ако би се, баш у дискусији јасније истакло ко је надлежан да цени „војну нужност“ и шта ће бити ако се касније, објективнијом проценом, установи да „војне нужности“ није било, да се војни циљ могао постићи и без разарања извесног културног добра? Где је ту нека посебна санкција, јача и тежа од оне предвиђене у чл. 28, која би команданта обавезивала да зрело размисли пре но што се одлучи да користи право „војне нужности“?

Члан 4 Конвенције даље разрађује и проширује обавезе држава-потписница у чувању и заштити културних добара. Налаже се, на пример, државама да забране, предупредe и обуставе свако дело крађе, пљачке или неправедног присвајања културних добара, у било каквој форми да се то врши, као и сваки акт вандализма. Забрањено је, исто тако, и свако реквирирање покретних културних добара на окупираној територији, као и свака примена евентуалних репресалија уперених против културних добара. Једна страна-уговорница не може се ослободити горњих обавеза према другој држави под изговором да ова последња није предузела нужне мере предострожности. Ова је одредба, по нашем мишљењу природна, јер се не може дозволити да се због неких формалности цела Конвенција баца под ноге. Али, треба нагласити, ова одредба има и своју негативну страну, јер не истиче довољно потребу будности држава у погледу задатка који поставља члан 3, тј. да се још за време мира предузму нужне мере за обезбеђење културних добара.

У члану 5 Конвенције истиче се да је страна-Конвенција која окупира делимично или у целости територију друге државе, дужна, уколико јој је то могућно, да помогне напоре локалних власти да се културна добра осигурају, односно, ако су ова у току ратних операција већ оштећена да се предузму најнужније мере за очување од даљег пропадања. Ако на окупираној територији делују партизански одреди који признају владу једне стране-уговорнице, ова ће се потру-

дити да им скрене пажњу на дужност поштовања културних споменика.

Ради лакшег распознавања културних добара, Конвенција је предвидела и знак за обележавање таквих добара („знак распознавања Конвенције“). Тај се знак састоји од једног штита, заостреног при дну и подељеног на четири унакрсна дела обојена плаво и бело. Овај се знак може употребити сам, а може бити и поновљен трипута у троугластом облику. Овај троструки знак се ставља само: на непокретна културна добра под специјалном заштитом; на транспорте културних добара и на импровизирана склоништа (ако то одговара условима предвиђеним у Правилнику за извршење Конвенције). Међутим, само један знак распознавања се ставља на културна добра, која нису под специјалном заштитом, а носе га и лица, персонал задужен за старање око културних добара. Употреба знака распознавања у друге сврхе је изричито забрањена и кажњива, сем тога овај се знак не може употребити ако не постоји писмено решење надлежног органа државе за употребу таквог знака. То, даље, значи да у припреме за очување културних добара треба убројити и израду формулара на којима ће се издавати званична решења да ли ће се на неко културно добро протегнути ова Конвенција, тј. да се може на њега ставити знак распознавања.

Да би цела ова Конвенција имала сврху и ефикасност предвиђена је и једна обавеза за државе-потписнице, коју сматрамо као кључну. Наиме, чл. 7 Конвенције обавезује државе да, још за време мира, унесу у своје војне правилнике (или упутства) и одредбе којима би се осигурало испуњавање ове Конвенције, као и да васпитавају, још за време мира, припаднике својих оружаних снага да поштују културу и културна добра свих народа. Чак је, према Конвенцији, пожељно да се унутар оружаних снага оспособи извесно особље чији би задатак био да пази на поштовање културних добара, као и да са стручним разумевањем сарађује са цивилним властима одговорним за обезбеђење културних добара. Конвенција инсистира на овој материји и у чл. 25 тражи и што јаче пропагирање и растурање текстова саме Конвенције и то нарочито међу припаднике оружаних снага.

Извесним културним добрима Конвенција је посветила нарочиту пажњу допуштајући за њих тзв. специјалну заштиту, која се, поред осталог, првенствено стиче уписивањем у „Међународни регистар културних добара под специјалном заштитом“. Према чл. 8 Конвенције, под специјалну заштиту може бити стављен ограничен број склоништа намењених за склањање покретних културних добара у случају оружаног сукоба, затим, центри културних знаменитости, као и поједина непокретна културна добра од врло велике важности, но све ово под условом да се налазе на довољном отстојању од великог индустриског центра или од сваког важног војног објекта (аеродрома, жел. станице, војне установе, радиостанице која ради за војску, пристаништа, важног саобраћајног чвора) и да не буду употребљавани у војне сврхе. Склониште за покретна културна добра може

се ставити под специјалну заштиту иако се налази у непосредној близини војног објекта, али само онда ако је то склониште такве природе да му бомбардовање не може нашкодити. Центар са културним знаменитостима, каже даље Конвенција, сматраће се да не може бити под специјалном заштитом ако се у њему врши размештање или сакупљање војних снага, па макар и у привременом транзиту, или ако се у њему производи било какав материјал за војне потребе и т. сл. Неће се, даље, сматрати да је употребљено у војне сврхе неко културно добро чувано од стране оружаних људи који су за то нарочито одређени, или ако се у близини културног добра налазе полицијске снаге које служе само за одржавање јавног реда на том терену. И најзад, извесно културно добро може бити стављено под специјалну заштиту уз какав војни објекат, но под условом да држава која тражи заштиту да обавезу да објекат неће бити употребљен у војне сврхе у случају сукоба, нити да ће се таквим војним објектом користити, као на пример, пристаниште, жел. станица и т. сл.

Културна добра, стављена под специјалну заштиту и уписана у Регистар, уживају имунитет и државе-потписнице се обавезују да се уздрже од сваког непријатељског акта упереног против њих, будући да су таква добра обележена знаком распознавања и да су у свако доба доступна међународној контроли, срачунатој на то да се спречи евентуална злоупотреба добијене специјалне заштите. Желећи што ригорознију примену ових принципа, Конвенција и у чл. 11 говори о санкцијама, иако је овоме касније посвећен један посебан члан, на име члан 28. У првом ставу чл. 11 можемо наћи реторзију као један вид санкције према деликвенту. Наиме, ако једна страна-уговорница прекрши своје обавезе поштовања туђих културних добара, повређена држава је овлашћена да за узврат не поштује имунитет деликвентових културних добара. Но, да ова и оваква реторзија не би превршила своју меру, држава која хоће да казни деликвента треба, ако јој је то могућно, о својој намери непоштовања имунитета претходно да обавести Генералног комесара за културна добра. Али, одузимање, тј. ускраћивање права имунитета не мора бити примењено само као санкција, тј. као реторзија. Конвенција у своме чл. 11, став 2 предвиђа једну изузетну могућност одузимања, тј. непоштовања имунитета неког културног добра. То је случај тзв. неизбежне војне нужности. Но, ово непоштовање имунитета може трајати само толико колико захтева та изузетна војна потреба. Ову потребу може констатовати и одобрити једино командант дивизије или по рангу њој једнаке или веће војне јединице.

Транспорт културних добара, било у унутрашњост земље или у неку другу земљу, може бити, као што је речено, стављен под специјалну заштиту, под условима предвиђеним у Правилнику за извршење. Високе стране-уговорнице уздржаће се од сваког непријатељског акта према транспорту, утолико пре што се овакав транспорт, у смислу чл. 12 налази под међународном контролом. Али ако једна држава сматра да безбедност извесних културних добара захтева

њихов пренос, а оружани сукоб је већ почео и нема се времена на чекање процедуре коју предвиђа чл. 12 и на добијање имунитета, транспорт може бити снабдевен знаком распознавања, али је нужно да се о томе обавести противна страна, ако је то могућно. Но, транспорт упућен у другу земљу, ако му имунитет још није одобрен, не може носити на себи знак распознавања. Ово је један разлог више да свака држава још за време мира треба да се постара о прибављању имунитета за своја културна добра која се могу ставити под специјалну заштиту.

Што се тиче персонала одређеног за заштиту и чување културних добара, он треба да ужива поштовање и повластице везане за његову функцију и у случају заробљавања да остане и даље на својим дужностима. Такав персонал је снабдевен легитимацијом и знаком распознавања.

За случај оружаног сукоба са државом која није члан ове Конвенције, друга држава-члан дужна је да се придржава одредаба ове Конвенције ако држава-нечланица изјави да ће се и она придржавати Конвенције.

Ради што правилнијег и ефикаснијег извршавања саме Конвенције предвиђено је установљење тзв. „силе заштитнице“²⁾ и израђен је Правилник који до детаља разрађује ову материју и тако умногоме олакшава и саму примену Конвенције (чл. 20 и 21). Њиме ћемо се укратко позабавити, утолико пре што је наше мишљење да би овај Правилник такорећи у целости (а са извесним мањим прилагођавањима за наше прилике) требало прихватити као неки интерни, домаћи пропис (Уредба или Правилник), јер смо ионако обавезни да у своје интерно законодавство на најзгоднији начин унесемо позитивне одредбе које би у свему имале одржавати дух, смисао и циљ Конвенције. На ово нас нарочито упућује чл. 34 Конвенције, где се тражи од држава, које су Конвенцију ратификовале, да у одређеном року предузму све потребне мере у циљу њене ефективне примене (овде се нарочито мисли на измену и допуну интерног упутства за војску).

Да би се олакшала и учинила што ефикаснијом контрола извршења ове Конвенције, њен Правилник је предвидео низ органа надлежних за вршење контроле над правилним извршавањем обавеза из Конвенције. Ти органи су: сила-заштитница; генерални комесар за културна добра; претседник владе (и специјални претставник за случај окупације туђе територије); делегат силе заштитнице, инспектори, на крају експерти. Најпре ће генерални директор УНЕСКО-а саставити међународни списак личности које су државе-уговорнице означиле као квалификоване за вршење функције генералног комесара за културна добра.

²⁾ Сила-заштитница је држава, неангажована у рату, која за време оружаног сукоба преузима заштиту интереса једне зарађене стране код друге зарађене стране, под условом да на услуге баш те одређене силе пристане ова друга зарађена страна.

Генерални комесар за културу добра се бира са Међународног списка личности и то у сагласности, како са државом код које ће вршити своју функцију тако и са силама заштитницама противничких држава. Ако се заинтересоване стране не могу сложити у избору личности, онда ће то учинити претседник Међународног суда правде, но комесар кога он буде изабрао ступиће на дужност тек онда када се са тим сагласи и држава код које ће он вршити своју функцију. Генерални комесар, у смислу чл. 6 Правилника, у вршењу своје функције општи са претставником државе код које врши функцију, и са заинтересованим делегатима. Он води анкете, изглађује евентуалне спорове између држава у вези Конвенције и доставља своје извештаје генералном директору. У случају да не постоји сила-заштитница, генерални комесар врши њене функције.

За случај оружаног сукоба свака држава-уговорница именује свога претставника за своја културна добра, а ако је окупирала туђу територију, онда и специјалног претставника за туђа културна добра. Сила-заштитница, пак, у договору са заинтересованом страном именује своје делегате и то између чланова свог дипломатског или конзуларног персонала. Ови делегати су надлежни да констатују повреду Конвенције, предузимају, уз сагласност стране код које врше функцију, анкете и мере ради спречавања даљег кршења Конвенције и извештавају генералног комесара о свим повредама Конвенције.

Ако се у извесним приликама укаже потреба, генерални комесар може, на предлог делегата и уз сагласност стране код које врши своју мисију, да именује инспектора за једну одређену мисију. Сви поменути функционери могу тражити помоћ нарочитих експерата, који се такође узимају у обзир уз претходну сагласност државе код које се врши мисија.

И, најзад, постоји и замена сили-заштитници у случајевима када једна страна у сукобу не користи услуге силе-заштитнице. Тада се може умолити једна неутрална држава да преузме функцију силе-заштитнице само у циљу да именује генералног комесара, који онда може преузети функцију силе-заштитнице. Овако именовани комесар може евентуално поверити функције делегата силе-заштитнице инспекторима.

Сви ови органи које предвиђа Правилник морају деловати са пуно обазривости и у складу са моментаном војном ситуацијом коју им саопштава страна код које врше своју функцију.

Ако нека држава-уговорница, у току оружаног сукоба, услед непредвиђених околности буде принуђена да уреди импровизирано склониште за културна добра, она о томе мора хитно обавестити генералног комесара и затражити специјалну заштиту за такво склониште. Ако генерални комесар нађе да су разлози и захтев оправдани, он може дозволити стављање знака распознавања на такво склониште и о томе мора хитно известити делегате сила-заштитница. Ови могу у року од 30 дана протестовати и тражити скидање знака распознавања. Ако се сагласе или не изјаве ништа у року од 30 дана, гене-

рални комесар ће умолити генералног директора УНЕСКО-а да се овакво склониште упише у Регистар културних добара која су под специјалном заштитом. Ово је, дакле, изузетни пут за уписивање добара у Регистар.

О Међународном регистру културних добара која се налазе под специјалном заштитом брине се генерални директор УНЕСКО-а и копије овог Регистра обавезно доставља генералном секретару Уједињених нација и свима државама уговорницама.

Свака држава-уговорница је овлашћена да још за време мира упуту молбу генералном директору за стављање у Регистар оних културних добара о којима је реч у чл. 8 Конвенције (склоништа, центри и извесна непокретна добра од великог уметничког значаја), уз тачно назначење места где се ова добра налазе. И окупациона сила може поднети овакав захтев за културна добра на територији коју је окупирао. Генерални директор одмах доставља копију захтева за упис свима државама-уговорницама, које имају права да се успротиве оваквом уписивању за сва или само за нека културна добра. Ово евентуално противљење мора бити образложено и документовано. Ако директни преговори између силе која је тражила упис и силе која се успротивила упису не уроде плодом, онда је предвиђена арбитража, чија је одлука коначна. Држава која не жели да се спор реши арбитражом мора то одмах изјавити, у ком се случају тражи гласање свих високих страна, уговорница. Ако се две трећине држава изјасне писменим путем за уписивање онда се протест одбацује и културно добро се уписује у Регистар. Ако нађе за потребно генерални директор може сазвати и састанак свих сила-потписница да се усмено изјасне о захтеву за упис.

Ова процедура, ма колико изгледала гломазна и спора, добро је замишљена и, по нашем мишљењу, пружа гаранцију да се неће моћи прогурати под специјалну заштиту културно добро без уметничке вредности и да се неће догодити да политичка или нека друга нетрпељивост између двеју земаља буде одлучујућа у чувању културних добара.

Брисање из регистра, ако је културно добро било уписано, могућно је: ако то тражи држава на чијој се територији односно културно добро налази; ако држава, која је тражила упис, после овога откаже Конвенцију и, на крају, ако је протест неке државе против уписа усвојен. О оваквом брисању генерални директор УНЕСКО-а извештава све државе потписнице и генералног секретара Уједиње-

них нација. Брисање ступа на снагу 30 дана од одашиљања извештаја о брисању.

Већ је било речи о могућностима транспорта културних добара или на неко скровито место или у иностранство као и о томе да ће такав транспорт добити специјалну заштиту. Да би се ова заштита добила чл. 17 Правилника предвиђа процедуру по којој заинтересована држава упућује захтев генералном комесару са назнаком о којима и каквим се културним добрима ради, где се намеравају транспортовати, начин транспорта, пут којим ће транспорт ићи итд. Генерални комесар ће консултовати делегате и по добијеној сагласности о свему ће известити странке у сукобу. Транспорт ће добити троструки знак распознавања а као пратиоци ће му, поред другог персонала, бити и инспектори које генерални комесар одреди. Ако се, пак, ради о транспорту у иностранство, поступак је исти но уз услов да држава на чију ће се територију културна добра транспортовати, да свој пристанак као и обавезу да ће добра чувати као савестан депозитор и да ће их по завршетку рата једино депоненту вратити.

На крају, персонал задужен за чување културних добара мора бити снабдевен нарочитим легитимацијама, чији се текст налази уз чл. 21 Правилника. Са овом легитимацијом и знаком распознавања, такав персонал ужива имунитет сличан оном који је Женевском конвенцијом из 1949 године дат лекарском и болничком персоналу.

Да би се дух, смисао и значај Конвенције у свему сачували, творци Конвенције су на крају додали Протокол, који на непосреднији начин обавезује државе на поштовање Конвенције. Овим Протоколом, на пример, обавезује се држава-окупатор да не сме извозити културна добра са територије коју је окупирала, или, држава у коју на неки начин доспеју туђа културна добра обавезна је ова добра секвестрирати и сачувати да би их по свршетку рата вратила итд.

Сматрамо да је у овој Конвенцији питање заштите културних добара обрађено свеобухватније него раније, да су обавезе држава конкретне и да је (иако спорних проблема има) замишљена ефикасност Конвенције могућна и остварљива ако државе покажу ма и делимичну вољу да јој се повинују.

General Karter Magruder:

LOGISTIKA U ATOMSKOJ ERI¹⁾

Pisac se u početku članka zadržao na značaju savremenih naučno-tehničkih dostignuća i posledicama koje ona mogu imati na vođenje eventualnog budućeg rata. Kao stručnjak za pozadinska pitanja (gen. Magruder je pomoćnik načelnika pozadine vojske SAD — Prim. M. Č.), pisac razmatra uticaj današnjeg razvoja nuklearnog naoružanja na snabdevanje američkih jedinica koje bi dejstvovale na nekom prekomorskom ratištu. On je mišljenja da će se teškoće oko tog snabdevanja ubuduće još više povećati iz sledećih razloga:

— snabdevanje će se morati izvoditi na mnogo većim daljinama nego što je to bio slučaj u Drugom svetskom ratu;

— u eventualnom budućem ratu treba računati s tim da važnija postrojenja, odnosno linije veze, dotura i evakuacije mogu biti u svako doba prekinute, pa i potpuno uništene, kakvim atomskim projektilom;

— povećana je mogućnost ubacivanja neprijateljskih snaga u pozadinske rejone druge strane.

Pisac ističe da u prošlosti nikada nije bilo slučajeva da je pozadina jedne američke armije bila ugrožena. Međutim, ovo se ubuduće može očekivati. Zato kao primer uzima da razmatra kako bi se odvijale linije veza i komunikacija, od njihovog početka negde na teritoriji SAD pa do fronta neke američke armije na *zamisljenom prekomorskom ratištu*. Pisac najpre iznosi logističke probleme i rešenja u opštem atomskom ratu, a zatim te iste probleme postavlja u uslove lokalnog rata (vođenog atomskim ili konvencionalnim sredstvima).

U eventualnom budućem opštem ratu može se očekivati atomski napad na in-

dustriske centre SAD. S obzirom na to, treba računati s tim da će dobar deo industrijskih postrojenja biti uništen, kao i da će doći do većih gubitaka u stručnom ljudstvu. Pod tim uslovima vojska SAD se neće moći potpuno osloniti na svoju industriju proizvodnje municije, kao što je to ranije bio slučaj. Stoga treba pripremiti izvesnu zalihu svih materijalnih sredstava za čitav aktivni i jedan deo rezervnog sastava, kako bi njihovo snabdevanje, bar u prvom periodu rata, bilo obezbeđeno. Sva ta rezerva opreme i ostalih materijalnih sredstava mora biti zaštićena od gubitaka. Skladišta ne predstavljaju unosne ciljeve za atomski napad ukoliko nisu isuviše velika i koncentrisana na manjoj teritoriji. Pisac preporučuje da kritične artikle treba smestiti u 3—4 skladišta i to raspoređena na raznim mestima i što dalje od važnijih rejona i objekata koji predstavljaju unosne ciljeve.

Sistem komunikacija unutar SAD može isto tako biti napadnut na pojedinim važnijim sektorima i saobraćajnim čvorovima. Iskustva iz Drugog svetskog rata su pokazala da se popravke komunikacija mogu vršiti i pored neprekidnih napada. To mogu izvoditi postojeće ekipe civilne službe za opravku i održavanje puteva.

Luke, naročito veće kao Njujork, biće ciljevi atomskog napada i mogu biti teško oštećene. Međutim, ima mnogo pomoćnih luka tako da ne postoji verovatnoća da će sve one biti uništene. U svakom slučaju treba ustanoviti »komande transporta«. One bi odlučivale koje pomoćne luke treba upotrebljavati u slučaju uništenja glavne luke za određenu teritoriju. One bi ujedno određivale upravljanje glavnih skladišta kojim putevima (s obzirom na to da će i unutar SAD biti uništenih saobraćajnih linija) i preko kojih luka će se slati materijalna sredstva namenjena za prekomorsko snabdevanje.

¹⁾ Logistics in the atomic era, by Lieutenant General Carter B. Magruder, *The Quartermaster Review*, SAD, april 1958.

Najveći deo materijalnih sredstava za prekomorske borbene jedinice doturaće se pomorskim putem. Otuda i treba očekivati velike gubitke u brodovima i tovaru, naročito u prvoj fazi eventualnog rata, mada i pored toga, pisac očekuje da će pomorske komunikacije SAD funkcionisati u svakom periodu budućeg rata. U miru se samo 1% tonaže dotura transportnom avijacijom. Ovu bi proporciju u slučaju rata trebalo izmeniti tako da bi 5% tonaže išlo vazdušnim transportom.

Idući dalje linijom dotura, može se pretpostaviti da će i kontinentalne luke biti oštećene. Stoga se ne bi smelo dozvoliti nagomilavanje većeg broja brodova bilo na kojoj lokaciji, jer je i to podnesan cilj za atomski napad. Radi toga moraju postojati mnogobrojne luke gde će se istovarivati najviše 4—5 brodova. Istovar brodova se može vršiti i na zaštićenim obalskim pojasevima i drugim pogodnim mestima, pri čemu bi se koristila najsavremenija sredstva i oprema. Još za vreme mira vrše se vežbe (pripreme) za ovakve operacije.

Na ratištu je značaj jednog skladišta kao cilja mnogo veći nego unutar teritorije SAD. Ovo zato što se ono nalazi u dometu raznih oružja, pa i atomskih, te će verovatno njima i biti napadnuto. Da bi se blagovremeno obezbedio pravilan raspored i dovoljan broj skladišta, predviđeno je da do 1962 godine sva postojeća prekomorska skladišta postanu *glavna prekomorska skladišta (baze)*. Pošto postoji mogućnost uništenja pojedinih skladišta, to je vrlo važno imati odmah evidenciju o tome šta je sve uništeno, odnosno, šta je ostalo od materijalnih sredstava. Ovo se sada može brzo postići pomoću elektronskih mašina koje su u stanju da u svako doba pruže tačne rezultate o stanju materijalnih sredstava. Skladišta pojedinih baza moraju biti dovoljno udaljena od pomoćnih luka kako bi bila obezbeđena od napada, ali ne isušiti pa da to dovede u pitanje sigurnost i brzinu transporta. Materijalna sredstva biće razdeljena na dva reiona, — kod prednjih skladišnih sekcija — odeljaka i poljskih skladišta borbenih jedinica. Obično će, načelno, imati iste količine materijalnih rezervi. Prilikom nastupanja, skladište borbene jedinice se takođe premešta stići što prednjoj sekciji-odeljku, koja dolazi na njegovo mesto, ostavlja ona materijalna sredstva koja su mu nepotrebna. Za vreme premeštanja skladišta borbene jedinice, prednja sekcija-odeljak

vrši direktno snabdevanje dotične jedinice i obratno, dok se premešta prednja sekcija-odeljak, skladište jedinice samo vrši snabdevanje svoje jedinice.

Dotur materijalnih sredstava iz skladišta baza do prednjih sekcija-odeljaka biće neprekidno ometan jer će puteve dotura i evakuacije neprijatelj stalno tući i uništavati. Stoga moraju biti obezbeđena sredstva i ljudstvo za brzu opravku, izradu i stalno održavanje puteva. Moraju postojati terenska vozila kako bi se uništeni delovi puteva mogli obići, kao i teretni helikopteri (sa letecom dizalicom) koji će pomoći da se premoste teži, odnosno uništeni delovi puteva ili terena. Za kritične artikle koristeće se laki helikopteri koji mogu aterirati na otvorenom polju, tj. u divizivskim pozadinskim rejonima. Sadašnji transportni avioni teške konstrukcije predstavljaju isušiti veliki cilj da bi bili upotrebljeni u ove svrhe. Da bi poljska skladišta borbenih jedinica bila što manja, sada se izgrađuje njihov novi tip. Ovo je uslovljeno i time što približavanjem frontu dotur materijalnih sredstava postaje sve teži. Ovo pogotovo zato što je sada došlo do ogromnog povećanja pokretljivosti.

Novi taktički elementi uslovljavaju da svaka skladišna jedinica bude osposobljena za samoodbranu od infiltriranih neprijateljskih snaga. Stoga se i snabdevanje zamišlja uglavnom pomoću lakih helikoptera i aviona. Međutim, ne može se očekivati da će ovaj koristan ali skup način dotura biti stalan, tj. redovan. Snabdevački konvoji moraju biti osposobljeni da se i borbom probiju do jedinice kojoj moraju doturiti materijalna sredstva. Pošto postoji mogućnost infiltracije neprijateljskih borbenih grupa i diverzanta, pa i većih jedinica, moraju postojati i odgovarajuće jedinice za uništavanje takvih snaga. Oklopni transporteri za prevoz ljudstva i materijalnih sredstava već su usvojeni i to će pomoći sigurnosti probijanja snabdevačkih konvoja (kolona) do borbenih ešelona.

U uslovima atomskog ratovanja dotur materijalnih sredstava neće se vršiti u količinama koje su bile uobičajene u toku Drugog svetskog rata, već će morati doći do smanjenja osnovnih materijalnih sredstava za vođenje borbe (municije, hrane, goriva) na račun ostalih artikala, naravno u granicama mogućnosti dotura u atomskim uslovima. Dalje pisac iznosi nekoliko primera mogućnosti reduciranja, odnosno dodavanja materijalnih sredstava:

a) *Municija* je oduvek zauzimala najveću tonažu prilikom snabdevanja. Zato se sada i radi na usvajanju manjih atomskih projektila, koji bi se ispaljivali i na kraćim otstojanjima — bez opasnosti po sopstvene jedinice — i koji bi imali više puta povećan efekat dejstva u odnosu na konvencionalno naoružanje. Na taj način bi se umnogome smanjila tonaža municije.

b) *Hrana*. Američka vojska je i ranije raspolagala rezervnim obrocima hrane (male zapremine) za izuzetne slučajeve, ali ona nije odgovarala ishrani ljudstva za duži period. Da bi se ta ishrana poboljšala, upotrebljavano je smrznuto meso, kao i drugi artikli, a to je opet znatno povećalo tonažu hrane koja se doturala. Progres na polju zračene i dehidrirane hrane toliko je napredovao da se kroz 2—3 godine može očekivati snabdevanje jedinica ovom hranom, kojoj treba samo dodati nešto vode i toplote da bi se dobilo ne samo kalorično, već i jelo čiji se ukus može uporediti sa svežom hranom. Kao rezultat toga doći će do smanjenja tonaže hrane za dotur, jedinice će imati bolju ishranu, a kuvari i njihovi pomoćnici mogu se pridružiti borbenom ljudstvu.

c) *Gorivo*. Do 1962 godine svi motori i mašine u naoružanju američke vojske biće zamenjeni ekonomičnijim, u vidu *dizel-motora*, sposobnim da koriste sve vrste goriva, uključujući i zaplenjeno. Ovo obećava veliku redukciju u tonaži potrebnog goriva za borbene jedinice u prednjim linijama.

d) *Inžinjeriska materijalna sredstva*. Sledeća na listi teških tonaža su materijalna sredstva za potrebe inžinjerije. Kod ovih najveća tonaža otpada na konstrukcije potrebne za manje i improvizirane aerodrome. Do 1962 godine moraće se usvojiti manje konstrukcije od predviđenih.

e) *Opravka i zamena opreme*. Ogromna tonaža otpada na sredstva za opravku i zamenu opreme i ostalih materijalnih sredstava. Stoga treba obučiti ljudstvo u rukovanju i opravi opreme, proizvoditi onemogućiti solidnog kvaliteta i produžiti rok njenog trajanja.

Dosada izneto odnosi se na snabdevanje iz samo jednog aspekta: logistike u eventualnom opštem atomskom ratu. Zatim pisac prelazi na razmatranje ograničenog (lokalnog) rata koji smatra verovatnijim i koji, po njegovom mišljenju, obećava mnogo manja uništenja. U takvom ratu

će se obe strane najverovatnije držati lokalnih oblasti; no, vrlo je teško odrediti kakvih će se ograničenja, osim teritorijalnih, one pridržavati. Zato je poželjno, bez obzira na to da li će se doneti rešenje o zabrani upotrebe novog oružja ili ne, da oružane snage budu osposobljene za borbu sa ili bez atomskog naoružanja, odnosno da se štite od njega.

Snabdevanje materijalnim sredstvima prilikom pokreta borbenih jedinica postaje kritičan faktor u lokalnom ratu. Pošto će transportna avijacija biti zauzeta prebacivanjem ljudstva borbenih jedinica na ratište, to pitanje snabdevanja treba rešiti »unapred« na taj način što će se blagovremeno prebaciti potrebne rezerve na određene rejone bar za prvi period, tj. do prvog mogućnog dotura po izbijanju rata. U toku prvih nekoliko dana po izbijanju lokalnog rata treba računati na rezerve za snabdevanje iz lokalnih izvora, posebno u pogledu artiljerijske municije i goriva koji predstavljaju sredstva veće tonaže. Prema tome, treba izabrati izvesne kritične oblasti i rejone gde će se stvoriti potrebne zalihe koje se u datom momentu mogu doturiti na određeno mesto. Naravno, to je kritično pitanje transportovanja vazdušnim putem borbenih jedinica i materijalnih sredstava u slučaju prekomorskog lokalnog rata. Brzina pokreta jedne divizije, naprimer, zavisi od brzine kojom je transportna avijacija može prebaciti na određeni rejon borbenih dejstava. Ovo se mora izvesti tako da vazduhoplovni ešeloni stignu na određeno mesto pre nego što se sazna stvarna borbeno sposobnost tih jedinica.

Važan logistički zahtev pri vođenju lokalnog rata predstavlja proračun utroška opreme i materijalnih sredstava kako ne bi došlo do smanjenja rezervi potrebnih za vođenje opšteg rata. Služba oficira pozadinskih službi i pozadine uopšte mora biti tako organizovana da oni mogu usvojiti i razumeti suštinu problema izazvanih novim uslovima atomskog ratovanja, a naročito onda kada promene u naoružanju, strategiji i taktici budu obavezno dovodile i do promena u logistici-pozadini uopšte. Nije ni potrebno isticati koliki je broj stručnjaka, starešina i ostalog ljudstva potreban kako za unutrašnje tako i za prekomorske pozadinske ustanove.

Bilo bi pogrešno shvatiti da sada treba odbaciti sve ono što je dosada naučeno o logistici, kao i sva iskustva iz prošlih ratova samo zato što u budućem ratu može

doći do jačih eksplozija i na većim daljinama. Međutim, potrebno je izvršiti izvesne modifikacije kako bi se obezbedile sigurnost i rastresitost, ubrzala isporuka i dotur kritičnih sredstava, organizovali rejoni za kontrolu i opravku oštećenja i osigurala zaštita protiv infiltracije. Dobro obučena jedinica-ustanova, sa solidnim pozadinskim znanjem i iskustvom, treba da je uvek spremna da se suoči sa teškoćama i nepredviđenim situacijama atomskog rata.

Major Pol. M. Fišer i
kapetan Džordž C. Hofmaster mlađi

ORGANIZACIJA I NAČELA UPOTREBE OKLOPNE DIVIZIJE¹⁾

Pisci počinju i završavaju članak sledećom osnovnom postavkom: U atomskom ratu jedinice KoV treba da se odlikuju velikom pokretljivošću, elastičnošću organizacije, vatrenom snagom, kao i malom osetljivošću na neprijateljske atomske napade. Oni su mišljenja da oklopna divizija već poseduje sve ove osobine i da su njene starešine osposobljene da te odlike najcelishodnije i iskoriste. Usavršavanje oklopnih jedinica u pogledu organizacije, naoružanja, opreme i taktike samo još više opravdava gledište da oklopna divizija predstavlja odlučujuću snagu KoV.

U nameri da dokažu pravilnost gornje postavke, pisci u posebnim odeljcima obrađuju karakteristiku, mogućnosti, zadatke, organizaciju i načela upotrebe oklopne divizije. Pošto su razmatranja o karakteristikama, mogućnostima i zadacima oklopne divizije manje-više poznata, to će prikaz obuhvatiti samo poslednja dva odeljka. Razmatranja o organizaciji su najinteresantnija s obzirom na to da je u članku obrađena najnovija reorganizacija američke oklopne divizije.

Organizacija. — U strukturi reorganizovane oklopne divizije mogu se uočiti sledeća četiri elementa: borbeno jezgro, za podršku i borbeno obezbeđenje, za materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje (MOZ) i za rukovođenje.

a) Kao što se iz šeme organizacijske strukture oklopne divizije vidi, borbeno

U zaključku pisac podvlači da, uprkos povećanja mehaničke i elektronske opreme i uređaja, vojska SAD mora pristupiti reduciranju tonaže materijalnih sredstava za borbene jedinice. Ovo se može postići naučnim usavršavanjem opreme radi što bolje upotrebe i rukovanja nje, njenim pojednostavljenjem i većom pokretljivošću. To bi, po njemu, bila američka koncepcija logistike u atomskoj eri.

M. Čet.

jezgro sačinjavaju četiri tenkovska bataljona i četiri bataljona motorizovane pešadije. Tenkovski bataljon ima četiri tenkovske čete, a svaka četa tri voda od po pet srednjih tenkova (sa topovima od 90 mm). Računajući i dva tenka u štabnom odeljenju, tenkovska četa ima ukupno 17 tenkova. Računajući i četiri tenka u štabu bataljona, tenkovski bataljon ima ukupno 72 tenka. To znači da sva četiri tenkovska bataljona imaju ukupno 288 tenkova.

Bataljon motorizovane pešadije ima četiri streljačke čete, a svaka tri streljačka i vod minobacača 81 mm. Svaki streljački vod ima tri streljačka i jedno mitraljesko odeljenje. Svaka četa raspolaže sa 17 vozila M-59 koja imaju istu sposobnost savlađivanja zemljišta kao i tenkovi, a osim toga raspolažu i izvesnim ograničenim amfibiskim mogućnostima.

Svi bataljoni borbenog jezgra imaju u suštini isti sastav štabova i štabnih četa. Jedina razlika među njima je u tome što tenkovski bataljoni imaju štabno tenkovsko odeljenje od četiri tenka, dok ga bataljoni motorizovane pešadije nemaju. Svaka štabna četa ima izviđački vod, vod minobacača 107,7 mm, vod za vezu, sanitet i potrebno ljudstvo i opremu za održavanje tehnike u bataljonu.

b) Element za podršku i borbeno obezbeđenje obuhvata: divizionsku artiljeriju, izviđački i inženjerski batalion. Posrednu vatrenu podršku jedinica borbenog jezgra vrše tri divizionsa samohodnih haubica 105 mm i jedan mešoviti artiljerski divizion. Svaki haubički divizion 105 mm

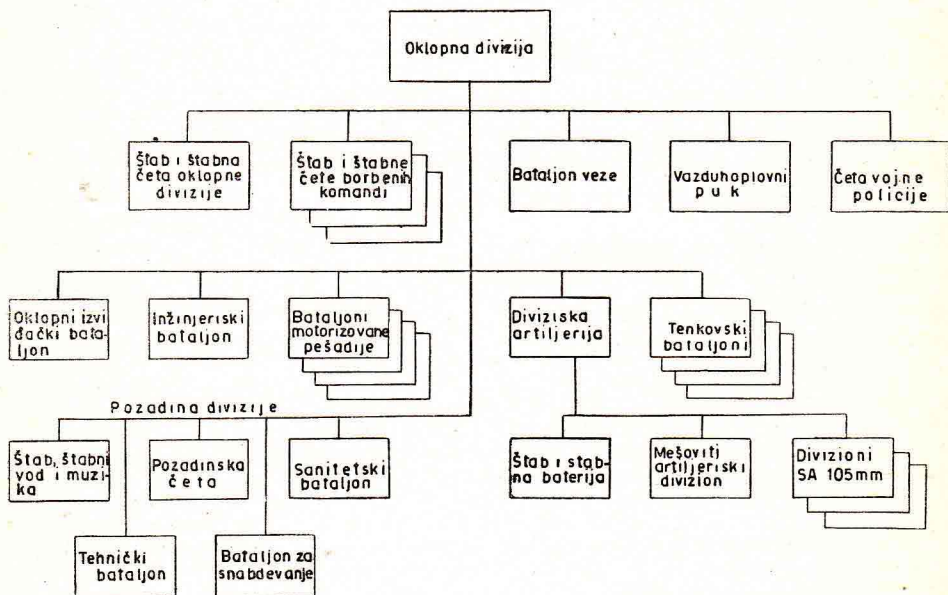
¹⁾ Armored division organization and doctrine, by major Paul M. Fisher and Captain George C. Hoffmaster, Jr., *Armor*, SAD, septembar — oktobar 1958.

ima tri baterije od po 6 oruđa. Mešoviti divizion ima dve baterije od po 6 samohodnih haubica 155 mm, jednu bateriju od 4 samohodne haubice 203,2 mm i jednu bateriju (dve rampe) raketa 762 mm.

Oklopni izviđački bataljon sastoji se od četiri izviđačke čete, a svaka ima dva voda od po pet lakih tenkova (sa topovima od 76 mm), jedan streljački vod motorizovane pešadije, jedan izviđački vod, jedno odeljenje minobacača 107,7 mm i dva laka tenka u štabu čete. Novoformirani izviđačko-osmatrački vod u štabnoj četi bataljona znatno povećava izviđačke mogućnosti bataljona u svim mogućim vremenskim uslovima. Ovaj vod se sastoji

žerskim noževima. Pontonirska četa ima tri voda po tri parka *M4t6* (svaki dužine 45 m), a svaki ovaj vod ima po dva odeljenja koja se mogu upotrebljavati i samostalno.

c) Element za materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje pretstavlja ustvari pozadinu oklopne divizije. Tehnički bataljon sastoji se od štaba, glavne tehničke i tri tehničke čete prve linije. Štab i glavna tehnička četa neposredno rade za račun podržavajućih i obezbeđujućih jedinica divizije, vrše popunu i evakuaciju unutar divizije i po potrebi potpomažu tehničke čete prve linije, od kojih svaka radi za račun jedne borbene komande.

Šema organizacione strukture oklopne divizije

od sledećih odeljenja: za radarsko osmatranje iz aviona, za izviđanje pomoću infracrvenih zraka, za televizijsko izviđanje, za vizuelno i fotoizviđanje iz vazduha, za radarsko osmatranje i fotoizviđanje sa zemlje.

Inženjerski bataljon ima zadatak da obezbedi brzo napredovanje oklopne divizije pri ofanzivnim, odnosno usporavanje neprijateljskog napredovanja pri defanzivnim borbenim dejstvima. Borbeni elementi sve četiri čete inženjerskog bataljona prebacuju se vozilima *M-59* i srednjim tenkovima opremljenim buldo-

Bataljon za snabdevanje obezbeđuje diviziju i njoj pridate jedinice odećom, hranom, gorivom, mazivom, opremom i ostalim potrebama. Ovaj bataljon ima dve čete: jednu za dotur i drugu za opsluživanje.

Sanitetski bataljon ima dve čete od po četiri voda: ambulatnu i četu za evakuaciju teških ranjenika. Divizijske stanice za evakuaciju ranjenika, koje se sastoje od jednog ambulatnog i jednog voda za evakuaciju, pridaju se svakoj borbenoj komandi, dok jedna ostaje u sastavu pozadine divizije.

Pozadinska četa služi za prenos ljudstva štaba divizije koje vrši upravne poslove. Pored toga, ova četa obezbeđuje popunu u ljudstvu i u stanju je da u određeno vreme izvrši dopunsku obuku 200 ljudi (maksimum).

d) Element za rukovođenje obuhvata štabove i prištapske jedinice. Komandant oklopne divizije rukovodi potčinjenim jedinicama uz pomoć štaba i preko štabova borbenih komandi (tri), divizijske artiljerije i pozadine. U ranijoj organizacijskoj strukturi oklopne divizije postojala je četa za vezu dok sada postoji bataljon veze. Time je reorganizovana oklopna divizija opremljena sa više sredstava veze, što je jedna od njenih bitnih karakteristika.

Vazduhoplovni puk ima 24 aviona i 26 helikoptera koji služe ne samo za osmatranje, vizuelno i fotoizvidanje, dnevno i noćno radarsko osmatranje, komandovanje, navođenje i vezu, već i za evakuaciju ranjenika, snabdevanje i transport trupa ograničenog obima.

Četa vojne policije ima četiri voda i služi za obezbeđenje sprovođenja u život pravila službe, regulisanje saobraćaja, razna osiguranja, kao i za sprovođenje ratnih zarobljenika.

Pored jedinica koje se nalaze u organskom sastavu oklopne divizije, ona može biti ojačana i drugim jedinicama. Oklopna divizija se obično ojačava oklopnim izviđačkim pukom, tenkovskim bataljonima ili grupama, korpusnom artiljerijom, inženjerijom i ostalim borbenim elementima drugih divizija.

Organizacija za borbu. — Oklopna divizija nema ustaljenu organizaciju za borbu već se ona određuje pre upotrebe divizije u skladu sa njenim zadatkom i situacijom (neprijateljske i sopstvene snage, zemljište, vreme itd.). Oklopnu diviziju karakteriše *čelijski tip organizacije* koji se ogleda u tome što je divizija sastavljena od takvih jedinica i takvog unutrašnjeg sastava da se od njih pri izvršenju određenih zadataka mogu formirati različite borbene grupe. Tako, naprimer:

— pod komandu pojedinih štabova borbenih komandi može se pridati različit broj tenkovskih bataljona, bataljona motorizovane pešadije i ostalih jedinica divizije;

— štabovi borbenih komandi mogu neposredno da komanduju svim dodeljenim jedinicama ili se, objedinjavanjem pojedinih tenkovskih bataljona, bataljona motorizovane pešadije i ostalih pridatih je-

dinica, mogu formirati bataljonske borbene grupe;

— u sklopu bataljonskih borbenih grupa mogu se, objedinjavanjem pojedinih tenkovskih četa, četa motorizovane pešadije i ostalih jedinica, formirati četne borbene grupe.

Iznoseni primeri samo ukazuju na veliku elastičnost organizacije oklopne divizije. Pisci članka su naveli i neke tipične slučajeve organizacije za borbu, ali bi se njihovim iznošenjem otišlo u preveliko detaljisanje.

Načela upotrebe. — U uvodu ovog odeljka pisci su borbeno dejstva u atomskim uslovima okarakterisali u poređenju sa borbenim dejstvima u prošlosti. Sažeto izražene te bi karakteristike bile: veća rastresitost trupa i slabije posjedanje prednjih položaja, veća dinamičnost dejstava, neodređenija linija borbenog dodira, složenije planiranje, neophodnost veće inicijative kod potčinjenih i povećana potreba komandovanja u vidu direktiva.

Pri organizovanju i izvođenju borbenih dejstava starešine treba da nastoje da što više iskoriste pozitivne osobine oklopnih jedinica. Zatim pisci razmatraju svaku od ovih osobina ponaosob.

a) *Pokretljivost.* Oklopna divizija je u mogućnosti da u cilju koncentracije na izabranoj tački izvrši brz pokret sa relativno udaljene i široke prostorije. Na bojištu se suština njene pokretljivosti ogleda u *borbi za vreme pokreta*. Posle postizanja cilja svoje koncentracije u mogućnosti je da, po potrebi, zauzme rastresit raspored i da na taj način umanjí efekat neprijateljskog atomskog napada.

b) *Vatrena snaga.* Oklopna divizija raspolaže ogromnom vatrenom snagom konvencionalnog naoružanja, koja se u prvom redu ogleda u vatri preko 300 njenih tenkova i 72 oruđa lake, srednje i teške artiljerije. Pored toga, atomske glave raketa *Honest John* u znatnoj meri povećavaju njene vatrene mogućnosti. Dejstva atomskih, kao i lakih, srednjih i teških artiljerijskih oruđa mogu biti planirana kao podrška manevarskih snaga oklopne divizije ili se ideja manevra usklađuje sa planiranjem upotrebom atomskih sredstava. U oba slučaja, preciznim neposrednim gađanjem topova sa tenkova dopunjuje se i iskorišćuju efekat dejstva ostalih artiljerijskih oruđa i atomskih sredstava.

c) *Udarno dejstvo.* Kombinacija vatre i pokreta oklopnih jedinica izaziva snažno udarno dejstvo koje ima veliki moralni

efekat: negativan na neprijateljske, a pozitivan na sopstvene trupe.

d) *Elastičnost* se u prvom redu odnosi na organizaciju, tj. u brzom i lakom prilagodavanju organizacije jedinica svakoj novonastaloj situaciji. Međutim, elastičnost se ogleda i u odnosu na organizaciju veza, kao i na psihičke osobine starešina i ostalog ljudstva oklopnih jedinica.

e) *Zamah i tempo nastupanja*. Sprez brzine i mase izaziva velikih zamah u dejstvima oklopnih jedinica. Kada se taj zamah jednom postigne, onda njegov tempo treba održavati. Zadržavanjem pokreta ma iz kog razloga stvara se mogućnost da neprijatelj reorganizuje svoju odbranu, gubi se inicijativa ili se pojedini elementi borbenog poretka izlažu atomskom napadu.

f) *Neprekidnost materijalnog obezbeđenja i zbrinjavanja*. Upotreba velikih materijalnih sredstava zahteva njihovo detaljno planiranje, odnosno predviđanje mogućnosti snabdevanja i vazдушnim putem.

Oklopna divizija se obično upotrebljava u sastavu korpusa i ona pretstavlja njegovu osnovnu pokretnu borbenu snagu. U povoljnim situacijama ona se normalno upotrebljava na glavnom pravcu napada korpusa, bilo samostalno, bilo u sadejstvu sa jednom ili više pešadiskih divizija. Ona se može upotrebiti i za eksploataciju uspeha napada pešadiskih divizija ili za iskorišćenje efekta atomskih napada. Da

bi se što više iskoristila njena pokretljivost i vatrena snaga a umanjila osetljivost na atomske napade, oklopna divizija treba da dejstvuje na više, prostorno odvojenih, komunikacijskih pravaca.

Mada je oklopna divizija prvenstveno namenjena za ofanzivna dejstva, jer se tada najbolje iskorišćuju njene osobine, ona se, ipak, može upotrebiti i u odbrani, bilo radi držanja određenog dela fronta, bilo kao korpusna udarna rezerva. U slučajevima kada se oklopna divizija upotrebljava u odbrani, ona široko primećuje aktivne radnje — protivnapade i protivudare.

*

Svakako da je u članku najinteresantniji odeljak o organizaciji oklopne divizije i zbog toga je on i najdetaljnije obrađen. Kao što se vidi, nekih korenitih promena nema i američka oklopna divizija je u suštini i dalje zadržala sastav od pre deset godina. Međutim, izvesnih izmena ima i one se lako mogu uočiti. Karakteristično je da u oklopnoj diviziji nema više teških tenkova, da je sva artiljerija samohodna, da su sva vozila motorizovane pešadije oklopljena i na gusenicama i da su jedina atomska sredstva nevođene rakete tipa *Honest John*. Isto je tako karakteristično da se u članku uopšte ne pominju pav sredstva oklopne divizije.

I. S.

Potpukovnik Čarls Bizuski:

RADIOAKTIVNE PADAVINE¹⁾

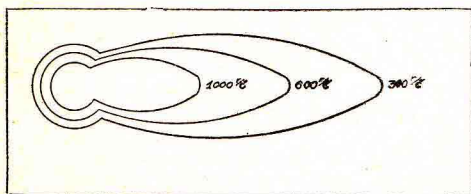
Na početku članka pisac naglašava da radioaktivne padavine, s vojničke tačke gledišta, predstavljaju ozbiljnu opasnost uglavnom onda kada se radi o termonuklearnim, odnosno površinskim ili podzemnim nuklearnim eksplozijama. Zatim on razmatra način njihovog nastajanja i taloženja. Kada jedno atomsko oružje eksplodira na površini zemlje, ili ispod nje, hiljade tona zemlje ispare usled pojačane temperature i fuzionišu se sa radioaktivnim materijama u nastaloj vatre-

noj lopti, koja se, zajedno sa isparenom zemljom, podiže visoko u vazduh i, hladeci se usput, obrazuje poznati oblak — pečurku. U toku tog procesa isparena zemlja ponovo prelazi u čvrsto stanje i pada ka zemlji, ali je sada radioaktivna, pa emituje alfa i beta čestice, odnosno gama zrake. Teže čestice zemlje padaju još dok se oblak penje, a lakše, nošene vetrom, pređu znatne razdaljine pre nego što se stalože.

U neposrednom rejonu eksplozije padavine počinju gotovo odmah, a na većim udaljenjima mogu otpočeti i 24 časa posle eksplozije. Isključujući najstniji čestice, koje padaju na širok prostor, pada-

¹⁾Fallout, by Lieutenant colonel Charles P. Bizousky, *Military review*, SAD, novembar 1958.

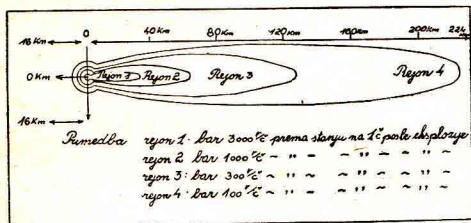
vine sa intenzitetom od taktičkog značaja formiraće po isteku vremena sliku kontaminacije (u vidu cigarete nepravilnog oblika) kakva je data na šemi 1. Takva se slika ne pojavljuje na zemlji odmah, već raste u pravcu vetra sa istekom vremena posle eksplozije.

Šema 1

Intenzitet radioaktivnih padavina i veličina zahvaćene prostorije zavisi od:

- vrste atomskog oružja i njegove jačine;
- mesta eksplozije u odnosu na zemlju;
- brzine i pravca vetrova između zemlje i vrha atomskog oblaka, koji (zavisno od jačine oružja) može dostići visinu i do 30 km;
- sastava zemljišta na kome je oružje eksplodiralo (rastresita zemlja, tvrda stena, voda).

Šema 2

Konture radioaktivnih padavina kod površinske eksplozije velike jačine, pri vetru konstantnog pravca na svim visinama — prosečne brzine 27 km/čas — prikazane su na šemi 2. Dati rejoni pokazuju intenzitet radioaktivnih padavina prema stanju koje bi imali na jedan čas posle eksplozije. Ukoliko padavine otpočinu pre isteka jednog časa, njihov intenzitet biće veći, a ako otpočinu kasnije — intenzitet će se smanjiti. Vreme dolaska padavina na zemlju zavisi od vetra.

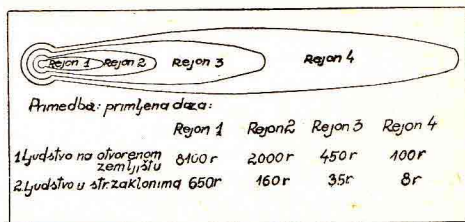
Na šemi 3 date su ukupne doze koje bi ljudstvo primilo ako bi u označenim rejonima ostalo do 48 časova posle eksplo-

zije. Prikazane ukupne doze predstavljaju približan minimum.

Procene kakve su date na šemi 3 mogu, po mišljenju pisca, biti od izvanredne važnosti pri planiranju operacija bilo koje vrste. Naglašavajući da će primljene doze varirati na raznim mestima unutar datih rejona, on izvlači sledeće zaključke:

— U većini rejona izvan datih linija na šemi 3, ljudi mogu dejstvovati nezaštićeni, bez opasnosti da budu povređeni od zračenja.

U rejonu 4, na otvorenom zemljištu, u roku od 48 časova, mogu nastati gubici raznih stepena. Prilikom korišćenja streljačkih zaklona gubici će se sprečiti; štaviše, ljudstvo može biti van zaklona oko 2 časa u toku prvog, a 5 časova u toku drugog dana posle eksplozije. Posle 48 časova ljudstvo može dejstvovati na otvorenom zemljištu, kao i u prvom slučaju.

Šema 3

— U rejonu 3 ljudstvo može ostati 48 časova pod uslovom da se za sve to vreme nalazi u streljačkim zaklonima. Da bi se izbegli znatniji gubici, ono se mora smeniti ubrzo po isteku tog vremena. Ljudstvo koje vrši smenu mora takođe koristiti streljačke zaklone, ali može raditi izvan njih po nekoliko časova dnevno, a da ne pretrpi gubitke.

— U rejonima 1 i 2 padavine su krajnje opasne, pa će doći do velikih gubitaka bez obzira na preduzete mere. Međutim, brze i tačne mere smanjiće broj i ozbiljnost gubitaka u nekim delovima tih rejona.

U daljem izlaganju pisac naglašava da je nemoguće predvideti tačno kako će se koje lice poneti prema pojedinim dozama zračenja. Međutim, prosečni efekti na veću grupu lica mogu se predvideti sa dovoljnom tačnošću. Povrede od radioaktivnih padavina pisac klasificira po sledećem:

a) Povrede od internog zračenja predstavljaju dugoročnu opasnost. Radioaktiv-

na prašina može prodrati u ljudsko telo kroz posekotine i rane, disanjem i uzimanjem kontaminirane hrane i vode. Količine koje prodru u telo biće vrlo male, ali i takve mogu izazvati značajne povrede iz sledećih razloga:

— zračenje iz radioaktivne prašine je kontinuelno i može trajati godinama;

— vitalna telesna tkiva nalaze se vrlo blizu izvora zračenja;

— tokom vremena u telo se akumulira sve više radioaktivnih materija koje najzad izazivaju ozbiljne povrede.

b) *Povrede od spoljnog zračenja* predstavljaju kratkoročnu opasnost, što je od posebnog značaja za taktiku. Ovo zračenje dovodi do ozbiljnih povreda i to na sledeći način:

— dolaskom radioaktivne prašine u dodir sa kožom, pri čemu može doći do t.zv. »beta opekotina«; ljudstvo koje leži potrbuške na kontaminiranom zemljištu može zadobiti beta opekotine i kroz odecu;

— delovanjem gama zračenja iz radioaktivne prašine, pri čemu može doći do povreda unutrašnjih organa.

Dejstvo zračenja na ljude zavisi od: količine primljenog zračenja, vremena koliko je trajalo, stepena samooporavljenja tela, individualnih telesnih razlika i veličine izloženog dela tela. Od pojedinih doza zračenja, primljenih celim telom ili u roku od tri do četiri dana, mogu se očekivati sledeći efekti:

— Vrlo visoke doze, od 5.000 rendgena i više, dovode do veoma brze povrede centralnog nervnog sistema i skoro trenutne nesposobnosti, a smrt nastupa sigurno posle nekoliko časova, odnosno do jedne nedelje. Simptomi su: odsustvo koordiniranog rada mišića, teškoće pri disanju i povremeno kočenje.

— Doze od 700 do 1.000 rendgena izazivaju ozbiljne povrede gastrointestinalnog (probavnog) sistema. Smrt nastupa za 1—2 nedelje. Simptomi su: gađenje i povraćanje u toku 1—2 časa, proliv, nedostatak apetita i groznica, unutarnje krvarenje, infekcija, otok grla i opadanje kose. U nekim slučajevima početni znaci oboljenja iščezavaju za kraće vreme. Međutim, oni se ponovo javljaju, i to u ozbiljnijoj formi, i traju sve dok ne nastupi smrt.

— Doze od 300 do 500 rendgena, koje se mogu preživeti mada ne i sigurno, izazivaju slične simptome, ali se oni pojavljuju kasnije i manje su ozbiljni. Početak oboljenja praćen je latentnim periodom, (nekoliko dana do 2 nedelje) za koje se

vreme bolesnik oseća relativno dobro. Posle toga ono se ponovo javlja i traje do smrti ili ozdravljenja (po isteku 3—6 meseci). Karakteristični simptomi posle latentnog perioda jesu: čirevi i krvarenja pod kožom, u ustima, crevima, mokraćnim i drugim organima, ozbiljna infekcija u slučaju ogrebotina, rana i opekotina, gubljenje sposobnosti zgrušavanja krvi, groznica, buncanje i opadanje kose.

— Doze od 100 do 250 rendgena, za koje postoji verovatnoća da se prežive, obično izazivaju slične simptome, ali im je početak polaganiji i manje ozbiljan. Obično se javlja gađenje, povraćanje i proliv prvog dana. Ovi simptomi iščezavaju za vreme latentnog perioda (oko 2 nedelje), pa se opet javljaju, ali nisu tako ozbiljni. Ukoliko ne dođe do komplikacija usled drugih povreda ili infekcije, gotovo u svim slučajevima dolazi do ozdravljenja u roku od 2—3 meseca.

— Doze od 25 do 100 rendgena izazivaju blage, u izvesnom smislu neodređene simptome, a mogu proći i bez ikakvih simptoma. Ljudstvo bi moralo ostati sposobno za vršenje svojih redovnih dužnosti.

Najveći deo opasnosti od radioaktivnih padavina može se, po mišljenju pisca, izbeći pravilnom zaštitom ljudstva u toku prvih časova po njihovom nailasku. Za tu svrhu sadašnje američke formacije predviđaju taktičke dozimetre (za merenje primljenih doza zračenja) za sve jedinice od voda naviše, a radiološke detektore za jedinice ranga čete i veće. Najbolji vid zaštite u poljskim uslovima predstavljaju pokriveni streljački zakloni i drugi podzemni fortifikacioni objekti. Otkriveni zakloni smanjiće primljenu dozu na jednu desetinu u odnosu na onu koja bi se primila na otvorenom zemljištu, a zakloni sa pokrivkom od 45 sm zemlje sveže je na tristoti deo. U srednjem tenku ljudstvo bi primilo jednu petnaestinu doze u odnosu na otvoreno zemljište itd.

Efekti padavina na pojedince i male jedinice mogu se svesti na minimum ako se preduzmu sledeće mere:

— kopati streljačke zaklone i poboljšavati ih kada to vreme dozvoli;

— na znak uzbune, ili kada detektori pokažu da su padavine otpočele, ući u streljačke zaklone i pokriti ih kišnim ogrtačima ili šatorskim krilima; na taj se način ne umanjuje doza zračenja ali se umanjuje količina padavina koje će prodrati u zaklone, a koje se mogu otestiti ustranu kada padavine prestanu;

— izvestiti pretpostavljeni štab o početku i intenzitetu padavina;

— biti u zaklonu oko dva časa (ako to dozvoljava zadatak);

— kada padavine prestanu, ustati i iščerkati prašinu sa odela, sastrugati zidove zaklona i produbiti ga, a otkopanu zemlju natrpati na njegove ivice;

— ako je potrebno da se pređe preko kontaminiranog rejonu, preći ga brzo — na vozilima ili, ako je moguće, na tenkovima, a ako treba ostati u njemu — onda se brzo ukopati i ostati u zaklonima što je moguće duže;

— prostoriju evakuisati samo ako je i kako je to naredeno; suviše rana ili peške izvršena evakuacija dovela bi, po mišljenju pisca, do većih gubitaka nego ako bi se ostalo u streljačkim zaklonima na kontaminiranoj prostoriji.

Na osnovu iznetog pisac izvlači zaključak da padavine, koje zahvataju tako velike prostorije, moraju imati značajan uticaj na planiranje borbenih deštava. Za tu svrhu treba imati razrađene sisteme (metode) predviđanja padavina, naročito za oružja male jačine koja će se najviše i koristiti u taktičke svrhe.

Kada se ima dovoljno vremena, planiranje treba vršiti na osnovu podataka dobijenih merenjem stepena i intenziteta kontaminacije. Međutim, tačna merenja se ne mogu izvršiti sve dok padavine u datom rejonu ne prestanu. Zavisno od jačine eksplozije i udaljenja od nulte tačke, na prestanak padavina mora se čekati po nekoliko časova, pa i više od jednog dana. Rad na merenju, izveštavanju i sređivanju podataka (da bi oni bili zaista upotrebljivi) uzeće još nekoliko časova. Zato se pouzdani podaci merenja ne mogu imati odmah ili ubrzo posle eksplozije. Za to se vreme deštva i planovi mogu zasnovati samo na podacima predviđanja. Da bi bio maksimalno koristan, sistem predviđanja treba da da odgovore na sledeća pitanja:

U kom će se pravcu od nulte tačke pojaviti padavine?

Na kojoj će prostoriji doći do padavina?

Kada će padavine dospeti na tu prostoriju i koliko će dugo trajati?

Koji se intenziteti ili ukupne doze mogu očekivati u datim rejonima?

Relativna važnost tih pitanja zavisice od situacije. U rejonu nulte tačke padavine će početi gotovo odmah posle eksplozije i jedino važno pitanje jeste — intenzitet ili doza zračenja koja se očekuje. Slična je situacija i u rejonima gde će

padavine stići za 2—3 časa posle eksplozije, jer će one tu stići pre no što jedinice mogu na to reagovati da bi izbegle opasnost. Zato su ti rejoni od najvećeg značaja za jedinice kao što su divizija, korpus i armija. Na većim udaljenjima, gde padavine pristižu 3—8 časova posle eksplozije, prvenstveno se razmatra vreme kada će padavine prispeti, a na svim velikim udaljenjima — pravac od nulte tačke na kome će doći do padavina. Vreme koje stoji na raspolaganju za davanje odgovora na ova pitanja takođe je važan faktor. U blizini nulte tačke biće vrlo malo vremena, pa je potrebna hitna akcija. Tu se može koristiti jedino najproštiji i najbrži (a to znači i najmanje tačan) sistem predviđanja. Na većim udaljenjima raspolagaće se sa više vremena, pa se mogu koristiti složeniji i tačniji sistemi.

U daljem izlaganju pisac navodi sledeće moguće sisteme:

Verovatni rejon padavina. To je najproštiji sistem i obuhvata procenu t.z.v. »vruće linije«²⁾ i vremena prispeća padavina.

Idealizirana slika padavina. Kod ovog se sistema koristi tipična slika radioaktivnih padavina, zasnovana na vetru srednje brzine do izvesne kritične visine, a koja omogućuje procenu intenziteta ili ukupnih doza zračenja.

Analogna slika padavina. Osnovu ovog sistema čini jedan katalog koji sadrži brižljivo proračunate slike padavina, sa odgovarajućom jačinom i visinom eksplozije u uslovima vetra za svaku od njih. Vetar i drugi uslovi u vreme eksplozije upoređuju se sa uslovima iz kataloga. Za konkretnu procenu koristi se ona slika padavina iz kataloga koja je napravljena pod istim (ili skoro istim) uslovima kakvi vladaju na terenu u vreme eksplozije.

Model padavina. Ovaj sistem zasnovan se na modelima radioaktivnosti u raznim slojevima atomskog oblaka i različinama radioaktivnih čestica kakve su ustanovljene na nuklearnim opitima. Če-

²⁾ Pod »vrućom linijom« treba razumeti osu elipse (slike) radioaktivnih padavina duž koje je njihova koncentracija najveća. »Vruću liniju« treba razlikovati od tzv. »vrućih tačaka«, tj. pojedinih manjih reiona unutar kontaminirane prostorije, gde koncentracija i intenzitet padavina mogu biti veći usled raznih meteoroloških i zemljišnih uticaja. — Prim. B. Djor.

stice razne veličine izdvajaju se na slici padavina zavisno od karaktera vetra, a zatim se izračunava radioaktivnost zemlje od različitih delova oblaka.

Zahtevi kopnenih trupa za brzim i prostim sistemima predviđanja padavina praktično isključuju treću i četvrtu metodu, iako su one najtačnije. Prva i druga metoda zadovoljavaju zahteve brzine i jednostavnosti, ali nisu dovoljno tačne te zahtevaju dalje usavršavanje.

Na osnovu toga pisac ističe da nijedna od sadašnjih metoda ne zadovoljava potrebe armije u pogledu predviđanja padavina. Zato su u toku istraživanja sa ciljem pronalaznja tačnijih, pouzdanijih i prostijih metoda. Očekuje se da će ti naponi dovesti i do osvajanja posebnih aparata za predviđanje padavina, koji bi bili sposobni da automatski daju tačne podatke. Najzad, pisac daje osvrt na jedan sistem koji je razrađen od strane grupe vojnih i civilnih stručnjaka SAD i koji se sada ispituje u njihovim školama. Si-

stem je poznat pod nazivom — sistem armije SAD. On daje opštu granicu rejonu padavina, a unutar nje prostoriju na kojoj će padavine imati vojni značaj, ali ne ide i na podelu te prostorije prema stepenu opasnosti. Na taj način, ni ta metoda ne obezbeđuje sve podatke koji bi mogli imati uticaja na odlučivanje komandanta divizije, korpusa i armije.

S obzirom na to, pisac zaključuje da ni tu metodu ne treba smatrati konačnom, već samo kao stepenicu u razvojnom procesu sistema predviđanja padavina uopšte. Ona se može poboljšati razvojem sredstava za preciznije određivanje prostorija od vojnog interesa unutar opšteg rejonu padavina. Sledeća logična stepenica u razvoju ove metode bila bi, prema tome, podela opšteg rejonu padavina na nekoliko delova. Time bi predviđanje padavina dobilo veći značaj i uticaj na operativno planiranje i odlučivanje nego što ga ima sada.

B. Djor.

Brigadni general **Luidi Vismara**

STRUKTURA PLANINSKIH JEDINICA

U italijanskom opštevojnom časopisu izišao je članak pod gornjim naslovom, u kome pisac iznosi svoje lično mišljenje o problemu strukture savremenih planinskih jedinica.¹⁾

U uvodnom delu on naglašava da današnja struktura planinskih jedinica još uvek bazira na ratnim iskustvima. Samo postojanje taktičkog atomskog oružja, odnosno njegove sadašnje tehničke osobine još ne dozvoljavaju sastav planinskih jedinica koji bi omogućavao izvođenje njihovih operacija u atomskim uslovima. S obzirom na to da se još uvek nalazimo u prelaznom periodu, potrebne su planinske jedinice sposobne za dejstvo kako u klasičnim tako i u atomskim uslovima.

Prema opštem mišljenju, planinske jedinice treba da budu što pokretljivije, sa većom manevarskom sposobnošću nego što je sada imaju, što elastičnije da bi mogle izvršavati raznovrsne zadatke u novim uslovima. Sadašnje planinske jedi-

nice, s obzirom na svoju strukturu, ne raspolažu još svim ovim osobinama.

Na koji se način može obezbediti veća pokretljivost, odnosno veća elastičnost, gipkost i manevarska sposobnost planinskih jedinica? Za sada se ovo ne može rešiti samo motorizacijom, već postoje i druga rešenja, od kojih je jedno — *smanjenje komandi*. Kao što je poznato, sadašnje planinske brigade su obično sledećeg sastava: planinski puk od 3—4 planinska bataljona, bdrski artiljerijski puk od 3 divizona i odgovarajući rodovi i sredstva. Znači da je za komandovanje sa tih 9—12 četa, odnosno 9 baterija potrebno deset komandi i to: 3—4 bataljonske, 3 divizijske, 2 pukovske i 1 brigadna. Postavlja se pitanje da li se ovakvim lančanim sistemom komandovanja u novim uslovima može obezbediti brzo i efikasno rukovođenje, prenošenje i izvršenje naređenja. Očigledno je da ne može jer ovakav sistem ima niz negativnih strana kao:

— gubi se vreme u prenošenju naređenja i obaveštavanja,

— slabi uticaj komandanta brigade na potčinjene jedinice,

¹⁾ Ordinamento delle truppe alpine, Gen. di Brig. Luigi Vismara, *Rivista militare*, Italija, oktobar 1958 godine.

— povećava se mogućnost netačnog prenošenja naređenja itd.

Ukoliko manje bude posrednih komandi, utoliko će lakše komandant brigade moći direktno uticati na tok operacija.

Komande brigade i planinskog puka imaju u operativnom smislu isti rang, tj. obe mogu biti komande taktičke grupe. I jedna i druga imaju u svom sastavu isti broj bataljona. Komanda brigade mogla bi bez teškoća da neposredno rukovodi jedinicama, bilo da su one sastavljene u vidu taktičkih podgrupa ili jedne taktičke grupe sastavljene od nekoliko taktičkih podgrupa.

Treba takođe naglasiti da ukidanje nepotrebnih komandnih stepena, pored toga što ubrzava komandovanje, doprinosi brzini i elastičnosti manevra, a odlučujuće utiče i na rešavanje dva druga važna problema: veze i pitanja boljeg korišćenja ljudstva.

Prvi se problem naročito pojavljuje prilikom vežbi i manevara planinskih jedinica. Analize pojedinih vežbi su pokazale da se ljudstvo i sredstva veze moraju povećati. Jedno od rešenja ovog problema leži u racionalnom korišćenju ljudstva i sredstava veze i ukidanju nepotrebnih komandnih stepena. Na taj bi način sistem veze postao jednostavniji, sigurniji i efikasniji.

Drugi problem nije ništa manje važan od prethodnog. Poznato je da sve komande apsorbuju veliki broj izvršnih starešina na štetu jedinica. Smanjenjem brojnog stanja po komandama, koliko god je to moguće (prema konkretnoj situaciji), postigle bi se dve stvari:

— jedinice bi dobile veći broj sposobnih oficira i podoficira,

— omogućilo bi se davanje veće efikasnosti komandama i ustanovama koje tek treba obrazovati.

Na osnovu dosadašnjeg izlaganja mogu se dati sledeći zaključci:

— Komande planinskih pukova u tom lančanom sistemu komandovanja pokazale su se suvišnim. Zasada je još prerano odlučivati o tome da li bi ove komande trebalo ukinuti; kroz buduće vežbe ovo se pitanje mora detaljnije ispitati. Međutim, postoje razlozi i za njihovo postojanje. Tako, naprimer, u doba mira komanda planinskog puka organizuje i izvodi obuku, sprovodi disciplinu i služi kao administrativni organ u odnosu na ostale delove brigade. U doba rata može da posluži kao rezervna komanda brigade, kao

komanda taktičke grupe ili da eventualno ostane najuži deo komande (bez ostalih elemenata).

— Komandu bataljona bi trebalo ukinuti, pošto se smatra da je bataljon suviše glomazna jedinica za izvođenje dejstava u atomskim uslovima.

Pisac zatim iznosi svoje gledište o tome kako bi trebalo da izgleda savremena planinska brigada, odnosno da bi ona morala odgovoriti sledećim zahtevima:

— mora se izbegavati obrazovanje suvišnih komandi,

— treba što bolje iskoristiti mogućnosti komandovanja,

— brigada se mora rasteretiti suvišnog tereta, ali ne na štetu njene snage,

— umesto planinskog bataljona treba uzeti planinsku četvu, prema potrebi i ojačanu, kao osnovnu taktičku jedinicu.

U okviru ovih zahteva mogućna su razna rešenja, no smatra se da planinska brigada treba da ima:

— komandu brigade (sa odeljenjem za obezbeđenje);

— oklopnu izviđačku četvu sastava: dva motorizovana ili oklopljena voda,

dva voda lakih tenkova;

— izviđačku četvu od četiri izviđačka voda (sa lakim ali jakim naoružanjem: puškomitraljezima, snajperima i tromblonima);

— planinski puk sastava: četa pratećih oruđa: dva voda m/b 107 mm i vod bestrzajnih topova 75 mm (5 oruđa), pet planinskih četa: komandni vod (sa odeljenjem pionira od 15 ljudi), četiri voda, vod m/b 81 mm i vod pratećih oruđa;

— brdski artiljerijski puk sastava: divizion od četiri baterije 105/18 i divizion m/b 120 mm;

— inžinjerisku četvu od dva inžinjeriska voda i vod poljskog parka;

— četvu za vezu;

— transportno odeljenje;

— tovarno odeljenje;

— sekciju lakih aviona;

— sekciju helikoptera;

— službe:

sanitetsku sekciju (sa dva centra), sekciju za snabdevanje (sa dva centra),

pokretnu radionicu i pokretni park.

Zatim pisac daje izvesna razjašnjenja u vezi sa ovakvim sastavom:

a) Izviđačke jedinice su u sastavu svih združenih jedinica, pa prema tome treba da uđu i u sastav planinskih.

— Oklopljena izviđačka jedinica deluje prvenstveno duž komunikacionih pravaca, naročito u zoni sigurnosti; ona eventualno služi i za zadržavajuća dejstva, uspostavljanje i održavanje dodira sa neprijateljem, za obezbeđenje povlačenja, zatvaranje breša, proširenje uspeha, za protivnapad itd.

Kao pokretna i brza jedinica može se upotrebiti za borbu protiv vazdušnodesantnih jedinica, gerile, za odbranu i čišćenje komunikacionih pravaca, obezbeđenje bokova itd.

— Izviđačka četa ima iste zadatke, stim što prvenstveno deluje na teže pristupačnom planinskom zemljištu.

b) O zadacima i radu komande planinskog puka bilo je već govora. Biće slučajeva da komanda puka u toku operacija ne bude angažovana, već da komanda brigade neposredno rukovodi planinskim i izviđačkim četama, kao što se to, naprimera, predviđa kod američke *pentomic* divizije. To je slučaj kada komanda puka služi kao rezervna komanda brigade.

Planinske čete, eventualno ojačane izviđačkim delovima, bestrajnim topovima 75 mm, teškim minobacačima i baterijom brdske artiljerije 105/28 mm, mogu poslužiti kao jezgro za formiranje taktičkih podrupa.

Razlika u odnosu snaga između planinske brigade, o kojoj je govora, i sadašnje brigade najbolje se može videti po broju vodova: sadašnja brigada ima u svom sastavu 27. a brigada, koju pisac razmatra, svega 20; pored vodova oklopljene izviđačke čete, postoji i vod izviđača (sadašnja izviđačka četa ima samo tri voda).

Ukoliko bi se pristupilo četvornoj formaciji vodova, ukupan bi broj odeljenja u predloženoj formaciji brigade bio jednak broju odeljenja sadašnje brigade.

c) Artiljerija:

Smanjenje broja baterija, kao i sredstava u minobacačkoj bateriji, podudara se sa opštim smanjenjem planinskih jedinica u puku. Pored ostalog treba imati u vidu:

— da su brdski artiljerijski divizionii u sastavu sadašnje brigade vrlo slabo pokretni i da ne odgovaraju sadašnjim uslovima (skoro 1.000 ljudi i grla angažovano je za prenos i posluživanje 12 artiljerijskih oruđa i 18 minobacača);

— da postoje velike teškoće oko blagovremenog snabdevanja municijom;

— kao neophodan uslov za uspeh treba obezbediti vatrenu nadmoćnost, ali ne na račun brojnog povećanja artiljerijskih oruđa, već vatrom atomskih oruđa, dirigovanim projektilima, raketama itd.

d) Službe:

U pogledu rada i zadataka službi, pisac smatra da su ta pitanja već razrađena i da se mora voditi računa o zaključcima donesenim u vezi sa tim problemom. Jedno od glavnih pitanja koje treba rešiti u planinskoj brigadi jeste rasterećenje i smanjenje broja pozadinskih ustanova i jedinica, a naročito službe snabdevanja, kako bi jedinice bile što pokretnije i sposobnije za izvršavanje svakog zadatka. Rešavanju ovog pitanja se već pristupilo na taj način što su deo tih zadataka preuzele na sebe više jedinice i ustanove.

e) Sekcija helikoptera je potrebna za:

- vanredno i brzo snabdevanje,
- prenos manjih grupa vojnika,
- evakuaciju ranjenika,
- izviđanje.

Uočena je korist koju pruža upotreba helikoptera i na vežbama je proverena mogućnost uvođenja helikopterskih jedinica u sastav planinskih brigada. Ukoliko to budu dozvoljavali ostali uslovi, trebalo bi ih uvek koristiti, jer jedan helikopter nosivosti oko 1.500 kg i prosečne brzine 150 km/čas, može u toku jednog dana zameniti oko 100 magzi.

Dalje pisac ističe konkretne prednosti formacije brigade koju on predlaže u odnosu na postojeću i tvrdi sledeće:

— usvajanjem ovih predloga postigla bi se veća manevarska sposobnost brigade koja bi bila u stanju da izvršava i najslabije zadatke,

— ovakva formacija čini brigadu mnogo lakšom i pokretljivijom, bez obzira na to što su snage ostale iste (uvođenjem atomskog oružja one su još i porasle),

— pojednostavljuje se problem organizacije veze.

— olakšava se nenosredno komandovanje potčinjenim jedinicama,

— predloženom formacijom brigade izostavljene su, u odnosu na sadašnju formaciju, sledeće komande i jedinice:

- 3 bataljonske komande sa odgovarajućim komandnim četama,
- 4 četne komande,
- 7 komandi vodova i 4 voda pratećih oruđa,

3 komande minobacačkih četa iz sastava planinskih bataljona i 4 voda minobacača,

1 vod minobacača 107 mm,

1 komanda artiljeriskog divizionara sa odgovarajućim komandnim odeljenjem,

2 brdske baterije i delovi inženjeriskih jedinica i službi.

Na kraju pisac iznosi svoje lično mišljenje o nekim pitanjima o kojima se već ranije diskutovalo i pisalo kroz raznu vojnu literaturu. Naime, radi se o padobranskim jedinicama u brigadi, formiranju lakih (pokretnih) planinskih i specijalnih planinskih jedinica za dejstvo na visokom planinskom zemljištu.

U sastavu postojećih planinskih brigada nalaze se padobranski vodovi, jačine oko 55 vojnika, podoficira i oficira, koji su namenjeni za diverzantska dejstva u neprijateljskoj pozadini. U formaciji planinske brigade koju razmatra, pisac taj padobranski vod nije predvideo jer smatra da bi bilo mnogo celishodnije, u sadašnjim uslovima, ako bi se formirale jače padobranske jedinice, u jačini do jednog bataljona (dve lake čete naoružane teškim pešačkim naoružanjem, a naročito minobacačima). Pomenute jedinice trebalo bi direktno potčiniti komandi korpusa ili armije.

On dalje smatra da bi bilo poželjno da se formiraju lake (pokretne) planinske jedinice (laki bataljoni) koje bi bile moto-

rizovane i prilagođene za prebacivanje vazдушnim putem. One bi bile namenjene za: dejstvo protiv vazdušnodesantnih jedinica, kao pomoć navedenim padobranskim ili posadnim jedinicama, za zatvaranje breša itd. (Pisac ne spominje u čiji bi sastav trebalo da uđu ove lake jedinice, verovatno u više jedinice. — Prim. A. Vrh.)

Povećava se potreba za formiranjem posebnih planinskih jedinica, specijalno opremljenih i obučenih za dejstvo na visokom planinskom zemljištu. Ovakve bi se jedinice dodeljivale planinskim brigadama koje bi dejstvovala na naročito teško pristupačnom i visokom planinskom zemljištu.

*

U toku 1957 godine u Italiji su naročito izvođene vežbe i eksperimenti sa planinskim jedinicama u cilju proveravanja taktičkih postavki i atomskim uslovima i pronalaženja adekvatne organizacije i formacije koja bi obezbedila da planinska brigada, u pogledu ljudstva, naoružanja, transportnih i drugih sredstava, u potpunosti zadovolji načelo pokretljivosti i samostalnog rešavanja borbenih zadataka. U vezi ovog članka može se zaključiti da ni posle niza tih vežbi i eksperimenata nisu izvršene neke bitnije organizacione promene u planinskim brigadama italijanske vojske.

A. Vrh.

Pukovnik u penziji **Vesli Jeil:**

SUŠTINA VOJNOG EKSPERIMENTISANJA

Pisac u početku članka¹⁾ ističe da će budući rat zahtevati rukovođenje najvišeg tipa. Vodenje trupa biće uslovljeno potpunim poznavanjem moći oružja, odnosno sjedinjavanjem njegovih osobina sa manevarskom sposobnošću trupa. Naučno analizirani borbeni eksperimenti doprineće veoma mnogo ne samo znanju budućih rukovodilaca već i uvežbanosti jedinica. Borbeni eksperimentacioni centar u Fort Ordu, Kalifornija, koji je ustanovljen pre više od godinu dana, predstavlja važnu kariku u lancu priprema američke vojske

za rat. Zadatak je ovog Centra da, sa maksimalnom tačnošću, naučno proverava eksperimente u vezi sa koncepcijama dejstva koja se predviđaju u budućem ratu, kao i da vrši proveru pogodnosti organizacije i kvaliteta opreme američkih jedinica.

Upoređujući rad borbenog eksperimentacionog centra sa dosadašnjom metodom izvođenja manevra jedinica, pisac iznosi velike prednosti Centra. Po njegovom mišljenju, rezultati dobijeni u toku manevra nisu objektivni, a zaključci najčešće predstavljaju subjektivna mišljenja raznih eksperata, koja se vrlo često međusobno sasvim razlikuju. Potpunosť i tačnost podataka o oružjima rezultiraju iz

¹⁾ The Essentials of Military Field Experimentation, by Colonel Wesley W. Yale, *Military Review*, SAD, avgust 1958.

stvarne ratne situacije ili vojnih vežbi pod idealnim uslovima. Međutim, mnogi se podaci od bitne važnosti ispuštaju iz vida prilikom vojnih vežbi.

Dok brzi računari danas omogućuju studiju oružanih sistema, strategisku upotrebu divizija i većih jedinica, pozadinskih sistema i mnogih drugih radnji, uprkos njihove složenosti, dobijeni rezultati putem eksperimenata u Centru služe kao sigurna osnova za analize širokog zahvata, na osnovu kojih će se verovatno sačuvati milioni života i mnoštvo dragocenog materijala u budućem ratu. U okviru Centra vojno-naučne grupe su angažovane u planiranju, vođenju i analizi borbene eksperimenata. Izvođenje eksperimenata postavilo je rukovodioca i oficira-planera u nove okolnosti. Ranije naviknuti da kroz vežbe i manevre dolaze do taktičkih iskustava (normi), koja treba da im u ratu posluže u cilju nanošenja poraza neprijatelju, oni danas uviđaju da su mnoga pravila (šeme), koja su učili u školi, do te mere neprikladna da im ometaju rad u izvođenju eksperimenata. Oficir koji izvodi eksperimente mora, pored vojne problematike, poznavati i nauku uopšte. Pisac smatra da je za naučnika lakše da svoja znanja proširi vojnim, nego za vojnika da potpuno ovlada naukom. Ako ne postoji puna naučna analiza, rezultati su bezvredni. Vojnik-naučnik nema potrebe da bude tehnolog od nivoa jednog matematičara ili fizičara, mada tehnička znanja mnogo pomažu. Za njega je važno da razume šta naučnik treba da radi, zašto tako radi i u izvesnom obimu kako radi. Pošto se u tom smislu izvrši jedan eksperiment, nega svakako treba podvrgnuti matematičkoj analizi, sa punim poverenjem da će dobijeni rezultati biti vredni i značajni.

Filozofija eksperimentisanja. — Govoreći o ovom pitanju, pisac naglašava da se stvarna filozofija eksperimentisanja ogleda u međusobnom poređenju razumno predloženog broja alternativa. Zatim nabroja nekoliko primera: a) koje su prednosti pojedinih tipova tenkova, određenih da obavljaju iste ili slične zadatke; b) koji je najbolji vatreni sistem za pešadisku četu u pogledu njene borbene spremnosti i pokretljivosti; c) koji je najbolji način za razmeštaj artiljerije ili drugih tipova oružja. Oficir-naučnik planira eksperimente da odgovori na pitanja ovakve vrste, tako da na kraju ne može biti karakteristike, okolnosti niti tehnike upotrebe, koje ne bi bile razmatrane. Obično

sistem eksperimentisanja uključuje održavanje čitavog niza dvostranih vežbi u kojima je nekoliko jedinica prikazano u različitim situacijama, nasuprot jednoj ili više protivničkih jedinica. Rezultat treba da odredi redosled i stvarnu vrednost varijanti koje su razmatrane. Na kraju ovog odeljka pisac ističe da nije teško upoređivati stari sistem organizovanja velikih manevara, koji je zahtevao milione dolara, sa jednim eksperimentom Centra, čije probe koštaju nekoliko hiljada dolara i čiji su rezultati oslobođeni predrasuda.

Jasnoća cilja. — Svaki eksperiment mora imati jasan i određen cilj. Ukoliko se ne pođe od približno realnih pretpostavki u njegovom planiranju, stvara se konfuzija i ne postižu se dobri rezultati. Pisac uzima za primer određivanje relativne vrednosti nekoliko tipova vodova za izvršenje izviđačkih i kontra-izviđačkih zadataka za račun pešadijske čete. Lice koje obavlja ovaj eksperiment mora sebi postaviti pitanje da li su modernoj pešadijskoj četi, koja je sva motorizovana, uopšte potrebni specijalno određeni izviđački elementi? Ako su potrebni, tada se ne sme pogrešiti pri određivanju zadatka eksperimentu koji treba da pokaže kako pešadijski vod operiše u dubini neprijateljske teritorije, — ono što normalno izvode izviđački elementi puka i divizije. On mora pretstavljati takav izviđački element koji bliskim izviđanjem prikuplja informacije — podatke za račun komandira čete. Stavljanje voda u razne druge nerealne situacije dovodi do neuspeha eksperimenta.

Semantika (terminologija). — Pisac članka ističe da zbog nepravilno upotrebljene vojne terminologije dolazi do grešaka prilikom eksperimentisanja. Iako su vojni termini za obične prilike jasni, ta jasnoća nije dovoljna za izvođenje eksperimenata. Potrebno je precizirati odnosno do tačnosti obraditi i formulirati sva svojstva jednog poima. U protivnom se može dogoditi da u toku eksperimentisanja rešavanje jednog određenog zadatka krene pogrešnim putem. Pored teškoća da se jedan pojam tačno raščlani i formuliše, postoje i druge teškoće. Naprimera, treba dati tačne podatke o izvesnim kolima ili oruđima. Ti se podaci, doduše, mogu naći u knjigama, ali su relativni. Jer, ne igraju ulogu samo svojstva pojedine mašine-oruđa, već i obučenosť ljudi koji njome rukuju. Prema tome, pri određivanju vremena dejstva minobacača treba uzeti u obzir i izvežbanosť posluge. Očigledno je

da male razlike u podacima koje se pojavljuju pri matematičkom rešavanju postavljenih problema upućuju na sasvim različite taktičke koncepcije o vrednosti pojedinih oružja. Na osnovu takvih činjenica, profesionalni vojnik mora ubrzo uvideti da je njegovo poznavanje struke daleko od potpunog. Postoje mnogobrojni činioci o kojima se mora voditi računa. Obično se govori o vatrenom dejstvu, pri čemu se misli na gubitke koje ono nanosi neprijatelju u ljudstvu i materijalu. Međutim, postoji i moralno dejstvo vatre, tj. u koliko meri strah od njenog dejstva i mogućnih gubitaka zadržava neprijatelja da ne izvrši napad. Efektivno dejstvo vatre zavisi od sposobnosti rukovodioca da nađe odgovarajuće položaje oružju i da njime uspešno rukuje. Sve to, kao i niz drugih teškoća slične prirode, otežava unošenje tačnih osnovnih podataka na mašinskom brojaču. Pri ovome se najviše treba kloniti grešaka koje nastaju pri

unošenju podataka subjektivnog rasuđivanja, jer svaka lična ocena nosi u sebi izvesnu meru nepoželjne subjektivnosti koja mora dovesti do netačnog rezultata.

Korišćenje dobivenih podataka. — Sistem bodovanja i beleženja podataka prilikom izvođenja eksperimenata ne daje, sam po sebi, ključ za razumevanje problema. U poslednje se vreme koriste elektronske računске mašine za rešavanje ovakvih zadataka. Posao bi morao obavljati visokokvalifikovani stručnjak koji poznaje statistiku.

Zaključak. — Iskustvo je pokazalo da za savremenu vojnu nauku eksperimenti predstavljaju veliki doprinos, utoliko pre što se mogu izvoditi u normalnim uslovima vojne obuke. Pri tome je neophodna saradnja naučnika. Na kraju pisac zaključuje da se ubuduće može očekivati da će i sami vojni stručnjaci ovladati problematikom eksperimentisanja.

VL. K

AJRE

RATNA VEŠTINA I TEHNIKA

(Prevod sa francuskog)

U ovom delu pisac naročito ukazuje na to da je vojna tehnika, zbog svog brzog razvoja, postala značajan faktor ratne veštine, kao i to da je manevar u ratnoj industriji isto toliko važan koliko i klasičan manevar živom silom na frontu. U tom smislu, ni cilj strategije nije više samo ono klasično uništavanje neprijateljskih oružanih snaga, kao nekada, već i razaranje proizvodnih zona njegove teritorije. Nova tehnička sredstva, a naročito atomsko oružje, omogućuju da se to razaranje izvede do totalnog uništenja. Da bi se izbeglo takvo dejstvo u eventualnom ratu, pisac traži nove postupke kako u domenu upotrebe oružanih snaga, tako i u uređenju državne teritorije.

Na kraju knjige dati su i njegovi odabrani članci iz časopisa **Revue de Défense National**, kojima produbljuje postavljenu problematiku u savremenim uslovima, obrađujući pojedina važnija pitanja, kao: karakter odsudne bitke, odlike atomskog oružja i njegov značaj, upotrebu bojnih otrova i bioloških sredstava i dr. Posebnu pažnju zaslužuje članak o zaostajanju vojnih doktrina za razvojem tehnike u kome pisac upozorava na pogreške u istoriji koje su dovodile do toga da su se mnoge zemlje pripremale za protekli, a ne za budući rat.

Delo je izišlo kao XXIII knjiga **Vojne biblioteke — inostrani pisci**; ima 248 strana, staje 300 dinara.

Artiljeriski potpukovnik

MILIVOJE STANKOVIĆ

ISTORISKI OSVRT NA ULOGU ARTILJERIJE U ZDRUŽENOM BOJU

Knjiga obuhvata istoriski razvoj artiljerije, njenu ulogu i značaj u združenom boju kako u prošlosti i sadašnjosti tako i u budućnosti. Knjiga je ilustrovana brojnim skicama i fotografijama koje plastično prikazuju važnije bitke koje pisac obrađuje.

Knjiga je podeljena na četiri dela. U prvom delu obuhvaćen je period od pojave teškog naoružanja armije i njegove uloge u združenom boju do Prvog svetskog rata. Drugi deo obuhvata razvoj artiljerije, artiljerijske misli i tehnike između dva svetska rata, kao i ulogu i razvoj artiljerije u Drugom svetskom ratu. Treći deo obuhvata razvoj artiljerije u NOR-u, a četvrti njenu ulogu u eventualnom budućem ratu.

Delo je izašlo kao VII knjiga »Vojne biblioteke — Naši pisci«, a ima 896 stranica sa 53 skice i slike. Cena 1.200 dinara.

MIDELDORF

TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU

(Prevod sa nemačkog)

Ovo delo predstavlja studiju borbenih iskustava sa Istočnog fronta. Od posebnog je interesa analitički metod kojim se pisac služio pri uporednom razmatranju dejstava nemačkih i sovjetskih oružanih snaga. Sadejstvu kopnenih i vazduhoplovnih snaga, kao i protivtenkovskoj i protivavionskoj odbrani, pridat je naročiti značaj. Partizanski rat zauzima poseban odeljak. Na kraju dela dat je rezime opštih borbenih iskustava sa glavnim karakteristikama sovjetskog i nemačkog načina vođenja borbe.

Delo je izišlo kao XXII knjiga **Vojne biblioteke — inostrani pisci**; ima 364 strane, staje 400 din.